

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Η προστασία του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση σε διεθνές και εθνικό επίπεδο και η επίδραση της οικονομικής κρίσης.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ-ΕΛΕΝΗ ΦΛΟΥΔΑ (Α.Μ. 7116Μ089)

2017

Επιβλέπων καθηγητής: Στ. Κουτνατζής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΜΕΡΟΣ 1 ^ο	7
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1 ^ο ΜΕΡΟΥΣ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ.....	8
1.1 Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Ηνωμένων Εθνών... 8	
1.2 Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα..... 9	
1.3 Διεθνής Οργάνωση Εργασίας..... 10	
1.4 Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης..... 11	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ	12
2.1 Οι παρεμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κοινωνική ασφάλιση	12
2.2 Προς μια κοινωνικότερη Ευρώπη	14
2.3 Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΕΣΣΔΑ	18
3.1 Η διασταλτική ερμηνεία των διατάξεων της ΕΣΣΔΑ.....	18
3.2 Άρθρο 6 - Το διαδικαστικό δικαίωμα της δίκαιης δίκης.....	19
3.3 Άρθρο 14 – Απαγόρευση των διακρίσεων	21
3.4 Άρθρο 8 - Προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.....	22
3.5 Άρθρα 2 και 3 - δικαίωμα στη ζωή και απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης.....	24
3.6 Δικαίωμα περιουσίας -αρ. 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΩΣ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΟΡΓΑΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.	30
4.1 Διεθνής οικονομική κρίση και κοινωνική ασφάλιση	30
4.2 Μείωση των συντάξεων λόγω οικονομικής κρίσης και άρθρο 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου	32
4.3 Νομολογία ΔΕΕ και οικονομική κρίση	35
• Συντονισμός κοινωνικοασφαλιστικών συστημάτων και οικονομική κρίση	35
• Σεβασμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων και μνημονιακές υποχρεώσεις	36
4.4 Διαμόρφωση νέας τάσης στη νομολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων	37

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 1 ^{ΟΥ} ΜΕΡΟΥΣ	39
ΜΕΡΟΣ 2 ^Ο	41
ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ	41
ΕΙΣΑΓΩΓΗ 2ΟΥ ΜΕΡΟΥΣ	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ	42
1.1 Εννοιολογική προσέγγιση του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης	42
1.2 Φορείς του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης.	44
1.3 Η αμυντική λειτουργία του δικαιώματος της κοινωνική ασφάλισης	44
1.4 Η θεσμική εγγύηση της κοινωνικής ασφάλισης.....	45
1.5 Η καθιέρωση του κοινωνικού κεκτημένου.....	47
1.6 Ο σκοπός της προαγωγής της κοινωνικής ασφάλισης	47
1.7 Η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης ως αντίβαρο της ανταποδοτικότητας των εισφορών.	48
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ.....	50
2.1 Νομολογία της κοινωνικής ασφάλισης μέσα από τις αρχές της ισότητας, της αναλογικότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης	51
2.1.1 Αρχή της ισότητας.....	51
2.1.2 Αρχή της αναλογικότητας	52
2.1.3 Αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης	53
2.2 Η κρίση για τη συνταγματικότητα ή μη της επιβολής πλαφόν σε κοινωνικοασφαλιστικές παροχές μέσα από τη νομολογία	54
2.3 Αναγνώριση του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην νομολογία για τις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές.....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ	58
3.1 Οικονομική κρίση και συντάξεις.....	58
3.2 Αρχική νομολογιακή τάση	60
• Η απόφαση 668/2012 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας	60
3.3 Αλλαγή στάσης νομολογίας – Συμβολή ΕΣΔΑ.....	62
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 2 ^{ΟΥ} ΜΕΡΟΥΣ	64
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	66
ΠΗΓΕΣ	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	69
ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ	70
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	71

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κοινωνική ασφάλιση συνδέεται με την ανθρώπινη φύση και την ανθρώπινη υπόσταση. Αποτελεί μέτρο κοινωνικής πολιτικής που στοχεύει στην κοινωνική ασφάλεια και πραγματώνει την μετάβαση του κράτος αποχής σε κράτος πρόνοιας (άρθρο 25 παρ. 1 Συντάγματος).

Η κοινωνική ασφάλιση έχει τις απαρχές της στην αρχαία Ελλάδα, συνεχίζεται στη Ρώμη, αλλά ανθίζει ιδιαίτερα στη Βιομηχανική Επανάσταση. Οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης για ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη ενέπνευσαν τα δύο βασικά μοντέλα κοινωνικής ασφάλισης που αποτελούν σημείο αναφοράς έως σήμερα, το σύστημα του Bismarck και το σύστημα του Beveridge.¹ Το πρώτο αφορά στην επιλεκτική κάλυψη ανά επαγγελματικές οργανώσεις, ενώ το δεύτερο αντιπροσωπεύει την καθολικότητα της κοινωνικής ασφάλισης που χρηματοδοτείται από το κράτος.

Σήμερα, όλα τα κράτη διαθέτουν συστήματα κοινωνικής ασφάλισης επηρεασμένα από τις ιδέες του Bismarck ή του Beveridge, το καθένα έχει, όμως, ευρύ περιθώριο ως προς τον τρόπο οργάνωσης και χρηματοδότησης του συστήματος του². Έτσι, παρατηρούνται, πολλά διαφορετικά συστήματα. Στα πλαίσια της διεθνοποίησης τα κράτη καλούνται να αναγνωρίζουν τα συστήματα των άλλων κρατών, υπογράφοντας διμερείς και πολυμερείς συμβάσεις, ενώ στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν Κανονισμοί και Οδηγίες για το συντονισμό των συστημάτων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το σημαντικότερο, όμως, είναι ότι η κοινωνική ασφάλιση προστατεύεται ως ένα κοινωνικό δικαίωμα που αναγνωρίζεται από όλα τα διεθνή κείμενα, και αφενός αποσκοπεί στην εξασφάλιση ενός εγγυημένου εισοδήματος στους εργαζόμενους και στη ανύψωση του κοινωνικού τους επιπέδου, και αφετέρου το κράτος οφείλει να

¹Γ.Α. Προβόπουλος, *Κοινωνική ασφάλιση: μακροοικονομικές όψεις του χρηματοδοτικού προβλήματος*, Εκδόσεις IOBE, Αθήνα, 1987, σελ. 40 επ.

²Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 67

πράττει όλες τις ενέργειες και να ευρίσκει τους πόρους που είναι απαραίτητοι για την αναπλήρωση του εισοδήματος των ασφαλισμένων, μέσω χορήγησης κοινωνικοασφαλιστικών παροχών. Με αυτόν τον τρόπο, τα διεθνή κείμενα συμβάλλουν στην εξύψωση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση, προβλέποντας παροχές στους ασφαλισμένους που για συγκεκριμένους λόγους σταματούν να εργάζονται, οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα του δικαιώματος και δεν μπορούν να περιοριστούν παρά για σοβαρούς λόγους. Παράλληλα προστατεύονται διεθνώς και η κοινωνική πρόνοια για την ελάχιστη αξιοπρεπή διαβίωση όλων των ανθρώπων και το δικαίωμα στην υγεία, επίσης, για όλους.

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης που είναι ο κύριος άξονας του μοντέλου κοινωνικής προστασίας. Επιδιώκει την κάλυψη προκαθορισμένων κινδύνων (γήρας, αρρώστια, θάνατος κλπ) που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι, χορηγώντας ανταποδοτικές ή μη ανταποδοτικές παροχές που αναπληρώνουν τη μείωση ή την απώλεια εισοδήματος από απασχόληση. Διαφέρουν από τις προνοιακές παροχές που χορηγεί το κράτος στους ανήμπορους πολίτες, για να εξασφαλίσει την αξιοπρεπή διαβίωση όλων των πολιτών. Κι ενώ στην Ελλάδα οι προνοιακές παροχές εξετάζονται από την κοινωνική πρόνοια, η οποία είναι διακριτός θεσμός από την κοινωνική ασφάλιση, τα διεθνή κείμενα, συχνά δεν διαχωρίζουν ανταποδοτικές ή μη αποδοχές και προνοιακές και περιλαμβάνουν τους δύο θεσμούς από κοινού.

Επομένως, οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές είναι τα μέτρα που παίρνει ένας ασφαλιστικός φορέας για την πρόληψη, επανόρθωση ή απλή μείωση των επιπτώσεων από προκαθορισμένους κινδύνους³. Το δικαίωμα σε κοινωνικοασφαλιστικές παροχές γεννάται, συνεπώς, με την επέλευση του προβλεπόμενου κινδύνου και με την προϋπόθεση συμπλήρωσης ορισμένου χρόνου ασφαλίσεως. Ενώ η άσκηση του δικαιώματος, ουσιαστικά, επέρχεται με τη διακοπή της εργασίας και τη δήλωση του ασφαλισμένου ότι επιθυμεί να λάβει την παροχή.

Όταν, όμως, το κράτος είναι σε δημοσιονομική κρίση και οι κοινωνικές παροχές πρωτίστως, μπαίνουν στο στόχαστρο, η κοινωνική ασφάλιση δέχεται ανεπανόρθωτο πλήγμα. Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, η πρωτοφανής οικονομική κρίση ανάγκασε τις κυβερνήσεις να προβούν σε επαχθή μέτρα που περιόρισαν τις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές, τα οποία, αρχικά, επικυρώθηκαν από τα ελληνικά δικαστήρια. Στην

³ Κ. Κρεμαλής, *Δίκαιο κοινωνικών ασφαλίσεων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2001, σελ. 287

εργασία, θα εξετάσουμε την προστασία που παρέχεται διεθνώς και η οποία δεν επηρεάστηκε σημαντικά από την οικονομική κρίση που βιώνουν τα κράτη, αλλά αντιθέτως δημιούργησε μια σημαντική νομολογία και συνέβαλε στη μεταστροφή της τάσης των δικαστηρίων. Θα εξετάσουμε και τις επιμέρους αρχές του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση και πως αυτό δέχτηκε τις τάσεις που διαμορφώθηκαν διεθνώς.

Γίνεται δεκτό ότι ο πυρήνας του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος, δηλαδή η χορήγηση στον ασφαλισμένο παροχών, που του επιτρέπουν να διαβιώνει με αξιοπρέπεια, καλύπτοντας όχι μόνο τις βασικές βιοτικές του ανάγκες αλλά και τις κοινωνικές σε ανάλογο επίπεδο με τον εργασιακό του βίο, δεν μπορεί να παραβιάζεται για δημοσιοοικονομικούς σκοπούς του κράτους, διότι αυτό αντιτίθεται σε διεθνώς αναγνωρισμένους κανόνες και σε συνταγματικές διατάξεις.

ΜΕΡΟΣ 1^ο

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΘΕΣΜΩΝ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1^{ου} ΜΕΡΟΥΣ

Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, έγιναν οι πρώτες προσπάθειες διεθνοποίησης της προστασίας της κοινωνικής ασφάλισης από διεθνείς οργανισμούς, όπως η Κοινωνία των Εθνών και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας. Ουσιαστικά, όμως, η ευαισθητοποίηση της διεθνούς κοινότητας, για περαιτέρω προστασία και συνεργασία σε οικουμενικό επίπεδο, συντελέστηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την ίδρυση του ΟΗΕ⁴. Μετέπειτα, και άλλα σημαντικά κείμενα με διεθνή ή ευρωπαϊκή εμβέλεια συμπεριέλαβαν την κοινωνική ασφάλιση από κοινού με τα υπόλοιπα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα.

Με αυτό τον τρόπο, τα ευρωπαϊκά και διεθνή όργανα προβλέπουν λεπτομερώς την προστασία της κοινωνικής ασφάλισης και δημιουργούν ένα είδος κεκτημένου δικαιώματος ως προς το επίπεδο προστασίας, το οποίο δεν επιτρέπεται να χειροτερεύσει. Τα κράτη δεσμεύονται να παρέχουν στους εργαζόμενους κάλυψη σε περίπτωση έλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου, να παρέχουν σύνταξη στους ηλικιωμένους που θα τους εξασφαλίζει ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και να τους χορηγούν μη ανταποδοτικές παροχές, όπως οικογενειακά επιδόματα, ανάλογα με την πολιτική που ακολουθούν. Σε πολλά διεθνή κείμενα, σε αντίθεση με το άρθρο 22 παρ. 5 του Συντάγματος, η κοινωνική ασφάλιση δεν συνδέεται με την εργασία, αλλά με την ιδιότητα του πολίτη, ομοιάζοντας με τον θεσμό της κοινωνικής ασφάλειας.

Είναι αυτονόητο ότι τα διεθνή όργανα ελέγχουν την τήρηση των δικαιωμάτων που προστατεύουν τα διεθνή κείμενα όχι μόνο σε περιόδους οικονομικής άνθισης αλλά και οικονομικής κρίσης. Σε περιόδους οικονομικής κρίσης μάλιστα καθίσταται σημαντικότερη η προστασία τους⁵. Από την επισκόπηση των κειμένων που θα ακολουθήσει, γίνεται φανερή η σημασία που δίνεται διεθνώς και σε ευρωπαϊκό

⁴Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009 σελ. 62

⁵Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 237

επίπεδο στο δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης, σε αντιπαράβολή με την Ελλάδα, η οποία εν όψει της βαθιάς οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζει, δέχεται, συχνά, περιορισμούς που τείνουν να αποδυναμώσουν το δικαίωμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

1.1 Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Ηνωμένων Εθνών

Οι αρχές και οι σκοποί του ΟΗΕ, όπως καθορίστηκαν στην ιδρυτική Συνθήκη του, δεν αποβλέπουν μόνο στη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αλλά και στην προστασία των ατομικών καθώς και των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η εξασφάλιση των κοινωνικών δικαιωμάτων στα πλαίσια του ΟΗΕ γίνεται μέσω δύο πολύ σημαντικών κειμένων: την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.

Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των Ηνωμένων Εθνών, που υπογράφηκε το 1948 περιέχει κοινωνικά δικαιώματα, των οποίων την προστασία εγγυάται στη διεθνή κοινότητα, και επιπλέον επιβάλλει υποχρεώσεις στα κράτη-μέλη για καθιέρωση του κράτους πρόνοιας στο εσωτερικό τους. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 22 της Διακήρυξης⁶ γίνεται μνεία για το δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης, ανάλογα με τους πόρους κάθε χώρας, ως απόρροια της ανάπτυξης της προσωπικότητας και την κατοχύρωση της αξιοπρέπειας του καθενός και στο άρθρο 25 για το δικαίωμα σε ένα ελάχιστο βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει υγεία και ευημερία για τον ίδιο και την οικογένεια του⁷.

Η Οικουμενική Διακήρυξη αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής έννομης τάξης ως διεθνώς αναγνωρισμένος κανόνας δικαίου. Ωστόσο, δεν είναι δεσμευτική και δεν επιφέρει συγκεκριμένες έννομες συνέπειες, με αποτέλεσμα να θεωρείται

⁶ Άρθρο 22: «Κάθε άτομο, ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, έχει δικαίωμα κοινωνικής προστασίας. Η κοινωνία, με την εθνική πρωτοβουλία και τη διεθνή συνεργασία, ανάλογα πάντα με την οργάνωση και τις οικονομικές δυνατότητες κάθε κράτους, έχει χρέος να του εξασφαλίσει την ικανοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων που είναι απαραίτητα για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.»

⁷ B. Schulte, *Legal protection of social benefits and expectancies - social rights under international and national law, in the publishing series: Simplification and Systematisation of Social Protection Rules*, Sakkoulas Publishers, Athens, 1996, σελ. 140

γενική και όχι άμεσης εφαρμογής⁸ (non self-executing) και να αποτελεί περισσότερο σώμα υποδείξεων προς τα Κράτη-μέλη⁹ ή προγραμματική δήλωση¹⁰.

1.2 Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα

Η συμβολή του ΟΗΕ στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι αξιοσημείωτη, διότι εκτός από την Οικουμενική Διακήρυξη, ένα άλλο πολύ σπουδαίο διεθνές κείμενο για τα κοινωνικά δικαιώματα είναι το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα. Το σύμφωνο αυτό, αφενός, εγγυάται ανάμεσα σε άλλα κοινωνικά δικαιώματα και το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην κοινωνική ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών ασφαλίσεων (αρ. 9)¹¹ και αφετέρου περιλαμβάνει την υποχρέωση των κρατών να εξασφαλίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο ζωής και μάλιστα «συνεχούς βελτίωσης των βιοτικών συνθηκών»¹².

Το μόνο σύστημα ελέγχου που υφίσταται στα πλαίσια του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα είναι οι εκθέσεις και αναφορές, που τα δεσμευόμενα κράτη οφείλουν να υποβάλλουν σχετικά με τα μέτρα που έχουν θεσπίσει και την πρόοδο που έχουν διανύσει. Το σύστημα αυτό επιλέγεται στα κοινωνικά δικαιώματα καθώς παρατηρείται έλλειψη αντικειμενικότητας κατά τον έλεγχο τους, καθώς και μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών. Σε κάθε περίπτωση, το εποπτεύον όργανο που είναι η Επιτροπή των Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων δύναται να απευθύνει παρατηρήσεις ή συστάσεις όταν διαπιστώνεται παράβαση. Έτσι, αποκτάει μια ημιδικαιοδοτική λειτουργία, η οποία μπορεί να επιτελέσει σημαντικό ρόλο στην προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων¹³.

Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, το οποίο τέθηκε σε ισχύ στις 5 Μαΐου 2013,

⁸Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009 σελ. 42-43

⁹Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 230

¹⁰Π. Παπαρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σελ. 93

¹¹Άρθρο 9: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για την κοινωνική ασφάλεια, συμπεριλαμβανομένων και των κοινωνικών ασφαλίσεων».

¹²Άρθρο 11 παρ. 1: «Τα συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για το ίδιο και την οικογένειά του, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης διατροφής, ενδυμασίας και κατοικίας, συγχρόνως δε, και το δικαίωμα της συνεχούς βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης του.»

¹³Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 46-48

αναγνωρίζει την αρμοδιότητα της Επιτροπής να εξετάζει ατομικές αναφορές φυσικών προσώπων που ισχυρίζονται ότι τα δικαιώματά τους, όπως αυτά κατοχυρώνονται στο πλαίσιο του Συμφώνου, έχουν παραβιαστεί.

1.3 Διεθνής Οργάνωση Εργασίας

Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ) αποτελεί ένα πολύ σημαντικό διεθνή οργανισμό για την προάσπιση των εργασιακών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων. Συστάθηκε από τη Συνθήκη των Βερσαλλιών για τον τομέα των εργασιακών σχέσεων, ενώ μετά τη Διεθνή Συνδιάσκεψη της Φιλαδέλφειας του 1944 απέκτησε ευρύ ενδιαφέρον προς την εξασφάλιση της κοινωνικής ασφάλειας. Η ΔΟΕ διαθέτει, αφενός, σύστημα διεθνούς ελέγχου της συμμόρφωσης των κρατών προς τις κυρωμένες συμβάσεις, το οποίο περιλαμβάνει τις ετήσιες αναφορές των κρατών, που εξετάζουν δύο επιτροπές, και, αφετέρου, σύστημα προσφυγών και καταγγελιών των εργατικών ή εργοδοτικών οργανώσεων ή κυβερνήσεων.

Η βασικότερη Διεθνής Σύμβαση Εργασίας είναι η 102 του 1952, που περιέχει τα ελάχιστα όρια κοινωνικής ασφάλισης για όλο τον πληθυσμό¹⁴. Η 102 ΔΣΕ δεν καλύπτει μόνο έναν κλάδο ασφάλισης, όπως συνέβαινε με τις μέχρι τότε Συμβάσεις, αλλά αναφέρεται στο σύνολο των βασικών ασφαλιστικών κινδύνων¹⁵, προβλέποντάς τους μάλιστα περιοριστικά: ιατρική περίθαλψη, ασθένεια, ανεργία, γήρας, εργατικό ατύχημα και επαγγελματική ασθένεια, ανατροφή των τέκνων, μητρότητα, αναπηρία, θάνατος προστάτη της οικογένειας. Επίσης, χωρίς να υιοθετεί έναν ακριβή ορισμό της κοινωνικής ασφάλισης, η Σύμβαση αυτή καθορίζει τα ελάχιστα όρια της κοινωνικής προστασίας με τρόπο ώστε να είναι δυνατή η υπαγωγή όλων των συστημάτων. Εισάγει, συνεπώς, την έννοια της κοινωνικής ασφάλισης.

Η Σύμβαση 102, πάντως, υπερκαλύπτεται από το ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας και συνεπώς, συμβάλλει μόνο σαν κοινωνικό κεκτημένο, που εξασφαλίζει τη μη χειροτέρευση της υπάρχουσας νομοθεσίας. Αντιθέτως, η Ελλάδα δεν έχει υπογράψει πολλές μεταγενέστερες συμβάσεις που αποσκοπούν στην αύξηση της παρεχόμενης προστασίας πάνω από τα ελάχιστα όρια. Για να έχει άμεση εφαρμογή στην Ελλάδα μια τέτοια διεθνής σύμβαση πρέπει να κυρωθεί με νόμο, ενώ

¹⁴Κυρώθηκε με το Ν. 3251/1955 στην Ελλάδα

¹⁵Κ. Κρεμαλής, Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλειας, Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλειας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 1996, σελ. 34

συνήθως παρέχει παράλληλη κατοχύρωση του δικαιώματος που προστατεύει. Μολαταύτα, σε καιρούς κρίσης, όπως η σημερινή οικονομική, τα ελάχιστα όρια κοινωνικής ασφάλισης καθίστανται επίκαιρα και αποκτούν αξία και για τα αναπτυγμένα κράτη, γι' αυτό και η ΔΣΕ 102 εξακολουθεί να είναι σημαντική και να αποτελεί σημείο αναφοράς.

1.4 Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης δείχνει ενδιαφέρον στην κοινωνική προστασία των μελών του, που σχηματίζουν μια ιστορική, πολιτιστική και οικονομική κοινότητα, και αποσκοπεί στην κοινωνική πρόοδο τους. Προς εκπλήρωση των στόχων αυτών υπογράφηκε το 1961 ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης¹⁶, ο οποίος αποτελεί το πιο ολοκληρωμένο μηχανισμό του Συμβουλίου της Ευρώπης και σε παγκόσμιο επίπεδο αντιστοιχεί με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης περιλαμβάνει το δικαίωμα για κοινωνική ασφάλεια¹⁷ (αρ. 12). Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή τα Κράτη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εγκαθιδρύουν ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλειας, να το διατηρούν σε ικανοποιητικό επίπεδο, τουλάχιστον ίσο με εκείνο που καθιερώνει η ΔΣΕ 102 και να καταβάλλουν προσπάθειες για την ανύψωση του σε υψηλότερο επίπεδο.

Ως προς τη νομική φύση του Χάρτη, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι δεν έχει άμεση ισχύ στην ελληνική έννομη τάξη και παρέχει μόνο κατευθυντήριες οδηγίες¹⁸. Ωστόσο, προβλέπεται η εξέταση των συλλογικών προσφυγών των συνδικαλιστικών οργανώσεων από όργανο με χαρακτήρα οιοονεί δικαιοδοτικό, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ), η οποία ελέγχει την τήρηση των

¹⁶Κυρώθηκε με τον Ν. 1426/1984 στην Ελλάδα.

¹⁷Το άρθρο 12 ορίζει: Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για κοινωνική ασφάλεια, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να καθιερώνουν ή να διατηρούν σύστημα κοινωνικής ασφάλειας.
2. Να διατηρούν το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας σε ικανοποιητικό επίπεδο ίσο τουλάχιστο με εκείνο που απαιτείται για την επικύρωση της 102 Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας σχετικά με τα ελάχιστα όρια κοινωνικής ασφάλειας.
3. Να καταβάλλουν προσπάθειες για την ανύψωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας σε υψηλότερο επίπεδο.
4. Να λαμβάνουν μέτρα με τη σύναψη των κατάλληλων διμερών ή πολυμερών συμβάσεων ή με άλλα μέσα και με την επιφύλαξη των προϋποθέσεων που καθορίζονται με τις συμφωνίες αυτές, για να διασφαλίζουν :
α) την ισότητα μεταχείρισης ανάμεσα στους υπηκόους του κάθε Συμβαλλόμενου Μέρους και τους υπηκόους άλλων Μερών αναφορικά με τα δικαιώματα για κοινωνική ασφάλεια, περιλαμβάνοντας και τις διαφυλάξεις των πλεονεκτημάτων που έχουν παραχωρηθεί από τις νομοθεσίες κοινωνικής ασφάλειας, ανεξάρτητα με τις μετακινήσεις που θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιήσουν τα προστατευόμενα πρόσωπα στο έδαφος των Συμβαλλομένων Μερών, β) την παροχή, διατήρηση και αποκατάσταση των δικαιωμάτων για κοινωνική ασφάλεια με μέσα όπως είναι ο συνυπολογισμός των περιόδων ασφάλισης ή απασχόλησης που πραγματοποιούνται σύμφωνα με τη νομοθεσία του καθενός από τα Συμβαλλόμενα Μέρη.

¹⁸ Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 63

δικαιωμάτων του Χάρτη. Επιπρόσθετα, η ΕΕΚΔ εξετάζει τις εθνικές αναφορές και υιοθετεί «Συμπεράσματα», αναλυτικές εκτιμήσεις, δηλαδή, ως προς τη συμμόρφωση με τον Χάρτη. Αν το κράτος εξακολουθεί να μην συμμορφώνεται, απευθύνει σύσταση σε αυτό, ώστε να τροποποιήσει τη νομοθεσία ή την πρακτική του.

Ένα άλλο κείμενο στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλισης που θεσπίστηκε το 1964¹⁹. Το περιεχόμενο του παραπέμπει στην προστασία που παρέχει η 102 ΔΣΕ, ωστόσο, οι προϋποθέσεις κύρωσης του από τα κράτη-μέλη είναι πιο αυστηρές, καθώς πρέπει να προβούν σε περισσότερες δεσμεύσεις από την 102 ΔΣΕ. Ο Κώδικας αποσκοπεί στην επέκταση της κοινωνικής ασφάλειας στο σύνολο του πληθυσμού²⁰, σε αντίθεση με τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που αναγνωρίζει την κοινωνική ασφάλιση προς όφελος μόνο των εργαζομένων και των μελών της οικογένειάς τους.

Στη συνέχεια θεσπίστηκε ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης το 1996²¹, ο οποίος, αφενός, εισάγει τα κοινωνικά δικαιώματα που δεν συμπεριλαμβάνονταν στον Χάρτη του 1964, όπως το άρθρο 23 περί δικαιώματος των ηλικιωμένων ατόμων στην κοινωνική προστασία, το οποίο δεν συναντάται αυτούσιο σε άλλα νομικά κείμενα και αφετέρου, σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση, καθιερώνει υψηλότερα ελάχιστα όρια διαβίωσης από την ΔΣΕ 102²². Η Ελλάδα δεν έχει επικυρώσει τον Αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

2.1 Οι παρεμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην κοινωνική ασφάλιση

Δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση δεν αναγνωρίζεται από τις ιδρυτικές συνθήκες της ΕΟΚ. Η καθοριστική αντίληψη ότι ο οικονομικός παράγοντας υπερέχει από τον κοινωνικό, ο οποίος είναι απλά το μέσο για την οικονομική ολοκλήρωση και την κοινή αγορά και ότι μέσω της κοινής αγοράς θα επέλθει βελτίωση των όρων εργασίας, αλλά και η ανομοιομορφία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας των

¹⁹Κυρώθηκε με τον Ν. 1136/1981 στην Ελλάδα

²⁰Π. Παπαρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σελ.92

²¹Κυρώθηκε με τον Ν. 4359/2016 στην Ελλάδα

²²Η παρ. 2 του αρ. 12 τροποποιήθηκε ως εξής: Να διατηρούν το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας σε ικανοποιητικό επίπεδο ίσο τουλάχιστο με εκείνο που απαιτείται για την επικύρωση του Ευρωπαϊκός Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλισης.

κρατών-μελών, συνέβαλαν στην επικουρική δράση της Κοινότητας στα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία ασκούνται από τα κράτη-μέλη²³.

Σήμερα, η κοινωνική ασφάλιση, εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με απώτερο στόχο την κοινωνική συνοχή, που επιδιώκει την εξίσωση των οικονομικών και κοινωνικών διαφορών στην Ευρώπη και την εξασφάλιση μιας ίσης κατανομής των πλεονεκτημάτων από τη λειτουργία της κοινής αγοράς προς όλα τα κράτη-μέλη και προς όλους τους πολίτες της.

Επιπρόσθετα, αναγνωρίζεται ότι τα κράτη-μέλη παραμένουν αρμόδια να καθορίζουν τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τη χορήγηση των παροχών κοινωνικής ασφάλισης, ακόμη δε κι αν τις καθιστούν αυστηρότερες, υπό τον όρο να μην έχουν οι θεσπιζόμενες προϋποθέσεις πρόδηλη ή συγκεκριμένη διάκριση των εργαζομένων, ώστε να μην παραβιάζεται το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας τους στο έδαφος της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁴. Οι κανόνες που θέτει η Ευρωπαϊκή Ένωση καθιστούν ευχερέστερη την άσκηση οποιασδήποτε επαγγελματικής δραστηριότητας σε όλη την επικράτεια της Ένωσης και απαγορεύουν μέτρα που μπορεί να αποδειχθούν δυσμενή για τους πολίτες, που επιθυμούν να ασκήσουν επαγγελματική δραστηριότητα στο έδαφος άλλου κράτους μέλους. Συνεπώς, εθνικές διατάξεις που εμποδίζουν ή αποτρέπουν τον εργαζόμενο πολίτη κράτους μέλους να εγκαταλείψει το κράτος καταγωγής του, προκειμένου να ασκήσει το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας, συνιστούν εμπόδιο της άσκησης αυτής της ελευθερίας, ακόμα και αν εφαρμόζονται χωρίς διάκριση λόγω ιθαγένειας²⁵.

Το κυριότερο μέλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ο συντονισμός των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, ώστε να ασκούν ανεμπόδιστα οι πολίτες το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας. Στα πλαίσια του συντονισμού αυτού η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναπτύξει αξιολογή δράση θεσπίζοντας Κανονισμούς και Οδηγίες που ρυθμίζουν τα θέματα αυτά στα κράτη-μέλη. Χαρακτηριστικός είναι ο Κανονισμός 883/2004, που έχει τροποποιήσει τον προηγούμενο Κανονισμό 1408/71,

²³A. Στεργίου, *Η συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1994, Θεσσαλονίκη, σελ. 320

²⁴ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης}.1.2005,C-306/03, Βλ. Γ. Δρόσος, *Νομολογία Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 2005*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006 σελ.272

²⁵Αρ. 49 ΣΔΕΕ: Κάθε ευρωπαϊκό κράτος το οποίο σέβεται τις αξίες που αναφέρονται στο άρθρο 2 και δεσμεύεται να τις προάγει, μπορεί να ζητήσει να γίνει μέλος της Ένωσης. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τα εθνικά κοινοβούλια ενημερώνονται για την αίτηση αυτή. Το αιτούν κράτος απευθύνει την αίτησή του στο Συμβούλιο, το οποίο αποφασίζει ομόφωνα, αφού ζητήσει τη γνώμη της Επιτροπής και μετά από έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το οποίο αποφασίζει με την πλειοψηφία των μελών από τα οποία απαρτίζεται. Λαμβάνονται υπόψη τα κριτήρια επιλεξιμότητας που συμφωνεί το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Οι όροι της προσχωρήσεως και οι λόγω αυτής αναγκαίες προσαρμογές των Συνθηκών που θεμελιώνουν την Ένωση, αποτελούν αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ των κρατών μελών και του αιτούντος κράτους. Η συμφωνία αυτή υπόκειται σε επικύρωση εκ μέρους όλων των συμβαλλομένων κρατών, κατά τους αντίστοιχους συνταγματικούς τους κανόνες.

καθώς και ο Κανονισμός 987/2009, ο οποίος αντικατέστησε τον Κανονισμό 574/72 και αφορά τον καθορισμό της διαδικασίας εφαρμογής του Κανονισμού 883/2004, οι οποίοι άρχισαν να εφαρμόζονται την 1η Μαΐου 2010. Στους πρώτους δύο τίτλους του Κανονισμού 883/2004 περιέχονται γενικοί κανόνες για όλες τις παροχές. Στον τρίτο τίτλο γίνεται αναφορά σε ειδικούς κανόνες για τους επιμέρους κλάδους της κοινωνικής ασφάλειας.

Ο Κανονισμός 883/2004 (και προηγουμένως ο Κανονισμός 1408/71) αποτελεί βασικό μηχανισμό διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης, καλύπτοντας όλους τους κύριους ασφαλιστικούς κινδύνους για τους μισθωτούς, τους αυτοαπασχολούμενους, και τα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται στο εσωτερικό της Ένωσης, χωρίς να κινδυνεύουν να απολέσουν τα ασφαλιστικά τους δικαιώματα. Προκύπτει, λοιπόν, ότι δεν οργανώνεται ένα κοινό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης αλλά συνυπάρχουν χωριστά συστήματα, από τα οποία γεννιούνται αυτοτελείς απαιτήσεις κατά ασφαλιστικών φορέων κατά των οποίων ο δικαιούχος έχει άμεσα δικαιώματα δυνάμει είτε μόνου του εσωτερικού δικαίου είτε του εσωτερικού δικαίου συμπληρωμένου αν υπάρχει ανάγκη από το δίκαιο της Ένωσης²⁶.

Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η Οδηγία 79/7/ΕΟΚ περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφάλισης, η οποία επιτρέπει τη διαφορετική μεταχείριση όσον αφορά την ηλικία συνταξιοδότησης και τις συντάξεις επιζώντων, ζητεί όμως τη σταδιακή τους εξάλειψη²⁷, καθώς και η Οδηγία 86/378/ΕΟΚ για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών στα επαγγελματικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, που τροποποιήθηκε από την Οδηγία 96/97/ΕΚ. Οι οδηγίες αυτές προβλέπουν ευρεία προστασία από τις διακρίσεις όσον αφορά την πρόσβαση στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και συμπεριλαμβάνουν τους κινδύνους ασθένειας, αναπηρίας, γήρατος, εργατικού ατυχήματος και επαγγελματικής ασθένειας, ανεργίας.

2.2 Προς μια κοινωνικότερη Ευρώπη

Παρά τον οικονομικό προσανατολισμό της Κοινότητας, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ωστόσο, άρχισε να αναγνωρίζεται η αξία της κοινωνικής ανάπτυξης και της

²⁶ΔΕΕ, απόφαση της 19^{ης} 9.2013, C-140/12, Oberster Gerichtshof (Αυστρία) κατά Brey, σκ.43, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.curia.europa.eu (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

²⁷Π. Παπαρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016, σελ. 125

ανύψωσης του βιοτικού επιπέδου των πολιτών, καθώς έγινε δεκτό ότι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης δεν θα πρέπει να παραμερίζεται για χάρη της ολοκλήρωσης της ενιαίας εσωτερικής αγοράς²⁸. Έτσι, το 1989 καταρτίστηκε από τη σύνοδο κορυφής του Στρασβούργου ο Κοινοτικός Χάρτης Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων, με σκοπό να αποδώσει την έκφραση κοινοτικής κοινωνικής πολιτικής, η οποία ανεξαρτητοποιείται από τον σκοπό της κοινής αγοράς. Ο Χάρτης αυτός επαναλαμβάνει τις βασικές αρχές του ευρωπαϊκού δικαίου (ελευθερία μετακίνησης, ισότητα ανδρών και γυναικών), αναγνωρίζει, όμως, και πολλά κοινωνικά δικαιώματα, ανάμεσα στα οποία και την κοινωνική ασφάλεια για τους εργαζόμενους²⁹ και το δικαίωμα σε αξιοπρεπές δικαίωμα ζωής για τους συνταξιούχους³⁰. Ο αντίκτυπος του, όμως, στο εσωτερικό των κρατών μελών είναι μηδαμινός καθότι αποτελεί μη δεσμευτικό, προγραμματικό χαρακτήρα κείμενο, που έμεινε ημιτελές.

Η μείζονα κοινοτική νομοθετική τομή σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής συνέβη με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του 2001. Ο Χάρτης αυτός, που ήταν έργο ενός πρωτότυπου οργάνου, της ‘‘Συνέλευσης’’ 62 μελών³¹ και απολάμβανε σημαντικής νομιμοποίησης, περιείχε εκτός από τις βασικές ατομικές και πολιτικές ελευθερίες και δικαιώματα, και έναν περιεκτικό κατάλογο κοινωνικών δικαιωμάτων³². Έτσι, σημαντική είναι, πλέον η πρόβλεψη της κοινωνικής ασφάλειας και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (αρ. 34 παρ. 1 και 2)³³, ιδιαίτερα μετά την αναγνώριση του Χάρτη από την ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας (αρ. 6 παρ.1 ΣΕΕ) ως πρωτογενές δίκαιο, και επιπλέον, η εφαρμογή του οποίου είναι νομικά δεσμευτική όχι μόνο για τα όργανα της Ένωσης αλλά και τα κράτη μέλη της, όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο³⁴. Συγκεκριμένα, ορίζεται ότι η πρόσβαση σε παροχές κοινωνικής

²⁸Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 99

²⁹Άρθρο 10 παρ. 1: «Κάθε εργαζόμενος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας έχει δικαίωμα επαρκούς κοινωνικής προστασίας και πρέπει να έχει ανεξάρτητα από το καθεστώς εργασίας του ή το μέγεθος της επιχείρησης στην οποία απασχολείται, επαρκή κοινωνική ασφάλιση».

³⁰Άρθρο 24: «Κάθε εργαζόμενος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας πρέπει να μπορεί να διαθέτει, τη στιγμή της συνταξιοδότησής του, πόρους που να του εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής».

³¹Εκ των οποίων 16 Ευρωβουλευτές, 2 βουλευτές από κάθε εθνικό Κοινοβούλιο των κρατών-μελών, ένας αντιπρόσωπος για κάθε αρχηγό κράτους-μέλους και ένας Επίτροπος.

³²Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 106

³³Άρθρο 34 παρ. 1: «Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλειας και στις κοινωνικές υπηρεσίες που εξασφαλίζουν προστασία σε περιπτώσεις, όπως η μητρότητα, η ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, η εξάρτηση ή το γήρας, καθώς και σε περίπτωση απώλειας της απασχόλησης, σύμφωνα με τις λεπτομερέστερες διατάξεις που ορίζονται στο κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές».

Παρ. 2: «Κάθε πρόσωπο που διαμένει ή διακινείται νομίμως εντός της Ένωσης έχει δικαίωμα στις παροχές κοινωνικής ασφάλειας και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές».

³⁴Άρθρο 51 παρ. 1: «Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω σέβονται τα δικαιώματα, τηρούν τις αρχές και προάγουν την εφαρμογή τους, σύμφωνα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους και εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως της απονέμονται από τις Συνθήκες

ασφάλισης, που προβλέπεται στην παρ. 1 του αρ. 34 του Χάρτη, πρέπει να γίνεται σεβαστή από την Ένωση κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων που διαθέτει δυνάμει των άρθρων 153 και 156 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατοχυρώνεται, συνεπώς, η κοινωνική ασφάλιση στο άρθρο 34 παρ. 1 ως αρχή και όχι ως δικαίωμα, καθώς δεν περιέχει αξίωση θετικής δράσης κατά της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εξασφάλιση της³⁵. Ενώ στην παράγραφο 2 κατοχυρώνεται το δικαίωμα όσων διαμένουν ή διακινούνται νομίμως εντός της Ένωσης να αξιώνουν ίση μεταχείριση σε σχέση με τους ημεδαπούς στην απόλαυση παροχών κοινωνικής ασφάλισης.

Ακόμη και όταν ο Χάρτης δεν είχε δεσμευτική ισχύ, αναμφισβήτητη ήταν η συμβολή του στη σκέψη του ενωσιακού δικαστή, καθώς αποδείκνυε την ύπαρξη ενός θεμελιώδους δικαιώματος που προστατευόταν από την ΕΣΔΑ ή από τα κράτη –μέλη και οριοθετούσε το περιεχόμενο του. Μολαταύτα, από την αναγωγή του Χάρτη σε νομικά δεσμευτικό κείμενο και ίδιας τυπικής ισχύος με το πρωτογενές δίκαιο, η συμβολή του Χάρτη για την επίτευξη του κοινωνικού χαρακτήρα της Ευρώπης είναι ακόμη πιο σημαντική, καθώς διαδραματίζει εφεξής κεντρικό ρόλο στη συλλογιστική του Δικαστηρίου, παρέχοντας αποτελεσματική προστασία στα θεμελιώδη δικαιώματα, ισάξια με αυτή της ΕΣΔΑ³⁶. Επιπρόσθετα, ο Χάρτης αποτελεί αρωγό στην ερμηνεία των εθνικών Συνταγμάτων, ενισχύοντας την προστασία που παρέχει το Σύνταγμα για τα δικαιώματα που προβλέπονται από το Χάρτη. Γι' αυτό, το άρθρο 22 παρ.5 του Ελληνικού Συντάγματος για το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση θα πρέπει να ερμηνεύεται από τα ελληνικά δικαστήρια υπό το πρίσμα του αρ. 34 του Χάρτη.

2.3 Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

Ο ρόλος του ΔΕΕ είναι ουσιαστικός όταν προκύπτουν αμφιβολίες σχετικά με το πεδίο εφαρμογής των ενωσιακών διατάξεων και την ερμηνεία τους όσον αφορά την εθνική νομοθεσία. Χωρίς τη νομολογία του ΔΕΕ η προστασία που παρέχουν οι διατάξεις για τον συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης θα ήταν λιγότερο ικανοποιητικές και αποτελεσματικές. Βέβαια, μια μεμονωμένη υπόθεση

³⁵Ετσι, κατοχυρώνεται αμυντικό δικαίωμα έναντι της Ένωσης, το οποίο, όμως, δεν ανέρχεται σε υποχρέωση προστασίας ή δράσης της Ένωσης. Βλ. Β. Τζέμος (επιμ.), *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015, σελ. 399

³⁶ Ε. Πρεβεδούρου, *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σχέση ανταγωνισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης;*, ΕφημΔΔ-2/2011, σελ. 279 επ.

δεν μπορεί να παραπεμφθεί απευθείας στο Δικαστήριο, αλλά πρώτα πρέπει ο ενδιαφερόμενος να απευθυνθεί στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο εξετάζει την υπόθεση και μπορεί να ζητήσει από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο να ερμηνεύσει μια συγκεκριμένη διάταξη των ενωσιακών κανόνων περί κοινωνικής ασφάλισης, αν υπάρχουν αμφιβολίες σχετικά με αυτή και ανάλογα με την ερμηνεία που θα δοθεί, και να ληφθεί η κατάλληλη απόφαση.³⁷ Επίσης, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να παραπέμψει μια υπόθεση στο Δικαστήριο στην περίπτωση που διαπιστωθεί ότι οι διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας και των κανονισμών δεν συμβιβάζονται με τους ενωσιακούς κανόνες. Πρόκειται για μια διαδικασία που είναι δυνατόν να κινηθεί χωρίς προηγούμενα να απαιτείται η εξάντληση όλων των εθνικών ένδικων μέσων ή χωρίς την ύπαρξη συγκεκριμένης υπόθεσης.

Το ΔΕΕ με τις αποφάσεις του έχει συμβάλει αρκετά στην εξέλιξη και τροποποίηση της νομοθεσίας της Ένωσης σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση (με αποτέλεσμα ο Κανονισμός 1408/71 να έχει τροποποιηθεί πολλές φορές) και προάγει το δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης μέσω του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων και των οικογενειών τους. Συγκεκριμένα, το ΔΕΕ καλείται να αποφασίσει, αν οι παροχές που επικαλείται ο εργαζόμενος εμπίπτουν στην έννοια των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών του Κανονισμού, ανάλογα με τα συστατικά τους στοιχεία, ιδίως τον σκοπό και τις προϋποθέσεις χορηγήσεώς της. Δεν έχει σημασία πως χαρακτηρίζεται μια παροχή στο εθνικό δίκαιο ή πώς χρηματοδοτείται³⁸. Επιπλέον, παροχές κοινωνικής ασφάλισης θεωρούνται οι παροχές που χορηγούνται βάσει αντικειμενικών εκ του νόμου καθοριζόμενων κριτηρίων, που παρέχουν δικαίωμα προς λήψη της παροχής αυτής και όχι εξατομικευμένης στάθμισης προσωπικών περιστάσεων που προσομοιάζουν με το θεσμό της κοινωνικής πρόνοιας. Κατά πάγια νομολογία του, μια παροχή πρέπει να θεωρείται ως παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως εφόσον χορηγείται, χωρίς οποιαδήποτε ατομική και εισάγουσα διακρίσεις στάθμιση των ατομικών αναγκών, στους δικαιούχους, βάσει μιας από τον νόμο καθοριζόμενης καταστάσεως και εφόσον έχει σχέση με κάποιον από τους κινδύνους που ρητώς απαριθμούνται στον κανονισμό. Η πρόσβαση στις μη ανταποδοτικές παροχές είναι πλέον ισότιμη και δεν αποτελεί προνόμιο μόνο για όσους ασκούν οικονομική-επαγγελματική δραστηριότητα, εφόσον θεμελιώνεται στην

³⁷ΔΕΕ, απόφαση της 21^{ης}.6.2017, C-449/16, Silva Κατά Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS), σκ. 17, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.curia.europa.eu (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

³⁸ΔΕΕ, απόφαση της 24^{ης}.10.2013, C-177/12, Caisse nationale des prestations familiales κατά Lachheb σκ. 26-30, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.curia.europa.eu (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

ιδιότητα του ευρωπαϊού πολίτη σε συνδυασμό με την απαγόρευση διακρίσεων λόγω ιθαγένειας.

Συμπερασματικά, για την Ευρωπαϊκή Ένωση έχουμε να παρατηρήσουμε ότι αν και ο ρόλος της είναι να συντονίζει τα εθνικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, με τη συνδρομή του ΔΕΕ έχει προχωρήσει ακόμη περισσότερο, ώστε καμία νομοθεσία κράτους-μέλους να μην είναι αντίθετη στους σκοπούς και τις επιδιώξεις της. Εξάλλου, οι διατάξεις της είναι δεσμευτικές για τα κράτη-μέλη και υπερισχύουν από τις εθνικές νομοθεσίες. Σαφώς, η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν παύει να είναι μια οικονομική ένωση. Η εξέλιξη της σε πολιτική, αναμφισβήτητα, θα οδηγούσε το συντονισμό της κοινωνικής ασφάλισης σε άλλο επίπεδο, ίσως και στη δημιουργία κοινού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, που θα πρεσβεύει όλες τις αρχές και τις αξίες της και θα σέβεται τα κοινωνικά δικαιώματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΕΣΔΑ

3.1 Η διασταλτική ερμηνεία των διατάξεων της ΕΣΔΑ

Όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα της αυτή δεν περιείχε κατ' αρχήν κοινωνικά δικαιώματα. Αυτό συμβαίνει λόγω της αρχικής ανάγκης προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, που μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν ολοκληρωτικά παραβιαστεί. Μολαταύτα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) προσέδωσε μέσα από τη νομολογία του κοινωνική διάσταση στα θεμελιώδη δικαιώματα για να εξασφαλίσει την ουσιαστική προστασία τους, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα σε φυσικά πρόσωπα να ασκήσουν ατομικές προσφυγές σε παράβαση δικαιώματος που κατοχυρώνεται στη σύμβαση, μετά την εξάντληση των εσωτερικών ένδικων μέσων³⁹. Εξάλλου, η ΕΣΔΑ αποτελεί ζωντανό κείμενο, που ερμηνεύεται εξελικτικά ενσωματώνοντας νέες συνθήκες και αντιλήψεις. Σταδιακά, επικράτησε, λοιπόν, η αντίληψη ότι οι διατάξεις της ΕΣΔΑ εμπεριέχουν κοινωνικές εγγυήσεις

³⁹Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009 σελ. 67

άξιες προστασίας και ελαχιστοποιούν τη διαφοροποίηση μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων⁴⁰.

Το ίδιο συνέβη και με την κοινωνική ασφάλιση, που, αν και δεν αναφέρεται ρητά στις διατάξεις της, νομολογιακά κρίθηκε ότι προστατεύεται μέσω άλλων διατάξεων. Έτσι, διατάξεις όπως το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (αρ. 6 παρ. 1), η απαγόρευση των διακρίσεων (αρ. 14), το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (αρ. 8) αλλά και τα άρθρα 2 και 3 για το δικαίωμα στη ζωή και την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης, καθώς και το δικαίωμα της παρουσίας του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ερμηνεύονται από το ΕΔΔΑ διασταλτικά, ώστε να προστατεύουν και τις κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές.

3.2 Άρθρο 6 - Το διαδικαστικό δικαίωμα της δίκαιης δίκης

Η διάταξη για τις εγγυήσεις δίκαιης δίκης αναφέρεται σε καταρχήν αστικές υποθέσεις. Γρήγορα, ωστόσο, η διάταξη άρχισε να ερμηνεύεται διασταλτικά για να συμπεριλάβει και υποθέσεις διοικητικές, που περιέχουν, όμως, στοιχεία αστικής φύσεως. Έτσι, παρά τον γραμματικό περιορισμό της διάταξης σε αστικές και ποινικές διαφορές, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι έννοιες θα πρέπει να εξετάζονται αυτοτελώς από την αντίστοιχη έννοια των εθνικών δικαίων και, ως εκ τούτου, θεωρείται πλέον ότι η ουσιαστική προστασία των προστατευόμενων δικαιωμάτων, τα οποία συχνά έχουν κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις, εξασφαλίζεται με την απόδοση κοινωνικής απόχρωσης στα δικαιώματα⁴¹.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές, που, αναμφίβολα, έχουν οικονομικές επιπτώσεις στους εργαζόμενους σε περίπτωση έλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου. Έτσι, από την εξέταση της νομολογίας προκύπτει ότι στις πρώιμες αποφάσεις *Feldbrugge κατά Ολλανδίας*⁴² και *Deumeland κατά Γερμανίας*⁴³, το Δικαστήριο προσπάθησε να εξισορροπήσει το δημόσιο

⁴⁰Πολύ σημαντική η πρώτη απόφαση του ΕΔΔΑ, της 9ης.10.1979, Airey κατά Ιρλανδίας (Αρ. προσφυγής 6289/73) σκ. 24 και 26, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017), όπου γίνεται λόγος για «εγγύηση όχι θεωρητικών και ουτοπικών δικαιωμάτων αλλά πρακτικών και πραγματικών» και για μη «στεγανή διάκριση που να διαχωρίζει τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα από το πεδίο της Σύμβασης».

⁴¹ Γ. Κατρούγκαλος, *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 67-74

⁴² ΕΔΔΑ, απόφαση της 29^{ης}.5.1986, *Feldbrugge κατά Ολλανδίας*(Αρ. προσφυγής 8562/79), σκ. 40, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁴³ΕΔΔΑ, απόφαση της 29^{ης}.5.1986, *Deumeland κατά Γερμανίας*, (Αρ. προσφυγής 9384/81) σκ. 74, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

χαρακτήρα των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών με την ιδιωτική και περιουσιακή φύση τους, ώστε να καταλήξει στην υπαγωγή τους στο άρθρο 6⁴⁴, στην οποία τελικά κατέφυγε. Οι αποφάσεις αυτές αφορούσαν η πρώτη αποζημίωση ασθενείας, λόγω ανικανότητας για εργασία και η δεύτερη συμπληρωματική σύνταξη χηρείας. Και στις δύο αποφάσεις κρίθηκε ότι σημαντικό ρόλο έπαιζαν οι προσωπικές και οικονομικές επιπτώσεις της παραβίασης ενός δικαιώματος που γεννήθηκε από συγκεκριμένες διατάξεις της εσωτερικής νομοθεσίας, που έπλητταν τα μέσα επιβίωσης τους ως άτομα, ιδίως όταν είναι ανάκανα να εργαστούν και δεν έχουν άλλες πηγές εισοδήματος, καθώς και ότι υπήρχαν ομοιότητες με την ιδιωτική ασφάλιση από τη στιγμή που κατέβαλλαν εισφορές. Ως εκ τούτου, το δικαίωμα των προσφευγόντων στις δύο αυτές αποφάσεις συνιστά αστικό δικαίωμα.

Στις πρώτες αποφάσεις σημαντικό στοιχείο ιδιωτικού δικαίου και κριτήριο για την παραδοχή της παράβασης θεωρούνταν η χρηματοδότηση των εισφορών από τους εργαζόμενους χωρίς τη συμμετοχή των κρατών. Αλλά, στη συνέχεια, το Δικαστήριο εξέλιξε τη νομολογία αποδεχόμενος την αστική φύση των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών ακόμη και σε περιπτώσεις που οι εισφορές ήταν αποκλειστικά χρηματοδοτούμενες από το Κράτος αλλά και στις περιπτώσεις που δεν υπήρχαν προηγούμενες καταβληθείσες εισφορές (μη ανταποδοτικές)⁴⁵. Συνεπώς, η διασταλτική ερμηνεία των κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών ως αστικών διαφορών που υπάγονται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ συνέβαλλε στην επέκταση της προστασίας τους. Στις μετέπειτα αποφάσεις του το Δικαστήριο αναφέρει ότι η αξίωση για αύξηση της σύνταξης είναι οικονομικής φύσεως και “αναντίρρητα” (undeniably) εμπίπτει στην έννοια του αστικού δικαιώματος του άρθρου 6.⁴⁶ Στην απόφαση *Levochkina κατά Ρωσίας*⁴⁷ το Δικαστήριο δέχτηκε παραβίαση του άρθρου 6, διότι η επανεξέταση μιας οριστικής και δεσμευτικής απόφασης για να επιτευχθεί διαφορετική έκβαση παραβιάζει την αρχή της νομικής βεβαιότητας και συνεπώς και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη ενώπιον Δικαστηρίου, που προστατεύει το άρθρο 6.

⁴⁴A.G. Heredero, *Social security as a human right: The protection afforded by the European Convention on Human Rights*, Human Rights files, No 23, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2007, σελ. 10

⁴⁵ΕΔΔΑ, απόφαση της 26^{ης}.2.1993, Salesi κατά Ιταλίας,(Αρ. προσφυγής 13023/87) σκ. 19, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017), όπου το Δικαστήριο επανέλαβε το σκεπτικό της απόφασης Feldbrugge ότι το δικαίωμα ήταν ατομικό, οικονομικό και είχε γεννηθεί από εθνικό νόμο

⁴⁶ΕΔΔΑ, απόφαση της 5^{ης}.7.2007, *Levochkina* (Αρ. προσφυγής 944/02),σκ 30 και της 12^{ης}.6.2001, *Tričkonić κατά Σλοβενίας*, (Αρ. προσφυγής 39914/98) σκ. 40, διαθέσιμες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁴⁷ΕΔΔΑ, απόφαση της 5^{ης}.7.2007, *Levochkina* (Αρ. προσφυγής 944/02), σκ 34-43, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

3.3 Άρθρο 14 – Απαγόρευση των διακρίσεων

Το δικαστήριο γνωρίζει ότι η κοινωνική πολιτική των κρατών βασίζεται σε διακρίσεις και διαφοροποιήσεις. Κάποιες από αυτές προέρχονται από την ιστορική εξέλιξη του συστήματος και κάποιες από αυτές λόγω των ελλειμματικών ταμείων σε συνδυασμό με την ανάγκη ορθής κατανομής των κρατικών πόρων⁴⁸. Από την άλλη, στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής παρέχεται στα Κράτη ευρύ περιθώριο εκτίμησης να εφαρμόσει τις επιταγές της Σύμβασης ανάλογα με τα εθνικά δεδομένα, οικονομικά και πολιτικά. Έτσι, ακόμη και οι ρυθμίσεις που εισάγουν διαφορετική μεταχείριση παρόμοιων καταστάσεων θεωρούνται δικαιολογημένες στα πλαίσια της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής τους, εφόσον δεν στερούνται ‘‘προδήλως λογικής βάσεως’’. Εκτός δηλαδή του ελέγχου ύπαρξης μιας εύλογης και αντικειμενικής δικαιολογίας διαφορετικής μεταχείρισης των δικαιούχων κοινωνικών παροχών, το δικαστήριο εξετάζει επιπροσθέτως αν οι κρατικές παρεμβάσεις είναι εντός των ορίων της αρχής της αναλογικότητας⁴⁹. Αντιθέτως, το δικαστήριο δρα όταν η νομοθεσία παράνομα διακρίνει όμοιες καταστάσεις ή δεν διακρίνει διαφορετικές καταστάσεις και το Κράτος δεν μπορεί να αιτιολογήσει επαρκώς την ανάγκη θέσπισης τέτοιας νομοθεσίας.

Η διάταξη του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ ρητά απαγορεύει τις διακρίσεις με βάση το φύλο, τη φυλή, το χρώμα, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική προέλευση, τη συμμετοχή σε εθνική μειονότητα, τη περιουσία, τη γέννηση αλλά και κάθε άλλη κατάσταση καθώς η αρίθμηση είναι ενδεικτική. Προκειμένου να κριθεί ότι η διαφορετική μεταχείριση δεν εισάγει διάκριση και είναι συμβατή με την ΕΔΔΑ, θα πρέπει αυτή να δικαιολογείται από ιδιαίτερα βαρύνοντες λόγους.

Το άρθρο 14 δεν είναι αυτοτελές άρθρο αλλά εφαρμόζεται σε συνδυασμό με κάποιο άλλο δικαίωμα της Σύμβασης. Ωστόσο, η εφαρμογή του δεν προϋποθέτει την παραβίαση ενός από τα θεμελιώδη δικαιώματα της Σύμβασης. Έτσι, εφόσον τα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης διαφοράς κρίνονται ότι εμπίπτουν στο

⁴⁸ Lech Garlicki, *International Protection of Social Rights (A Judge-Made Part of the European Convention on Human Rights)*, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 5, Issue 1, 2007, σελ. 44-68

⁴⁹ Στ. Κτιστάκη, *Οι κοινωνικές παροχές υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 6/2009, σελ. 660

προστατευτικό πεδίο ενός δικαιώματος της Σύμβασης, η απαγόρευση των διακρίσεων του αρ. 14 μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή⁵⁰.

Η νομολογία είναι μεγάλη σε αυτό το θέμα. Στην υπόθεση *Koua Poirrez κατά Γαλλίας*⁵¹ κρίθηκε ότι ο αποκλεισμός αλλοεθνών από το επίδομα αναπήρων, οι οποίοι δεν θεμελιώναν δικαίωμα σύνταξης γήρατος και συνεπώς η επιβίωση τους θέτονταν σε κίνδυνο, αποτελούσε περιουσιακό δικαίωμα υπό την έννοια του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου και επιπλέον συνιστούσε αδικαιολόγητη διαφοροποίηση όμοιων καταστάσεων κατά την έννοια του αρ. 14, καθώς η ανάγκη διασφάλισης της δημοσιονομικής ισορροπίας στην κρατική πρόνοια, με τα συγκεκριμένα περιστατικά, δεν θεωρήθηκε ιδιαίτερα βαρύνον λόγος που να δικαιολογεί τη διαφοροποίηση.

Έπειτα, στην υπόθεση *Andrejeva κατά Λετονίας*⁵² το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφασίσει για την άρνηση χορήγησης σύνταξης σε άτομο που είχε εργαστεί στο έδαφος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, το οποίο, ωστόσο, δεν είχε την λετονική υπηκοότητα, αλλά απλά διέμενε εκεί. Κι ενώ το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το λετονικό κράτος δεν ήταν διάδοχος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της και ότι ένα κράτος έχει την ευχέρεια και όχι την υποχρέωση να απονέμει συντάξεις, που θεμελιώνονται σε έδαφος άλλου κράτους, καταδίκασε την Λετονία, διότι ο μοναδικός λόγος που στερούσε από την προσφεύγουσα τη σύνταξη ήταν ότι δεν είχε την λετονική υπηκοότητα, λόγος που συνιστά διακριτική μεταχείριση προσώπων που βρίσκονται σε ανάλογες καταστάσεις χωρίς αντικειμενική και εύλογη δικαιολογία (παράβαση του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το αρ. 1 του Πρωτοκόλλου). Ούτε βέβαια έκανε δεκτό το επιχείρημα της Λετονίας ότι θα αρκούσε η προσφεύγουσα να λάμβανε την υπηκοότητα της χώρας για να της χορηγηθεί η σύνταξη.

3.4 Άρθρο 8 - Προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Το άρθρο 8 προστατεύει τους ιδιώτες από αυθαίρετες κρατικές παρεμβάσεις στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή τους. Παράλληλα, καθιερώνει την θετική υποχρέωση

⁵⁰Στ. Κτιστάκη, *Οι κοινωνικές παροχές υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 6/2009, σελ. 661

⁵¹ΕΔΔΑ, απόφαση της *Koua Poirrez κατά Γαλλίας* (Αρ. Προσφυγής 40892/98) σκ. 46-49, Αντιθέτως, στην απόφαση της 12^{ης} 4.2006, *Stec και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Αρ. Προσφυγών 65731/01 και 65900/01) σκ. 66, διαθέσιμες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017), η νομοθετική παρέμβαση του κράτους θεωρήθηκε ότι κινούνταν εντός των ορίων του περιθωρίου εκτίμησης του, διότι διόρθωσε προηγούμενη ανισότητα ως προς τη συντάξιμη ηλικία των δύο φύλων.

⁵²ΕΔΔΑ, απόφαση της 18ης 2.2009, *Andrejeva κατά Λετονίας* (Αρ. Προσφυγής 55707/00), σκ. 89-91, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

των κρατών-μελών να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για να διασφαλίζουν το σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, αναγνωρίζοντας, ωστόσο, ότι τα κράτη - μέλη εξακολουθούν να διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης. Μέσα από τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ σχετικά με τις κοινωνικοασφαλιστικές εισφορές αποσαφηνίζεται η σχέση της κοινωνικής ασφάλισης με την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή και διαπιστώνουμε τη συμβολή του άρθρου 8 στον τομέα αυτό. Έχει παγίως κριθεί ότι η καταβολή κοινωνικών παροχών για την οικογένεια, είτε πρόκειται για επιδόματα τέκνων, είτε για επιδόματα γονικής άδειας, αποτελεί έκφραση του σεβασμού της οικογενειακής ζωής και από την άποψη αυτή, η απονομή των εν λόγω παροχών εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 8 της ΕΔΔΑ.

Συγκεκριμένα, αναφορικά με το επίδομα τέκνων, ως κοινωνικοασφαλιστική παροχή, το ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε, στις υποθέσεις *Niedzwiecki* κατά Γερμανίας⁵³ και *Okpisz* κατά Γερμανίας⁵⁴, πως η παροχή αυτών των επιδομάτων αποτελεί έκφραση σεβασμού της οικογενειακής ζωής και ως εκ τούτου εμπίπτει στο πεδίο προστασίας του άρθρου 8 της ΕΔΔΑ.

Από την άλλη, η απονομή σύνταξης στους εργαζόμενους και τις οικογένειες τους συνδέεται άμεσα με την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Χαρακτηριστική απόφαση είναι η *Grant κατά Ηνωμένου Βασιλείου*⁵⁵, που αφορούσε ασφαλισμένη που απέκτησε το γυναικείο φύλο κατόπιν χειρουργικής επεμβάσεως, και η οποία αιτούνταν τη χορήγηση σύνταξης, καθώς πληρούσε τις προϋποθέσεις της σχετικής νομοθεσίας και είχε συμπληρώσει το προβλεπόμενο ηλικιακό όριο των εξήντα ετών. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η μη χορήγηση συντάξεως από τις αρμόδιες βρετανικές αρχές με την αιτιολογία ότι ο εθνικός νομοθέτης κατά τον προσδιορισμό της ηλικίας συνταξιοδότησεως των γυναικών είχε λάβει υπόψη του και απέβλεπε στη “βιολογική φύση του γυναικείου φύλου”, συνιστούσε παραβίαση της ιδιωτικής της ζωής.

Στην υπόθεση *Roche κατά Ηνωμένου Βασιλείου*⁵⁶ ο προσφεύγων ισχυριζόταν ότι τα τεστ εισπνοής αερίων στα οποία είχε υποβληθεί υπό την επίβλεψη του Βρετανικού

⁵³ΕΔΔΑ, απόφαση της 25.10.2005, *Niedzwiecki* κατά Γερμανίας (Αρ. προσφυγής 58453/00), σκ. 31, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁵⁴ΕΔΔΑ, απόφαση της 25.10.2005, *Okpisz* κατά Γερμανίας (Αρ. προσφυγής 59140/00), σκ. 32, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁵⁵ΕΔΔΑ, απόφαση της 23.8.2006, *Grant* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Αρ. προσφυγής 32570/03), σκ. 48-49, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁵⁶ΕΔΔΑ, απόφαση της 19.10.2005, *Roche* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Αρ. προσφυγής 32555/96) σκ. 155, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

στρατού του δημιούργησαν προβλήματα υγείας και γι αυτό αιτούνταν σύνταξη. Για να μπορέσει, ωστόσο, να αποδείξει την αιτιώδη σχέση μεταξύ των τεστ και των προβλημάτων υγείας χρειαζόταν επίσημες πληροφορίες, που οι αρχές του αρνούσαν. Τελικά το Δικαστήριο τον δικαίωσε, αναγνωρίζοντας ότι η άρνηση των απαραίτητων πληροφοριών σχετικά με τη συμμετοχή του στα τεστ του προκαλούσε νομική αβεβαιότητα και στρες, παραβιάζοντας την ιδιωτική ζωή του. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι το Κράτος απέτυχε να ικανοποιήσει την θετική υποχρέωση να παρέχει αποτελεσματική και προσβάσιμη διαδικασία που θα επιτρέπει στον προσφεύγοντα να λάβει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες ώστε να υπολογίσει τον κίνδυνο τον οποίο διατρέχει από τη συμμετοχή στα τεστ και να διαπιστώσει αν δικαιούται την απονομή της σύνταξης.

3.5 Άρθρα 2 και 3 - δικαίωμα στη ζωή και απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης

Το άρθρο 2 για το δικαίωμα στη ζωή και το άρθρο 3 για την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της σκληρής και απάνθρωπης μεταχείρισης αποτελούν βασικές αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών και συνεπώς πολύ ουσιώδη άρθρα της ΕΣΔΑ, που καθιερώνουν την υποχρέωση στα κράτη να θωρακίζουν τις ζωές όσων διαβιούν στην επικράτεια τους και να τους προστατεύουν από την απάνθρωπη μεταχείριση. Όπως είναι φυσικό οι παραβιάσεις των άρθρων αυτών γίνεται σε πολύ σοβαρές περιπτώσεις με κίνδυνο τη ζωή των ατόμων. Σε κάποιες περιπτώσεις, όμως, έχει γίνει δεκτή η σύνδεση των άρθρων αυτών με τις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές και με τις παροχές του τομέα υγείας. Με την καθιέρωση της προστασίας των άρθρων αυτών η κοινωνική ασφάλιση αποκτά πολύ σημαντικά όπλα στα πλαίσια της ΕΣΔΑ.

Συγκεκριμένα, στις αποφάσεις του το Δικαστήριο δέχτηκε ότι μπορεί να υπάρξει παράβαση του άρθρου 2 όταν οι αρχές ενός κράτους βάζουν σε κίνδυνο τη ζωή κάποιου λόγω της άρνησης παροχών υγείας σε συστήματα ανταποδοτικά ή μη, αρκεί η άρνηση να είναι ολοκληρωτική και όχι απλά άρνηση κάλυψης του ποσοστού συμμετοχής. Από τη νομολογία του ΕΔΔΑ προκύπτει ότι το δικαίωμα της ζωής απειλείται από πρακτικές των συστημάτων υγείας που βλάπτουν την υγεία σε σημείο που απειλείται η ζωή⁵⁷.

⁵⁷A.G. Heredero, *Social security as a human right: The protection afforded by the European Convention on Human Rights*, Human Rights files, No 23, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2007, σελ. 40

Από την άλλη, το Δικαστήριο δέχεται ότι ένα εντελώς ανεπαρκές ποσό σύνταξης ή άλλης κοινωνικής παροχής μπορεί να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3, αν προκαλεί σοβαρή ζημιά στη φυσική ή πνευματική υγεία του ατόμου και συγκεκριμένα αν υποβαθμίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ή εγείρει αισθήματα φόβου, άγχους ή κατωτερότητας ικανά να ταραξούν τις ηθικές και φυσικές αντοχές του⁵⁸. Με άλλα λόγια αναγνωρίζει την υποχρέωση των κρατών να εξασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές όριο διαβίωσης⁵⁹, η παραδοχή της παραβίασης του άρθρου 3, ωστόσο, θα μπορούσε να συμβεί μόνο σε πολύ σοβαρό υποβιβασμό της διαβίωσης, και έως σήμερα το Δικαστήριο είναι διστακτικό να προβεί σε τέτοιο βήμα.

3.6 Δικαίωμα περιουσίας -αρ. 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου

Το άρθρο 1 του Πρώτου πρόσθετου Πρωτοκόλλου⁶⁰ προστατεύει το δικαίωμα στην περιουσία με ευρεία έννοια (συμπεριλαμβάνοντας και τα ενοχικά, κληρονομικά, και εν γένει οικονομικά δικαιώματα και όχι μόνο την ιδιοκτησία με τη στενή έννοια) και περιέχει τρεις διακριτούς κανόνες που ελέγχονται από το Δικαστήριο. Ο πρώτος κανόνας είναι γενικός και αναφέρεται στην αρχή του σεβασμού της περιουσίας. Ο δεύτερος αφορά τη στέρηση του δικαιώματος της περιουσίας υπό προϋποθέσεις. Ο τρίτος κανόνας αναγνωρίζει το δικαίωμα των κρατών να ελέγχουν, για συγκεκριμένους σκοπούς δημόσιας ωφέλειας, τη χρήση της περιουσίας, περιορίζοντας την απόλαυση της. Το Δικαστήριο εξετάζει αν υπάρχει παραβίαση και σε ποιο κανόνα μπορεί να υπαχθεί, καθώς και την τήρηση της αρχής αναλογικότητας, που παίρνει την μορφή της εύλογης ισορροπίας (fair balance) ανάμεσα στην προσβολή της περιουσίας και την εξυπηρέτηση του δημόσιου σκοπού για χάριν του οποίου επήλθε η προσβολή⁶¹.

Το άρθρο 1 του Πρώτου πρόσθετου Πρωτοκόλλου για την προστασία του δικαιώματος της περιουσίας δεν εγγυάται ρητά ένα δικαίωμα σε κοινωνικές παροχές.

⁵⁸ΕΔΔΑ, απόφαση της 23.4.2002, *Larioshina κατά Ρωσίας* (Αρ. προσφυγής 56869/00), σκ 3, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁵⁹ΕΔΔΑ, απόφαση της 28^{ης}.10.1999, *Pancenko κατά Λετονίας*, (Αρ. προσφυγής 40772/98), σκ 3 και της 18^{ης}.6.2009, *Budina κατά Ρωσίας*, (Αρ. προσφυγής 45603/05), σκ. 3, διαθέσιμες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁶⁰ Το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου προβλέπει: «Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικαιούται να απολαμβάνει ειρηνικά την περιουσία του [Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions]. Ουδείς δύναται να στερηθεί της ιδιοκτησίας αυτού, ειμή διά λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπόμενους, υπό τον νόμον και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους. Ενώ στην δεύτερη υποπαράγραφο του άρθρου 1 ορίζεται ότι: *Αι προαναφερόμενα διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα παντός Κράτους όπως θέσει εν ισχύι Νόμους ους ήθελε κρίνει αναγκαίους προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων*».

⁶¹ Ι. Πετρόγλου, *Η έννοια της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΕΔΚΑ 1995, σελ. 514

Τα Κράτη μέλη είναι ελεύθερα να αναπτύξουν το δικό τους κοινωνικό σύστημα και να καθορίσουν τα ίδια τις παροχές που θέλουν να χορηγούν και συνεπώς δεν υπάρχει θετική υποχρέωση τους να πράξουν τούτο. Παρατηρείται, όμως, ότι όλα τα Κράτη έχουν καθιερώσει τέτοια συστήματα και συνεπώς δημιουργείται το ερώτημα αν οι υπάρχουσες κοινωνικοασφαλιστικές παροχές των κρατών προστατεύονται από το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου ως περιουσιακό δικαίωμα. Την απάντηση στο ερώτημα αυτό δίνει η νομολογία του ΕΔΔΑ, η οποία έως πρόσφατα εξαιρούσε από το πεδίο εφαρμογής της ΕΣΔΑ τις κοινωνικές παροχές, σταδιακά, ωστόσο, παρατηρείται διεύρυνση την έννοιας της περιουσίας με επέκταση και στις αξιώσεις για τις προβλεπόμενες από τη νομοθεσία του συμβαλλομένου κράτους κοινωνικοασφαλιστικές παροχές⁶² για την αποτελεσματικότερη προστασία τους.

Έχει καθιερωθεί, πλέον, ότι από τη στιγμή που καταβάλλεται μια κοινωνικοασφαλιστική παροχή γεννάται ταυτόχρονα ένα περιουσιακό στοιχείο που υπάγεται στην προστασία του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου⁶³. Γι' αυτό και στα κεφαλαιοποιητικά συστήματα, όπου υπάρχει μεγαλύτερη σύνδεση μεταξύ εισφορών και παροχών η προστασία της παροχής γίνεται αναμφισβήτητα δεκτή. Αντίθετα στα διανεμητικά συστήματα, τα οποία διέπονται από την αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης αρχικά δεν γινόταν δεκτή η κατοχύρωση του περιουσιακού δικαιώματος⁶⁴.

Καθοριστική η απόφαση *Gaygusuz κατά της Αυστρίας*⁶⁵, όπου το Δικαστήριο δέχτηκε ότι το δικαίωμα σε μια ασφαλιστική παροχή 'ανάγκης' μετά τη λήξη του επιδόματος ανεργίας, υπάγεται στην προστασία του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου εκ μόνου του λόγου ότι το δικαίωμα αυτό συνδέεται με την πληρωμή εισφορών σε ταμείο, αναγνωρίζοντας, πάντως, ότι η διάταξη αυτή εφαρμόζεται και σε περιπτώσεις που δεν έχουν καταβληθεί εισφορές ή άλλοι φόροι. Παρά το τολμηρό αυτό σκεπτικό το Δικαστήριο τελικά, επέλεξε να στοιχειοθετήσει την παράβαση στο αρ. 14, κρίνοντας ότι η άρνηση καταβολής της επίδικης παροχής οφειλόταν αποκλειστικά στο ότι ο αιτών δεν κατείχε την αυστριακή υπηκοότητα και όχι στο ότι δεν είχε

⁶²Στ. Κτιστάκη, *Οι κοινωνικές παροχές υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 6/2009, σελ. 659

⁶³Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, 2^η Έκδοση*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 219

⁶⁴Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, 2^η Έκδοση*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 221

⁶⁵ΕΔΔΑ, απόφαση της 16^{ης}.9.1996, *Gaygusuz κατά Αυστρίας* (Αρ. προσφυγής 17371/90), σκ. 41, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

καταβάλει τις οφειλόμενες εισφορές, αποφεύγοντας έτσι να οριοθετήσει σαφώς τα όρια του περιουσιακού δικαιώματος⁶⁶.

Η παγίωση του περιουσιακού δικαιώματος σε κοινωνικές παροχές μη συνδεδεμένες με καταβαλλόμενες εισφορές συνέβη αργότερα. Στην απόφαση *Stec κατά Ηνωμένου Βασιλείου*⁶⁷ το Δικαστήριο έδειξε ενδιαφέρον στα νέα δεδομένα και στην απόδοση πρακτικής και αποτελεσματικής ερμηνείας των δικαιωμάτων. Η ανάγκη προστασίας των κοινωνικών παροχών ανεξαρτήτως ανταποδοτικότητας οφείλεται αφενός στην ποικιλία των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης των χωρών – σε άλλα υπάρχει υποχρέωση καταβολής εισφορών σε ταμείο, σε άλλα οι εισφορές καταβάλλονται μέσω της φορολογίας κ.α.- και αφετέρου στην σημασία των κοινωνικών παροχών ως μέσο για την επιβίωση των πολιτών. Έτσι καθιερώθηκε πλέον η προστασία των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών ανεξάρτητα από την προηγούμενη καταβολή εισφορών. Πάντως, η κάλυψη και των μη ανταποδοτικών παροχών δεν σημαίνει ότι χάνεται η σημασία της προηγούμενης καταβολής εισφορών. Όσο στενότερη είναι η σχέση εισφορών-παροχών τόσο πιο έντονος ο περιουσιακός χαρακτήρας και άρα μεγαλύτερη η προστασία.

Η προστασία του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αφορά θεμελιωμένα (γεγενημένα) δικαιώματα σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Ένα μελλοντικό εισόδημα δύναται, επομένως, να θεωρηθεί περιουσιακό δικαίωμα μόνον εάν έχει ήδη κερδηθεί ή εάν αποτελεί αντικείμενο βεβαίας απαιτήσεως. Η νομολογία του Δικαστηρίου δέχεται, ωστόσο, ότι η προστασία επεκτείνεται και σε νόμιμη προσδοκία που στηρίζεται στο εσωτερικό δίκαιο ή την παγιωμένη νομολογία του συμβαλλόμενου κράτους. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση *Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας*⁶⁸. Η αιτούσα προσέφυγε στο ΕΔΔΑ διότι με νόμο δεν της αναγνωρίστηκε ο χρόνος πραγματικής προϋπηρεσίας της ως Ελληνίδα ομογενής στην Τουρκία. Η προσφεύγουσα το 1993 ζήτησε σύνταξη γήρατος από το ΙΚΑ αλλά το ΙΚΑ της αρνήθηκε. Εν τω μεταξύ άλλαξε ο νόμος προσθέτοντας ως επιπλέον προϋπόθεση τη μόνιμη διαμονή στην Τουρκία, ο οποίος μάλιστα είχε αναδρομική ισχύ. Παρ' όλα αυτά, τα διοικητικά δικαστήρια ουσίας θεώρησαν αντισυνταγματική την αναδρομική ισχύ του νόμου και δικαίωσαν την προσφεύγουσα, στην οποία απονεμήθηκε σύνταξη.

⁶⁶Στ. Κτιστάκη, *Οι κοινωνικές παροχές υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 6/2009, σελ. 659

⁶⁷ΕΔΔΑ, απόφαση της 12^{ης} 4.2006, *Stec και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Αρ. Προσφυγών 65731/01 και 65900/01) σκ.53, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁶⁸ΕΔΔΑ, απόφαση της 19.6.2008, *Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας* (Αρ. προσφυγής 12045/06) σκ.50,51,57, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

Το ΣτΕ, όμως, το 2005 αναίρεσε τις προηγούμενες αποφάσεις, δεχόμενο την αναδρομική ισχύ του νόμου, και βάσει της απόφασης αυτής το ΙΚΑ διέκοψε την καταβολή της σύνταξης και ζήτησε επιπλέον να επιστραφούν τα ποσά που είχε λάβει έως τότε. Συνεπώς, η προσφεύγουσα διέθετε επί 12 σχεδόν έτη ένα περιουσιακό αγαθό κατά την έννοια του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου, το οποίο ήταν επαρκώς βασισμένο στη τότε ισχύουσα εθνική νομοθεσία, ακόμη κι αν δεν υπήρχε πάγια και σταθερή νομολογία. Στην κρίση του Δικαστηρίου για την παραδοχή της παράβασης έπαιξε ρόλο η διακοπή καταβολής της σύνταξης, ο καταλογισμός των προηγούμενων εισπραχθέντων συντάξεων, καθώς και η αναδρομική εφαρμογή του συγκεκριμένου νόμου, που κατά το ΕΔΔΑ αμφισβητήθηκε η συμμόρφωση της με την αρχή του κράτους δικαίου⁶⁹.

Αναδρομικότητα

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, μόνο το γεγονός ότι ένας νόμος έχει αναδρομική ισχύ, δεν σημαίνει άνευ ετέρου ότι επέρχεται ανεπίτρεπτη προσβολή του δικαιώματος στην περιουσία, υπό την αυτονόητη, βεβαίως, προϋπόθεση ότι η αναδρομή αυτή επιτρέπεται κατά το οικείο εσωτερικό δίκαιο⁷⁰. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να κρίνεται *in concreto* αν υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες εκάστης υποθέσεως η αναδρομική εφαρμογή του νόμου μπορεί να αποτελέσει υπέρμετρη επιβάρυνση της περιουσίας, που ανατρέπει τη δίκαιη ισορροπία μεταξύ των διαφορετικών συμφερόντων.⁷¹ Έτσι γίνεται δεκτό ότι τέτοιου είδους νομοθετική επέμβαση πρέπει να δικαιολογείται από επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, όπως απαιτείται, ειδικότερα, από την αρχή της υπεροχής του δικαίου⁷².

Στέρηση

Η στέρηση του δικαιώματος σε κοινωνικοασφαλιστική παροχή, που εμπίπτει στον δεύτερο κανόνα του άρθρου 1, είναι δυνατή, μόνο όταν στηρίζεται σε νόμο και για λόγους δημοσίας ωφέλειας. Πάντως, παγίως γίνεται δεκτό, ότι η πλήρης στέρηση της σύνταξης διαταράσσει τη δίκαιη ισορροπία, ιδίως όταν στηρίζεται σε προηγούμενη καταβολή επί σειρά ετών και αυτό γιατί ο συνταξιούχος υποβάλλεται σε υπερβολικό

⁶⁹ Γ. Λευκόπουλος, Δ. Παπαϊωάννου, *Παρατηρήσεις στην υπόθεση Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας*, ΕΕΕυρΔ 1:2009, σελ. 242

⁷⁰ Μ. Σκανδάλη, *Οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Παρουσίαση νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΔτΑ 2009, σελ. 77-97

⁷¹ ΕΔΔΑ, απόφαση της 23ης. 10. 1997, *National and Provincial Building Society και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Αρ. Προσφυγών 117/1996/736/933-935), σκ. 82, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁷² ΕΔΔΑ, απόφαση της 19.6.2008, *Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας* (Αρ. προσφυγής 12045/06), σκ. 55, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

και δυσανάλογο βάρος. Σε περίπτωση μάλιστα ανταποδοτικού συστήματος με προηγούμενη καταβολή εισφορών, η αποστέρηση της σύνταξης αποτελεί απαξίωση της εισφοροδοτικής προσπάθειας, που προσομοιάζει με κάποιου είδους ποινή.

Ακόμη και ποινή με την έννοια της ποινικής καταδίκης του ασφαλισμένου να έχει προηγηθεί, το δικαστήριο έχει κρίνει ότι η αποστέρηση της σύνταξης του παραβιάζει την ΕΣΔΑ. Για το θέμα αυτό έκρινε η απόφαση *Αποστολάκης κατά Ελλάδος*, 22.10.2009⁷³, με την οποία καταδικάστηκε η χώρα μας για παραβίαση του άρθρ. 1 του Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, ο προσφεύγων, όντας υπάλληλος του ΤΕΒΕ, καταδικάστηκε σε κάθειρξη έντεκα ετών, για νοθεύσεις βιβλιαρίων του Ταμείου και ακολούθως του αφαιρέθηκε η, αρχικώς κανονισθείσα, σύνταξη⁷⁴. Το ΕΔΔΑ, όμως, έφθασε στη δική του καταδικαστική κρίση αφού συνεκτίμησε μια σειρά από στοιχεία: η στέρηση της σύνταξης συνιστά υπερβολικό και δυσανάλογο βάρος για τον προσφεύγοντα, η οποία του επεβλήθη με τρόπο αυτόματο και συνιστά διπλή ποινή, ενώ, επιπρόσθετα, ο προσφεύγων στερήθηκε κάθε μέσο βιοπορισμού, αφού έχασε το σύνολο της σύνταξης και η ηλικία του δεν του επιτρέπει να ξεκινήσει μια νέα επαγγελματική σταδιοδρομία και μάλιστα, η στέρηση της σύνταξης συνεπιφέρει την απώλεια και άλλων παροχών κοινωνικής ασφάλισης (εφάπαξ βοήθημα) και υγειονομικής περίθαλψης, ενώ, τέλος, η αξιόποινη πράξη του προσφεύγοντος δεν τελεί σε αιτιώδη συνάφεια με το συνταξιοδοτικό δικαίωμα.

Μείωση της σύνταξης

Παρόλα αυτά, το Δικαστήριο δεν κατοχυρώνει δικαίωμα συντάξεως ορισμένου ύψους, με συνέπεια να μην αποκλείεται, κατ' αρχήν, διαφοροποίηση του ύψους της συνταξιοδοτικής παροχής αναλόγως με τις επικρατούσες εκάστοτε συνθήκες. Το ύψος της σύνταξης αποτελεί αναμφισβήτητα επιλογή του εθνικού νομοθέτη και κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ η καταβολή ασφαλιστικών εισφορών εκ μέρους του ασφαλιζομένου θεμελιώνει δικαίωμα για καταβολή σύνταξης, προστατευόμενο από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, τουλάχιστον σε ύψος που διασφαλίζει τη στοιχειώδη διαβίωση⁷⁵. Συνεπώς, ο νομοθέτης που είναι ο

⁷³ΕΔΔΑ, απόφαση της 22.10.2009, *Αποστολάκης κατά Ελλάδος* (Αρ. προσφυγής 39574/07), σκ. 39-42, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁷⁴Το Ελεγκτικό Συνέδριο (Ολ. Ελ.Συν. 2287/2005), διαθέσιμες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.elsyn.gr> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017) αποφάνθηκε ότι η διάταξη του άρθρ. 62 ΣυντΚ δεν αντιβαίνει, κατ' αρχήν, στην συνταγματική αρχή της αναλογικότητας, εφόσον πληρούνται ορισμένα αντικειμενικά κριτήρια ενώ, στη συνέχεια, (Ελ. Συν. 204/2007) έκρινε, ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν παραβιάστηκε η δίκαιη ισορροπία ανάμεσα στη στέρηση της σύνταξης και το δημόσιο σκοπό που επιδιώκεται μ' αυτήν.

⁷⁵Αχ. Σκόρδα- Λ. Σισιλιάνου, *Προστατεύει το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ το ύψος των συνταξιοδοτικών παροχών*, Νομικό Βήμα 2000,σελ. 1221 επ.

περισσότερο αρμόδιος να οργανώσει την κοινωνική και οικονομική πολιτική της χώρας του και τη διάθεση των περιορισμένων κρατικών πόρων, δεν μπορεί να υποστεί περιορισμό στην κρίση του για το ύψος των συντάξεων, και το δικαστήριο παραμένει αρμόδιο να κρίνει εάν η ληφθείσα πολιτική «δεν στερείται προδήλως εύλογης βάσης».

Το ζήτημα των περικοπών των συντάξεων υπάγεται στην επέμβαση της απόλαυσης της περιουσίας (αρ. 1 παρ. 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου-γενικός κανόνας) και επιβάλλει την ύπαρξη λόγου δημοσίου συμφέροντος για τον περιορισμό της, δεν απαιτεί, όμως και καταβολή αποζημίωσης. Θα ήταν άτοπο, άλλωστε, να περιορίζει ο νομοθέτης το ύψος των συντάξεων για δημοσιονομικούς λόγους διαφύλαξης της βιωσιμότητας του συστήματος, και από την άλλη να καταβάλλει αποζημίωση στους ασφαλισμένους για τη ζημία που υπέστησαν⁷⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΩΣ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΟΡΓΑΝΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.

4.1 Διεθνής οικονομική κρίση και κοινωνική ασφάλιση

Η κρίση από την πτώση των ακινήτων που συνέβη στις ΗΠΑ το 2007 δημιούργησε διεθνή χρηματιστική αναταραχή με αποτέλεσμα να επηρεαστεί και η οικονομία των κρατών της Ευρώπης, ενώ κράτη όπως η Ελλάδα, η Πορτογαλία και Ιρλανδία με ασθενείς οικονομίες, αναπόφευκτα, εισήλθαν σε βαθιά οικονομική κρίση. Για την αντιμετώπιση της χρηματοπιστωτικής κρίσης τα ευρωπαϊκά κράτη ακολούθησαν πολιτικές λιτότητας ως «έκτακτα μέτρα», που χαρακτηρίζονται από περικοπές δημόσιων δαπανών, αναδρομικές αυξήσεις φόρων και συνταξιοδοτικές μεταρρυθμίσεις, ενώ παράλληλα δεν προχώρησαν σε προβλέψεις κοινωνικής προστασίας για τις κοινωνικά αδύναμες ομάδες. Τα μέτρα λιτότητας είχαν ως αποτέλεσμα να επιδεινώσουν τις ήδη σοβαρές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα κοινωνικά δικαιώματα, ιδίως, όπως η κοινωνική ασφάλιση, έχουν δεχτεί ανεπανόρθωτο πλήγμα. Οι συνταξιοδοτικές μεταρρυθμίσεις

⁷⁶Α. Στεργίου, *Οι περικοπές των συντάξεων υπό το πρίσμα του άρθρου 1 του Π.Π.Π. της ΕΣΔΑ*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

συγκεκριμένα, στοχεύουν, πέρα από την σταδιακή περικοπή των δαπανών, στην αύξηση των ηλικιακών ορίων συνταξιοδότησης, στην μείωση του ύψους των συντάξεων και στον περιορισμό της πρόσβασης στο σύστημα συνταξιοδότησης. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, ωστόσο, τα συγκεκριμένα μέτρα δεν επέφεραν άμεσες μειώσεις στις δημόσιες δαπάνες και καθώς οι συνταξιοδοτικές δαπάνες στην Ελλάδα παραμένουν ιδιαίτερα υψηλές και παράλληλα το κοινωνικό κόστος της οικονομικής κρίσης είναι πολύ βαρύ, η εφαρμογή των μέτρων λιτότητας έχει δεχτεί δριμεία κριτική ως προς την καταλληλότητα τους⁷⁷. Επαναλαμβάνεται, συνεχώς, η επιτακτική ανάγκη προστασίας του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση και η καθιέρωση ενός ελάχιστου ύψους κοινωνικοασφαλιστικής παροχής, το οποίο θα αναπληρώνει το εισόδημα του ασφαλισμένου που είχε όταν εργαζόταν και θα του επιτρέπει να διαβιεί αξιοπρεπώς, θέτοντας όριο στα επιβληθέντα μέτρα λιτότητας του νομοθέτη.

Στις 3 Ιουνίου 2014, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας εξέδωσε την Παγκόσμια έκθεση για την Κοινωνική Προστασία⁷⁸ στην οποία ανέφερε ότι η παγκόσμια χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση έχει υπογραμμίσει τη σημασία της κοινωνικής ασφάλισης ως ανθρώπινο δικαίωμα, και ως οικονομική και κοινωνική αναγκαιότητα. Βάση των ευρημάτων της έκθεσης οι ευρωπαϊκές χώρες έχουν μειώσει το εύρος των παροχών κοινωνικής προστασίας και έχουν περιορίσει την πρόσβαση σε ποιοτικές δημόσιες υπηρεσίες, συμβάλλοντας στην αύξηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, της ανεργίας, της μείωσης των μισθών και της αύξησης των φόρων. Πάνω από 123 εκατομμύρια άνθρωποι στην Ευρωπαϊκή Ένωση επηρεάστηκαν από τα μέτρα αυτά, (μέγεθος που ισοδυναμεί με το 24 τοις εκατό του πληθυσμού), μεταξύ τους και πολλά παιδιά, γυναίκες, ηλικιωμένοι και άτομα με ειδικές ανάγκες. Στην περίληψη της έκθεσης, η ΔΟΕ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι: *«Τα επιτεύγματα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, το οποίο αποσκοπούσε στην μείωση της φτώχειας και στην προώθηση της ευημερίας κατά την περίοδο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε διαβρωθεί από τις μεταρρυθμίσεις μακροοικονομικής προσαρμογής.»*⁷⁹

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, ήδη από το 2009, είχε αποφανθεί στα συμπεράσματα της ετήσιας εκθέσεως της ότι «η σοβαρή

⁷⁷OECD Economic Surveys: Greece 2016, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση του ΟΟΣΑ www.data.oecd.org/ (ημερ. τελ. πρόσβασης 29/8/2017)

⁷⁸International Labour Organisation, *World Social Protection Report 2014-2015, Building economic recovery, inclusive development and social justice*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ilo.org (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

⁷⁹International Labour Organisation, *World Social Protection Report 2014-2015, Executive Summary*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ilo.org (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2008 και το 2009 είχε επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στα κοινωνικά δικαιώματα, ιδίως εκείνα που αφορούν την υγεία, την κοινωνική ασφάλιση και προστασία»⁸⁰ και τόνισε ότι η οικονομική κρίση δεν θα πρέπει να έχει ως συνέπεια τη μείωση της προστασίας των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Παρά τα συγκεκριμένα συμπεράσματα της, ωστόσο, στην έκθεση του 2013 διαπίστωσε, αναφορικά με την εφαρμογή των δικαιωμάτων που αφορούν την υγειονομική περίθαλψη, την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική προστασία, ότι είχε σημειωθεί αρκετά υψηλότερο ποσοστό παραβιάσεων από ότι πριν την οικονομική κρίση⁸¹.

4.2 Μείωση των συντάξεων λόγω οικονομικής κρίσης και άρθρο 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου

Οι μειώσεις των συντάξεων ως αποτέλεσμα της πολιτικής λιτότητας των κρατών αντιμετωπίστηκε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως προσβολή της περιουσίας των συνταξιούχων κατ' άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Όπως προαναφέρθηκε με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου δεν κατοχυρώνεται δικαίωμα συντάξεως ορισμένου ύψους. Για να είναι σύμφωνη, όμως, με τις διατάξεις του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, μια μείωση της σύνταξης, πρέπει αυτή να προβλέπεται από νομοθετικές ή άλλου είδους κανονιστικές διατάξεις, καθώς και να δικαιολογείται από λόγους γενικού συμφέροντος, όπως ένα ιδιαίτερος σοβαρό δημοσιονομικό πρόβλημα ή η εξασφάλιση της βιωσιμότητας των κοινωνικοασφαλιστικών οργανισμών. Σε κάθε περίπτωση οι εκτιμήσεις σχετικά με τον καθορισμό των προτεραιοτήτων κατά τη διάθεση των περιορισμένων κρατικών πόρων υπόκειται σε οριακό δικαστικό έλεγχο.

Στις περισσότερες υποθέσεις, πάντως, το ΕΔΔΑ έχει σεβαστεί την κρίση του εθνικού νομοθέτη που, για σοβαρούς λόγους δημοσιονομικής ή άλλης κοινωνικής πολιτικής, προέβη σε περιορισμό των περιουσιακών δικαιωμάτων των προσφευγόντων και έχει καταλήξει ότι δεν παραβιάστηκε η αρχή της αναλογικότητας⁸². Το δυσανάλογο στις μη ανταποδοτικές παροχές κρίνεται κυρίως με βάση το στοιχειώδες επίπεδο διαβίωσης. Αντίθετα, στις ανταποδοτικές παροχές το

⁸⁰ΕΕΚΔ, *Συμπεράσματα XIX-2- Ελλάδα (2009): Εισαγωγικές Παρατηρήσεις*, σκ. 15, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hudoc.esc.coe.int (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

⁸¹ΕΕΚΔ, *Activity Report 2013*, σελ. 18, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.coe.int (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

⁸²ΕΔΔΑ, απόφαση της 1^{ης} 9.15, *Da Silva Carvalho Rico* κατά Πορτογαλίας (Αρ. προσφυγής 13341/14), σκ.44, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

μέτρο σύγκρισης αλλάζει. Για την κρίση του υπερβολικού και δυσανάλογου βάρους του προσφεύγοντα καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το κεκτημένο του επίπεδο. Επιπλέον, το Δικαστήριο καταλήγει ότι δεν είναι στην αρμοδιότητα του να αποφασίζει αν θα μπορούσαν να έχουν υιοθετηθεί εναλλακτικά μέτρα για να βελτιωθούν τα δημοσιονομικά των κρατών που βρίσκονται σε οικονομική κρίση, εφόσον δεν υπερβαίνουν τη διακριτική τους ευχέρεια, καθώς δεν μπορεί να υπεσέλθει σε έλεγχο σκοπιμότητας.

Στην υπόθεση *Da Conçeição Mateus και Santos Januario κατά Πορτογαλίας*⁸³ το Δικαστήριο έκρινε ότι οι μειώσεις στα επιδόματα διακοπών και Χριστουγέννων των συνταξιούχων προσφευγόντων, στα πλαίσια των μέτρων λιτότητας που ανέλαβε η χώρα, συνάπτοντας μνημόνιο, ήταν προσωρινές (για τρία χρόνια) και η παρέμβαση στο δικαίωμα της απόλαυσης της παρουσίας των προσφευγόντων ήταν περιορισμένη χρονικά και ποιοτικά. Συνεπώς, η πορτογαλική κυβέρνηση δεν παραβίασε την αρχή της αναλογικότητας, ούτε, όμως, υπερέβη το περιθώριο εκτίμησης της στην κατανομή των περιορισμένων κρατικών πόρων. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι δεν είναι στην αρμοδιότητα του να αποφασίζει αν θα μπορούσαν να έχουν υιοθετηθεί εναλλακτικά μέτρα για την αντιμετώπιση της δημοσιονομικής κρίσης των κρατών⁸⁴.

Στην υπόθεση *Da Silva Carvalho Rico κατά Πορτογαλίας*⁸⁵ το Δικαστήριο εξειδικεύει τις τρεις προϋποθέσεις θεμιτού περιορισμού του περιουσιακού δικαιώματος κατά την έννοια του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, καταλήγοντας, ότι, η επιβολή της έκτακτης εισφοράς αλληλεγγύης στους συνταξιούχους δεν παραβιάζει το άρθρο. Συγκεκριμένα, η επιβολή της εισφοράς στηρίζεται σε νόμο, ο οποίος, μάλιστα, κρίθηκε με εθνική δικαστική απόφαση συνταγματικός, υιοθετήθηκε σε εξαιρετικά δύσκολη οικονομική κατάσταση, ως προσωρινό μέτρο, και συνεπώς επιτελεί σκοπό δημοσίου συμφέροντος και τέλος, η κυβέρνηση δεν παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας κατά την άσκηση του περιθωρίου εκτίμησης της με ανάλογο σκεπτικό όπως η προλεχθείσα απόφαση *Da Conçeição Mateus και Santos Januario κατά Πορτογαλίας*.

⁸³ΕΔΔΑ, απόφαση της 8^{ης}.10.13, *Da Conçeição Mateus και Santos Januario κατά Πορτογαλίας*, (Αρ. προσφυγών 62235/12 και 57725/12), σκ. 28-29, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁸⁴Στην υπόθεση αυτή το Συνταγματικό Δικαστήριο της Πορτογαλίας είχε κρίνει ότι τα μέτρα ήταν αντισυνταγματικά, καθώς, ωστόσο, δεν υπήρχαν εναλλακτικά που θα μπορούσαν να αποδώσουν τους οικονομικούς στόχους της χώρας, το ίδιο το Δικαστήριο αποφάσισε τη μη εφαρμογή της απόφασης του.

⁸⁵ΕΔΔΑ, απόφαση της 1^{ης}.9.15, *Da Silva Carvalho Rico κατά Πορτογαλίας* (Αρ. προσφυγής 13341/14), σκ. 41-45, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

Στην υπόθεση *Κουφάκη και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδας*⁸⁶, απέρριψε την προσφυγή που αφορούσε αφενός την μείωση του μισθού μιας δημοσίου υπαλλήλου και αφετέρου τη μείωση των μισθών και συντάξεων των μελών της ΑΔΕΔΥ, ως προδήλως αβάσιμη. Επιχείρημα της πρώτης προσφεύγουσας ήταν ότι η μείωση του μισθού της ήταν δυσανάλογη, καθώς δεν είχαν προβλεφθεί εναλλακτικά μέτρα για την αντιμετώπιση της κρίσης (αρχή της αναλογικότητας), ενώ η δεύτερη προσφεύγουσα (ΑΔΕΔΥ) εστίασε την επιχειρηματολογία της στον οριζόντιο, μόνιμο και αναδρομικό χαρακτήρα των μέτρων, που είχε ως συνέπεια την άνιση κατανομή των δημόσιων βαρών και τη διακινδύνευση της αξιοπρεπούς διαβίωσης όλων των μισθωτών και των χαμηλοσυνταξιούχων που επλήγησαν⁸⁷. Οι διαφορετικές επιχειρηματολογίες τελικά αποδυνάμωσαν τους προτεινόμενους ισχυρισμούς και το Δικαστήριο δεν δίστασε να τους απορρίψει με γενικόλογα και ασάφειες, καταλήγοντας στο ότι, η «έκτακτη και πρωτοφανής κρίση» - παρέπεμψε στην απόφαση 668/2012 του Συμβουλίου της Επικρατείας, την οποία επικαλείτο συνεχώς- αποτελεί λόγο δημόσιας ωφέλειας και δεν παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας, καθώς ο νομοθέτης κινήθηκε εντός του περιθωρίου εκτίμησης του. Ως προς τους μισθωτούς, δεν πείστηκε, επιπροσθέτως, ότι η επέμβαση αποτελεί υπερβολικό βάρος γι' αυτούς, ώστε να πλήττεται η αξιοπρεπής διαβίωση τους. Σε κάθε περίπτωση, οι μισθωτοί υπάλληλοι έχουν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν από το δημόσιο τομέα και να απασχοληθούν στον ιδιωτικό. Επισημαίνει, τέλος, όπως και σε άλλες περιπτώσεις, ότι δεν είναι στην αρμοδιότητα του να αποφασίζει αν θα μπορούσαν να έχουν υιοθετηθεί εναλλακτικά μέτρα.

Η απόφαση αυτή έχει κριθεί πολύ για το ότι το σκεπτικό του Δικαστηρίου δεν ήταν καινοτόμο, ώστε να αποτελέσει σαφή χάραξη πολιτικής που θα επηρεάσει μεγάλο αριθμό ατόμων, όπως έχει κάνει το Δικαστήριο σε άλλες περιπτώσεις,⁸⁸ αλλά περιορίστηκε στην επιβεβαίωση της νομοθετικής επιλογής, χωρίς να υπεισέλθει σκόπιμα στο εθνικό πεδίο⁸⁹. Ερωτήματα εγείρει, άλλωστε, η αναφορά του δικαστή

⁸⁶ΕΔΔΑ, απόφαση της 3^{ης}.6.2013, *Κουφάκη και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδας*, (Αρ. προσφυγών 57665/12 και 57657/12), σκ. 44, 46-48, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁸⁷Ι. Πέρβου, *Η μείωση των αποδοχών (μισθών και συντάξεων), ως μέσο αντιμετώπισης δημοσιονομικής κρίσης και εξυγίανσης των δημοσιονομικών δεν παραβιάζει το δικαίωμα στην ιδιοκτησία*, ΕΕΕυρΔ 2/2013, σελ. 229

⁸⁸ΕΔΔΑ, απόφαση της 21^{ης}.1.2011, *Mss κατά Βελγίου και Ελλάδας*, (Αρ. προσφυγής 30696/09) σκ. 366-3667, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017), η οποία καλεί τα κράτη στην κριτική εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνου 2 κατά την επαναπροώθηση των αιτούντων άσυλο σε χώρα, όπου οι συνθήκες διαβίωσης τους είναι τραγικές, και απόφαση της 22^{ης}.6.2004, *Broniowski κατά Πολωνίας*, (Αρ. προσφυγής 31443/96), σκ. 198, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017), η οποία αποτέλεσε τομή στο ιδιοκτησιακό καθεστώς στην Πολωνία και λειτούργησε ως απόφαση-πρότυπο για περισσότερους από 80.000 πολίτες.

⁸⁹Ι. Πέρβου, *Η μείωση των αποδοχών (μισθών και συντάξεων), ως μέσο αντιμετώπισης δημοσιονομικής κρίσης και εξυγίανσης των δημοσιονομικών δεν παραβιάζει το δικαίωμα στην ιδιοκτησία*, ΕΕΕυρΔ 2/2013, σελ. 229

στα όρια αξιοπρεπούς διαβίωσης των ασφαλισμένων, που παραπέμπει στο άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, αν και δεν θέλησε να υπεισέρθει στην εξέταση του.

Έτσι λοιπόν, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι δεν έγινε αναφορά από το Δικαστήριο στο τελευταίο κατώφλι της προστασίας της ΕΣΔΑ από τα μέτρα λιτότητας του άρθρου 3, καθιερώνοντας την μέριμνα του εθνικού νομοθέτη για την εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου των ασφαλισμένων, που υφίστανται τις συνέπειες των κρατικών περιοριστικών μέτρων, και το οποίο δεν προστατεύεται από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Όταν η μείωση της σύνταξης είναι σοβαρή και διακινδυνεύει την αξιοπρεπή διαβίωση, η προσβολή εμπίπτει στο άρθρο 3 της Σύμβασης. Αν και η παραβίαση του άρθρου καταφάσκεται εξαιρετικά δύσκολα, μπορεί αναμφίβολα να συμβάλλει στην εγγύηση ενός ελάχιστου ποσού κοινωνικοασφαλιστικής παροχής⁹⁰.

Παρόλα αυτά, στην υπόθεση *Stefanetti κατά Ιταλίας*⁹¹ το Δικαστήριο για πρώτη φορά λαμβάνει υπόψη του το ύψος της μείωσης της σύνταξης που υπέστησαν μια μερίδα συνταξιούχων με την αλλαγή του τρόπου υπολογισμού της σύνταξης τους από την εργασία τους στην Ελβετία, αλλά και τις επιπτώσεις στη διαβίωση τους. Έτσι καταλήγει ότι οι εν λόγω μειώσεις παραβιάζουν το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, καθώς ανέρχονται στο πολύ υψηλό ποσό του 67% και επιπλέον μειώνουν σημαντικά το επίπεδο διαβίωσης των συνταξιούχων στην κάλυψη μόνο των βασικών αναγκών.⁹²

4.3 Νομολογία ΔΕΕ και οικονομική κρίση

- **Συντονισμός κοινωνικοασφαλιστικών συστημάτων και οικονομική κρίση**

Στη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα, η επίτευξη του συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, είναι ακόμη πιο δύσκολη, καθώς η κρίση που ταλανίζει τις οικονομίες αρκετών κρατών-μελών, απαιτεί τη χρηματοδότηση

⁹⁰ΕΔΔΑ, απόφαση της 3^{ης}.6.2013, *Κουφάκη και ΑΙΕΔΥ κατά Ελλάδας*, (Αρ. προσφυγών 57665/12 και 57657/12), διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017): σκ. 32: «υπερβολική επιβάρυνση», σκ. 44 «ύπαρξη που δεν πρέπει να τίθεται σε κίνδυνο» και σκ. 46 «κακουχίες ασυμβίβαστες με την ΕΣΔΑ»

⁹¹ΕΔΔΑ, απόφαση της 15ης.4.2014 *Stefanetti κατά Ιταλίας* (Αρ. προσφυγών 21838/2010, 21849/2010, 21852/201, 21855/2010, 21860/2010, 21863/2010, 21869/2010 και 21870/2010), διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/08/2017)

⁹²Ο. Αγγελόπουλου, *Ο πυρήνας του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος ως όριο στις περικοπές συντάξεων. Σχόλιο στις αποφάσεις 2287/2015 και 2288/2015 της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας*, ΕΔΚΑ 2015, σελ. 456

προγραμμάτων οικονομικής εξυγίανσης δημοσιονομικών τομέων που απεδείχθησαν ανεπαρκείς. Το γεγονός αυτό, μειώνει τους διαθέσιμους προς τη χρηματοδότηση των κοινωνικοασφαλιστικών συστημάτων πόρους των κρατών-μελών. Ταυτόχρονα καθίσταται πιο επιτακτική και πιο άμεση η ανάγκη κοινωνικής προστασίας και ασφάλισης ενός συνεχώς αυξανόμενου σε αριθμό πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η εναρμόνιση των εθνικών συστημάτων ασφάλισης και ο εκσυγχρονισμός του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, είναι απαραίτητοι αφενός, ώστε να αντιμετωπιστεί η γήρανση του πληθυσμού της Ευρώπης που υποσκάπτει τη βιωσιμότητα των συστημάτων ασφάλισης, και αφετέρου, ώστε να επιτευχθεί υψηλό επίπεδο κοινωνικής συνοχής και ποιότητας ζωής στην Ευρωπαϊκή Ένωση του 21ου αιώνα.

- **Σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μνημονιακές υποχρεώσεις**

Στις μέρες μας, η πλειονότητα των μέτρων της οικονομικής πολιτικής, φαίνεται να πηγάζουν από διεθνείς συμφωνίες δανεισμού και memoranda of understanding (μνημόνια). Αν και τα μνημόνια δεν είναι νομικώς δεσμευτικά, τα κράτη αναγκάζονται να ακολουθήσουν τους όρους τους για να συνεχιστεί η χρηματοδότηση από τους Ευρωπαϊκούς θεσμούς, ακόμη κι αν δέχονται τον περιορισμό των κοινωνικών δικαιωμάτων. Έτσι, στις χώρες που δέχονται πακέτα βοήθειας από εξωτερικούς θεσμούς φαίνεται να δημιουργείται ένα κενό στην απόδοση ευθυνών για τις παραβάσεις των κοινωνικών δικαιωμάτων. Μολαταύτα, το ΔΕΕ έχει κάνει πλέον δεκτό ότι η υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που προβλέπονται σε κανόνες του διεθνούς και Ευρωπαϊκού δικαίου, δεν μπορούν να παρακάμπτονται χάριν της χρηματοδότησης των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ή άλλων μηχανισμών, Ευρωπαϊκών ή διεθνών, οικονομικής ή χρηματοπιστωτικής στήριξης ενός Κράτους.

Το δρόμο για αυτό χάραξαν η Γνώμη που εξέφρασε η Γενική Εισαγγελέας⁹³ στην υπόθεση *Pringle κατά Ιρλανδίας*⁹⁴, και στη συνέχεια η απόφαση στην υπόθεση των *Κυπριακών προσφυγών*⁹⁵, σύμφωνα με τις οποίες οι θεσμοί της Ένωσης δεσμεύονται

⁹³ΔΕΕ, Γνώμη της Γενικής Εισαγγελέως *Juliane Kokott*, της 26^{ης} 10.2012, C-370/12, παρ. 176, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση ιστοσελίδα www.curia.europa.eu (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

⁹⁴ΔΕΕ, απόφαση της 27 Νοεμβρίου 2012, υπόθεση C-370/2012, *Thomas Pringle κατά της Ιρλανδικής Κυβέρνησης, της Ιρλανδίας και του Γενικού Εισαγγελέα*, σκ. 142-143, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.curia.europa.eu (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

⁹⁵ΔΕΕ, Απόφαση της 21^{ης} 4.16 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-8/15 *P Ledra Advertising κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-9/15 *Ελευθερίου κ.λπ. κατά Επιτροπής και ΕΚΤ* και C-10/15 *P Θεοφίλου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ* σκ. 57, και της 20^{ης} 9.16 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-105/15 *P Μαλλής και Μαλλή κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-106/15 *P Ταμείο Προνοίας Προσωπικού Τραπέζης Κύπρου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-107/15 *P Χατζηθωμά κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-108/15 *P*

από το σύνολο του ενωσιακού δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη, ακόμη και όταν δρουν εκτός των ορίων της Ένωσης. Αν και δεν αφορούν άμεσα τις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές που εξετάζουμε στην παρούσα εργασία, είναι ιδιαίτερες σημαντικές, καθώς συνιστούν τις πρώτες ευρωπαϊκές δικαστικές αποφάσεις στις οποίες αναφέρεται ρητώς ότι τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα δεσμεύονται από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από το Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα, ακόμη κι όταν ενεργούν στο πλαίσιο των μνημονιακών προγραμμάτων του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας, που είναι «εξωθεσμικό» όργανο. Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας είναι ένας οργανισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης που παρέχει χρηματοοικονομική βοήθεια, με τη μορφή δανείων, σε χώρες της ευρωζώνης ή με τη μορφή νέου κεφαλαίου σε τράπεζες που βρίσκονται σε δύσκολη θέση, διατηρώντας παράλληλα τη χρηματοοικονομική σταθερότητα της ΕΕ⁹⁶.

4.4 Διαμόρφωση νέας τάσης στη νομολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων

Η ΕΕΚΔ διαμόρφωσε μια πολύ σημαντική τάση για την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων κατά την οικονομική κρίση στην Ευρώπη αλλά και ειδικότερα στην Ελλάδα. Με την απόφαση *ΓΕΝΟΠ/ΔΕΗ και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδα*⁹⁷ έκρινε ότι τα μέτρα λιτότητας αντιβαίνουν στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, καθώς παραβιάζουν τα δικαιώματα των εργαζομένων. Η απόφαση αυτή είναι βαρύνουσας σημασίας, διότι την ίδια περίοδο το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε περί μη αντισυνταγματικότητας των μέτρων λιτότητας των μνημονίων.

Συγκεκριμένα, η ΕΕΚΔ υποστήριξε ότι η διάταξη που αφορούσε το θεσμό των συμβάσεων μαθητείας σε νέους από 15 έως 18 ετών⁹⁸, αντιβαίνει στην παρ.3 του άρθρου 12 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, η οποία προβλέπει την υποχρέωση των κρατών-μελών να βελτιώνουν το κοινωνικοασφαλιστικό τους σύστημα. Το πρόβλημα με τη διάταξη αυτή έγκειται στο ότι αποκλείει μια ολόκληρη κατηγορία

Χατζιωάννου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ και C-109/15 P Νικολάου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ σκ. 59, 41, διαθέσιμες στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.curia.europa.eu (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

⁹⁶ V. Borger, *The ESM and the European Court's Predicament in Pringle*, German Law Journal, 2013 Vol. 14, No. 01, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.germanlawjournal.com (ημερ. τελ. πρόσβασης 30/8/2017)

⁹⁷ ΕΕΚΔ, απόφαση της 23^{ης}.5.2013, *ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ και της ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδα* (Αριθμός προσφυγών 65 και 66/2011) σκ. 47, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hudoc.esc.coe.int (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

⁹⁸ Του ν. 3863/2010, άρθρο 74, παρ. 9

εργαζομένων από το ασφαλιστικό σύστημα της χώρας, με αποτέλεσμα να το επιδεινώνει αντί να το βελτιώνει. Το σημαντικότερο στοιχείο της απόφασης είναι το συμπέρασμα της Επιτροπής ότι, αν και σε περίοδο χρηματοοικονομικής κρίσης τα μέτρα εξυγίανσης των δημοσίων οικονομικών μπορεί να είναι απαραίτητα για τη διατήρηση της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος, το κράτος οφείλει να διατηρήσει ένα αρκετά ευρύ υποχρεωτικό σύστημα κοινωνικής ασφάλειας και να αποφύγει να αποκλείσει από το πεδίο εφαρμογής του ολόκληρες κατηγορίες εργαζομένων.⁹⁹

Στο ίδιο μήκος κύματος η απόφαση της ΕΕΚΔ *ΙΚΑ-ΕΤΑΜ κατά Ελλάδα*¹⁰⁰ κατά την οποία τα μέτρα περικοπής των συντάξεων παραβιάζουν την παρ.3 του άρθρου 12 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Η Επιτροπή τόνισε ότι η εκπλήρωση επιταγών άλλων διεθνών υποχρεώσεων (όπως αυτές του ΔΝΤ) δεν εξαιρεί ένα κράτος - μέλος από το πεδίο εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, αλλά πρέπει να συμμορφώνονται πλήρως με τις υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει από την κύρωση του. Επιπροσθέτως, για το αν υπάρχει παραβίαση, η Επιτροπή έκρινε ότι, αν και από μόνα τους τα μέτρα –χωρίς να αναλογιστεί κανείς τη συνολική διαδικασία- δεν παραβιάζουν το άρθρο 12 του Χάρτη, καθώς οι συντάξεις ανέρχονται ακόμη πάνω από το όριο της 102 ΔΣΕ, τα σωρευτικά περιοριστικά μέτρα είναι ικανά να επιφέρουν υποβάθμιση του επιπέδου ζωής ενός σοβαρού αριθμού συνταξιούχων και, τελικώς, η παραβίαση καταφάσκει. Επιπλέον, δεν προκύπτει ότι εξετάστηκε αν θα μπορούσαν να εφαρμοστούν άλλα μέτρα με ηπιότερα αποτελέσματα.

Ακόμη, η απόφαση αυτή επαναλαμβάνει το σκεπτικό της ΕΕΚΔ ότι αν λόγω της οικονομικής κατάστασης ενός συμβαλλόμενου κράτους είναι αδύνατο για το κράτος αυτό να διατηρήσει το καθεστώς κοινωνικής ασφάλειας στο επίπεδο το οποίο είχε προηγουμένως επιτευχθεί, θα πρέπει το κράτος αυτό να προσπαθήσει να διατηρήσει αυτό το καθεστώς τουλάχιστον σε ικανοποιητικό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τις προσδοκίες των δικαιούχων του συστήματος και το ατομικό δικαίωμα του καθενός να ωφεληθεί πραγματικά από το δικαίωμά του στην κοινωνική ασφάλεια¹⁰¹. Η διατήρηση του επιπέδου κοινωνικής ασφάλισης σε ικανοποιητικό επίπεδο είναι

⁹⁹Χ. Δελιγιάννη-Δημητράκου, *Οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων για τα ελληνικά μέτρα λιτότητας και η αποτελεσματικότητά τους*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁰⁰ΕΕΚΔ, απόφαση της 7^{ης}.12.2012, *ΙΚΑ- ΕΤΑΜ κατά Ελλάδα*, (Αριθμός προσφυγής 76/2011), σκ. 72, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hudoc.esc.coe.int (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁰¹ΕΕΚΔ, απόφαση της 7^{ης}.12.2012, *ΙΚΑ- ΕΤΑΜ κατά Ελλάδα*, (αριθμός προσφυγής 76/2011), σκ. 69, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hudoc.esc.coe.int (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

πρωτίστης σημασίας ακόμη και σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Μειώσεις ή περιορισμοί του δικαιώματος κατ' άρθρο 31 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη είναι θεμιτοί όταν γίνονται για τη διασφάλιση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ή για άλλους λόγους δημόσιας τάξης, εφόσον, όμως, υπάρχει πρόβλεψη για την αποτελεσματική προστασία των μελών της κοινωνίας και ιδιαίτερα των ευπαθών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 1^{ΟΥ} ΜΕΡΟΥΣ

Η εξέταση των σημαντικότερων διατάξεων για την κοινωνική ασφάλιση αναδεικνύει τη σημασία που δίνεται, παγκοσμίως, στην εξασφάλιση κοινωνικοασφαλιστικών παροχών σε όλους τους εργαζόμενους, αποσκοπώντας τη συνεχή βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης τους. Όλα τα ανωτέρω κείμενα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού μας δικαίου και, ως εκ τούτου, δεσμεύουν τον εθνικό μας νομοθέτη στο νομοπαρασκευαστικό του έργο σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση αλλά και τον εθνικό δικαστή στην απόδοση δικαιοσύνης.

Ωστόσο, στην πράξη η οικονομική κρίση και η επακόλουθη παρέμβαση στις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές αποτέλεσε εξαιρετικό λόγο δημοσίου συμφέροντος, ο οποίος δικαιολόγησε την παραβίαση του δικαιώματος από τα κράτη-μέλη που είναι αρμόδια να κατανέμουν τους κρατικούς πόρους και να καθορίζουν την κοινωνικοασφαλιστική πολιτική τους. Οι δυσανάλογες και ακραίες παραβιάσεις, ανέκαθεν, ελέγχονταν από τα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα. Τα ΕΔΔΑ κυρίως, ως το δικαστήριο των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συνέβαλλε καθοριστικά τις τελευταίες δεκαετίες στην εξέλιξη της προστασίας του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης σε περιπτώσεις παράβασης της. Τελευταία, ωστόσο, η νομολογία έχει εξελιχθεί και από άλλα δικαιοδοτικά όργανα και έχει διευρύνει την προστασία των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών σε περιπτώσεις περιορισμού του δικαιώματος εν όψει της δριμείας οικονομικής κρίσης. Η επέκταση της διεθνούς νομολογίας ήταν επιβεβλημένη λόγω της κατάφωρης παραβίασης του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος, που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες έχουν πληγεί περισσότερο από την οικονομική κρίση.

Πρώτα απ' όλα το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνώρισε τη δεσμευτικότητα των διατάξεων του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων από όλα τα

όργανα και τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης ακόμη κι αν οι οικονομικές συνθήκες είναι δυσοίωνες. Έπειτα, και το ΕΔΔΑ δέχτηκε ότι πολύ μεγάλο ποσοστό μείωσης της κοινωνικοασφαλιστικής παροχής συνιστά παραβίαση του δικαιώματος της περιουσίας του ασφαλισμένου. Τέλος, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων επισήμανε τη σημασία διατήρησης της κοινωνικής ασφάλισης σε ικανοποιητικό επίπεδο, ακόμη και σε περίοδο οικονομικής κρίσης, και πολύ περισσότερο τότε, καθώς η φτώχεια και η ανεργία αυξάνεται. Σύμφωνα με αυτή, ένα κράτος που, σε κατάσταση οικονομικής κρίσης, λαμβάνει μόνο οικονομικά μέτρα και δεν διασφαλίζει την κοινωνική λειτουργία του κράτους και την εξασφάλιση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών του, καταδικάζεται σε διαρκή οικονομική ύφεση. Για τους λόγους αυτούς, ο νομοθέτης ακόμη κι αν δέχεται υποχώρηση στις παρεχόμενες παροχές λόγω εξαιρετικών περιπτώσεων δημοσιονομικής κρίσης, που μειώνουν τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους, δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να δέχεται μείωση κάτω από το όριο αξιοπρεπούς διαβίωσης των ασφαλισμένων.

ΜΕΡΟΣ 2^ο

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ ΩΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 2ΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

Στο ελληνικό Σύνταγμα οι αξιώσεις για κοινωνικοασφαλιστικές παροχές προστατεύονται στο άρθρο 22 παρ. 5, όπου ορίζεται ότι «*Το Κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει*», ως μια ενοχική σχέση δημοσίου δικαίου, που ο ασφαλισμένος μπορεί να απαιτήσει ορισμένη παροχή από τον οργανισμό κοινωνικής ασφάλισης στον οποίο είναι υποχρεωτικά εγγεγραμμένος, εφόσον καταβάλλει εισφορές. Κατοχυρώνεται έτσι η κοινωνική ασφάλιση όλων όσων παρέχουν εργασία αφενός ως δικαίωμα και αφετέρου ως θεσμική εγγύηση και ανάγεται η μέριμνα για την προαγωγή της σε σκοπό του Κράτους¹⁰². Η κοινωνική ασφάλιση διαφοροποιείται από την κοινωνική ασφάλεια, η οποία είναι ευρύτερη και περιλαμβάνει την κοινωνική ασφάλιση, την κοινωνική πρόνοια και την υγεία¹⁰³. Η κοινωνική ασφάλεια δεν προστατεύεται από συγκεκριμένη διάταξη του Συντάγματος, αλλά βρίσκεται έρεισμα σε διάφορα άρθρα του Συντάγματος.

Μέσω της αποτίμησης του ενδεχομένου επελεύσεως του κινδύνου καθορίζονται οι παροχές και οι καταβαλλόμενες εισφορές. Βέβαια, οι παροχές δεν τελούν σε πλήρη αντιστοιχία με τις καταβληθείσες εισφορές, καθώς ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης προάγει και την κοινωνική και διαγενεακή αλληλεγγύη και δικαιοσύνη. Η κοινωνική αλληλεγγύη, επιπλέον, πραγματώνεται με την υποχρεωτικότητα της κοινωνικής ασφάλισης, με την υποχρεωτική δηλαδή υπαγωγή σε έναν δημόσιο ασφαλιστικό φορέα, ανάλογα με την εργασία.

Όμως, η κοινωνικοασφαλιστική παροχή δεν εξαντλείται στην εξασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης το οποίο προστατεύεται από το άρθρο 2 παρ. 1 του Συντάγματος, αλλά περιλαμβάνει, κατά τις επιταγές του άρθρου 22 παρ. 5, και μια

¹⁰² Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 560

¹⁰³ Κ.Κremalis, *The framework of social protection rules, in the publishing series: Simplification and Systematisation of Social Protection Rules*, Sakkoulas Publishers, Athens, 1996, σελ. 15-18

αναλογία προς τις συνθήκες του εργασιακού βίου. Μάλιστα η παρεχόμενη κοινωνικοασφαλιστική παροχή θεωρείται ότι αποτελεί κεκτημένο δικαίωμα, προστατεύοντας την αυθαίρετη επιδείνωση του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου.

Επιπλέον, διαμέσω της παρουσίας η ΕΣΔΑ κατοχυρώνει την προστασία των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών με ατομική προσφυγή, ενώ τα κοινωνικά δικαιώματα δεν παρέχουν ευθέως αξίωση για ορισμένο είδος ή συγκεκριμένη έκταση προστασίας. Τα κοινωνικά δικαιώματα είναι επεμβατικά και παροχικά, αξιώνουν δηλαδή το Κράτος να χορηγεί αφηρημένα παροχές στους πολίτες, εφόσον υπάρχουν διαθέσιμοι πόροι, ενώ η δικαστική διεκδίκηση τους προϋποθέτει την εξειδίκευση τους με νόμο¹⁰⁴. Την νομολογία της ΕΣΔΑ δέχονται πλέον τα ελληνικά δικαστήρια, εξετάζοντας αν οι μειώσεις των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών είναι σύμφωνες με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Γίνεται πλέον δεκτό από τη θεωρία και ακολουθεί με διστακτικά βήματα και η νομολογία ότι, ακόμη κι αν δεν υπάρχουν διαθέσιμοι πόροι, ο πυρήνας του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης δεν θα πρέπει να θίγεται. Ως εκ τούτου, μείωση των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών λόγω της οικονομικής κρίσης και του ελλείμματος των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης μπορεί να είναι επιτρεπτή μόνο αν σέβεται τις αρχές της αναλογικότητας, της ισότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης. Ακόμη, οι μειώσεις θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις επιπτώσεις που θα προκαλέσουν στη διαβίωση των συνταξιούχων μέσω αναλογιστικών μελετών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ

1.1 Εννοιολογική προσέγγιση του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης

Σύμφωνα με την έννοια του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης¹⁰⁵, βασικό περιεχόμενο της κοινωνικής ασφάλισης αποτελεί η, έναντι καταβολής εισφοράς, προστασία του ασφαλισμένου από την επέλευση κινδύνων (γήρας, ασθένεια,

¹⁰⁴ Α. Μιχαλοπούλου, *Η επίδραση των μνημονίων στα κοινωνικά δικαιώματα- Προοπτικές προστασίας με βάση την πρόσφατη νομολογία του Σ.Τ.Ε. και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 9/11/2017)

¹⁰⁵ Ενδ. από νομολογία ΣτΕ 2287/2015, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.dsnet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

αναπηρία κλπ.)¹⁰⁶ οι οποίοι αναιρούν την ικανότητά του να εργάζεται (ασφαλιστικοί κίνδυνοι) και συνακόλουθα, τείνουν να υποβαθμίσουν τις συνθήκες διαβίωσής του.¹⁰⁷ Έτσι, παρατηρούμε ότι η προστασία της κοινωνικής ασφάλισης περιλαμβάνει ένα *minimum* διαβίωσης με μια διανεμητική έννοια που πηγάζει από την αρχή της αλληλεγγύης στο κοινωνικό κράτος.

Υπάρχουν και κοινωνικοασφαλιστικές παροχές μη ανταποδοτικού χαρακτήρα που δεν συνδέονται με την εργασία ή με κάποιον ασφαλιστικό φορέα και συνεπώς δεν προϋποθέτουν την προηγούμενη καταβολή ασφαλιστικών εισφορών π.χ. επιδόματα τέκνων. Διαφέρουν και από τις προνοιακές παροχές, όμως, καθώς δεν καταβάλλονται μετά από εξατομικευμένο έλεγχο πόρων, παρέχουν δε προστασία από τυποποιημένους κοινωνικούς κινδύνους. Βέβαια, όλο και πιο συχνά εισάγονται κριτήρια, όπως εισοδηματικά, αλλά και πάλι δεν υπάρχει η εξατομίκευση της κοινωνικής πρόνοιας¹⁰⁸.

Η ασφαλιστική σχέση που συνδέει φορείς και ασφαλισμένους στην κοινωνική ασφάλιση ρυθμίζεται από διατάξεις του δημοσίου δικαίου. Ο χαρακτήρας δηλαδή της κοινωνικής ασφάλισης είναι υποχρεωτικός με την έννοια της υποχρεωτικής υπαγωγής στην ασφάλιση. Με την υποχρεωτικότητα πραγματώνεται η κοινωνική αλληλεγγύη και επιτυγχάνεται η διανομή και αναδιανομή μεταξύ των γενεών. Επιπλέον η υποχρεωτικότητα συνδέεται με το δημόσιο χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης. Το ΣΤΕ έχει αποφανθεί με την απόφαση 5024/87¹⁰⁹, ότι ο νόμος οφείλει να καθιστά φορέα της υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης μόνο το κράτος ή νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου¹¹⁰. Το Κράτος έχει την υποχρέωση να θέτει τους γενικούς κανόνες του ασφαλιστικού δικαίου, να διορίζει και να εποπτεύει τη διοίκηση των ασφαλιστικών φορέων και να επιβλέπει τη βιωσιμότητα τους μέσα από την εκπόνηση αναλογιστικών μελετών. Επιπλέον, σε περίπτωση εμφάνισης ελλειμμάτων έχει την υποχρέωση κάλυψής τους από τον κρατικό προϋπολογισμό.¹¹¹

Κατά τα ανωτέρω, το άρθρο 22 παρ. 5 επιβάλλει η παροχή κοινωνικής ασφαλίσεως να προέρχεται είτε από το Κράτος είτε από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, δίνεται, ωστόσο η ελευθερία στο νομοθέτη να καθορίζει τον τρόπο

¹⁰⁶ Κ. Κρεμαλής, *Δίκαιο κοινωνικών ασφαλίσεων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2001, σελ. 245 επ.

¹⁰⁷ Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006 σελ.560

¹⁰⁸ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 120

¹⁰⁹ ΣτΕ (Ολ) 5024/1987, ΕΔΚΑ 1988, σελ. 234

¹¹⁰ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 164

¹¹¹ Γ. Κατρούγκαλος, *Τα συνταγματικά όρια της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης*, ΘΠΔΔ 6/2009, σελ. 670

οργάνωσης και διοίκησης των φορέων κοινωνικής ασφάλισης και επιπλέον της επιλογής του τρόπου χρηματοδότησης της κοινωνικής ασφάλισης, είτε από τους ασφαλισμένους είτε από τους εργοδότες είτε από τη φορολογία του κράτους¹¹². Χρηματοδότηση μέσω των εισφορών των εργαζομένων προσιδιάζει στην κοινωνική ασφάλιση ενώ η χρηματοδότηση μέσω της φορολογίας έχει προνοιακό χαρακτήρα και άρα συνδέεται με την κοινωνική πρόνοια, όχι όμως πάντοτε, απόλυτα.¹¹³

1.2 Φορείς του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης.

Το δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης κατοχυρώνεται για τους εργαζόμενους στο ελληνικό έδαφος, ανεξαρτήτως εθνικότητας. Η κατοχύρωση του δικαιώματος συνδέθηκε με το εργασιακό καθεστώς των φορέων τους και συμπεριλήφθηκε στο άρθρο 22 του Συντάγματος, το οποίο αναφέρεται σε σχέση εξαρτημένης εργασίας. Σύντομα, ωστόσο, έγινε δεκτή η διασταλτική ερμηνεία του όρου εργαζόμενου, για να συμπεριλάβει και τους δημόσιους λειτουργούς και υπαλλήλους καθώς και τους εμπόρους και τους ελεύθερους επαγγελματίες, αφού και για αυτούς υφίστανται οι ίδιοι ασφαλιστικοί κίνδυνοι άρα και η ίδια ανάγκη προστασίας¹¹⁴. Την διασταλτική αυτή ερμηνεία δέχτηκε και η νομολογία¹¹⁵ εξασφαλίζοντας την ασφαλιστική κάλυψη όλου του εργαζόμενου πληθυσμού της χώρας, οι οποίοι καταβάλλουν υποχρεωτικώς ασφαλιστικές εισφορές, καθώς και των προστατευόμενων προσώπων τους, λόγω συγγένειας ή γάμου.

1.3 Η αμυντική λειτουργία του δικαιώματος της κοινωνική ασφάλισης

Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση παρέχει την αξίωση κατά της κρατικής αλλά και της ιδιωτικής εξουσίας να απέχουν από κάθε επιθετική ενέργεια που προσβάλλει την ουσία της κοινωνικής ασφάλισης. Αφενός, ο ιδιώτης εργοδότης δεν μπορεί να παρακάμψει την υποχρεωτική καταβολή εισφοράς για την ασφάλιση του εργαζόμενου που κατοχυρώνεται στο αρ. 22 παρ. 5 του Συντάγματος και αφετέρου ο κοινός νομοθέτης οφείλει να απέχει από ρυθμίσεις που αποκλείουν κατηγορίες ατόμων, ή που αίρουν τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης ή που περιορίζουν τις παροχές σε επίπεδο χαμηλότερο από το minimum όριο αξιοπρεπούς

¹¹² Π. Παπαρηγοπούλου-Πεχλιβανίδη, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016 σελ. 269

¹¹³ N. Ploug, J. Kvist, *Social security in Europe: Development or Dismantlement?*, Kluwer Law International, Hague, 1997, σελ. 58

¹¹⁴ Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 571

¹¹⁵ ΣτΕ 1750/1993, ΕλΔνη 1994, σελ. 800, ενώ την αντίθετη άποψη είχε δεχτεί η ΑΕΔ 16/1983 ΕΔΚΑ 1984, σελ. 320

διαβίωσης, το οποίο πηγάζει από τα άρθρα 25 παρ. 1, 2 και 4, άρθρο 2 και άρθρο 5 και οφείλει να οριοθετεί ο νομοθέτης με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας¹¹⁶. Σε περίπτωση προσβολής του δικαιώματος (στέρηση ή περιορισμός) δύναται ο θιγόμενος να προσφύγει στο συνταγματικό έλεγχο της συγκεκριμένης νομοθετικής ρύθμισης.

Ωστόσο, πιστεύεται ότι το άρθρο 22 παρ. 5 δεν καθορίζει ευθέως αξίωση των εργαζόμενων για συγκεκριμένου είδους ή έκτασης κοινωνικοασφαλιστικές παροχές. Το Σύνταγμα δεν αποτελεί βάσει διεκδίκησης μιας ασφαλιστικής παροχής που δεν προβλέπεται από τη νομοθεσία. Συνεπώς, η δικαστική εξουσία μπορεί να επέμβει μόνο για να ελέγξει τη συνταγματικότητα των νόμων, που υλοποιούν τη συγκεκριμένη συνταγματική εντολή¹¹⁷. Αν και το άρθρο 22 παρ. 5 του Συντάγματος, ως κοινωνικό δικαίωμα, δεν καθορίζει ευθέως αξίωση των εργαζομένων για ορισμένο είδος ή συγκεκριμένη έκταση προστασίας, δεν παύει, πάντως, να έχει κανονιστική δύναμη¹¹⁸. Σε κάθε περίπτωση ελέγχεται η δράση του νομοθέτη από τις συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της ισότητας, της αναλογικότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης¹¹⁹. Αναμφισβήτητα, όμως, η αμυντική πλευρά των κοινωνικών δικαιωμάτων είναι αγωγήμη. Δεν υπάρχει αξίωση για λήψη θετικών μέτρων από το νομοθέτη αλλά παρέμβαση στην αντισυνταγματική νομοθετική διάταξη που θίγει το κοινωνικοασφαλιστικό δικαίωμα¹²⁰.

1.4 Η θεσμική εγγύηση της κοινωνικής ασφάλισης

Από την άλλη, υπάρχει η άποψη ότι το άρθρο 25 παρ. 5 κατοχυρώνει την κοινωνική ασφάλιση ως έναν ήδη διαμορφωμένο θεσμό με βασικές αρχές οργάνωσης, λειτουργίας, διοίκησης και χρηματοδότησης, ο οποίος διεκδικεί τη μη αλλοίωση του βασικού της πυρήνα. Υπό το μανδύα της θεσμικής εγγύησης, συνεπώς, το άρθρο 22 παρ. 5, χωρίς να αναφέρεται, βέβαια, σε συγκεκριμένα στοιχεία που εξειδικεύονται από την κοινή νομοθεσία, εγγυάται τα διαχρονικά ουσιώδη στοιχεία της κοινωνικής ασφάλισης. Διαχρονικά και ουσιώδη στοιχεία της κοινωνικής ασφάλισης είναι οι βασικές αρχές του δικαίου της κοινωνικής ασφάλισης, όπως η

¹¹⁶ Κρεμαλής Κ., *Δίκαιο κοινωνικών ασφαλίσεων*, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα, 2001, σελ. 245 επ., Πετρόγλου Α., *Η αρχή της αναλογίας των παροχών προς τις εισφορές και τον χρόνο ασφαλίσεως*, ΕΔΚΑ, 1978, σελ. 673 επ

¹¹⁷ Α. Στεργίου, *Η συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994, σελ. 168

¹¹⁸ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 151-152

¹¹⁹ Κ. Χρυσόγονος *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 572

¹²⁰ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 152

αρχή της ανταποδοτικότητας, η αρχή της καθολικότητας, η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης, η αρχή της υποχρεωτικότητας και του δημόσιου χαρακτήρα της υποχρεωτικής ασφάλισης, η αρχή της προστασίας του ασφαλιστικού κεφαλαίου¹²¹, οι οποίες αλληλεπιδρούν και δημιουργούν έναν πυρήνα, ο οποίος είναι απρόσβλητος από τις παρεμβάσεις του νομοθέτη. Ο μέχρι ένα σημείο περιορισμός του δικαιώματος είναι θεμιτός, όχι, όμως, η προσβολή ή κατάργηση της ουσίας του. Κι ενώ η αρχή της προστασίας του ασφαλιστικού κεφαλαίου μπορεί να δικαιολογήσει, ανάλογα με τις περιστάσεις, μια νομοθετική παρέμβαση σε βάρος του ασφαλισμένου, η θεσμική εγγύηση προστατεύει σε κάθε περίπτωση τον πυρήνα του δικαιώματος, εξασφαλίζοντας στον ασφαλισμένο υποκειμενικό δικαίωμα αμυντικού χαρακτήρα.

Την θεωρία της συνταγματικής κατοχύρωσης του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης επιβεβαίωσε σε μερικές περιπτώσεις και η νομολογία¹²². Ο θεσμός δεν εστιάζει στους ασφαλισμένους ως υποκείμενα, αλλά αποσκοπεί στην πραγμάτωση ενός ευρύτερου σκοπού. Ωστόσο, το υποκείμενο δεν παραγκωνίζεται, αλλά προστατεύεται μέσα από την προστασία του ασφαλιστικού φορέα. Ομοίως, ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης προάγεται μέσω της κατοχύρωσης των δικαιωμάτων των ασφαλισμένων.

Επιπροσθέτως, η πολιτειακή εγγύηση του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης διασφαλίζεται με τη λειτουργία βιώσιμων ασφαλιστικών οργανισμών, που στηρίζονται σε υγιείς οικονομικές βάσεις, και υποχρεώνει το νομοθέτη να προβαίνει σε ειδικές ρυθμίσεις με γνώμονα την προστασία του ασφαλιστικού κεφαλαίου και την προαγωγή της ίδιας της κοινωνικής ασφάλισης. Για την προστασία του ασφαλιστικού κεφαλαίου, επίσης, απαραίτητη κρίνεται η σύνταξη ειδικών μελετών¹²³, σε περίπτωση μεταβολής των όρων χορηγήσεων των παροχών. Οι μελέτες αυτές ονομάζονται αναλογιστικές και είναι πιο λεπτομερείς και εξειδικευμένες σε σχέση με μια οικονομική μελέτη, η οποία στηρίζεται αφηρημένα σε μέσους όρους. Έχει υποστηριχτεί, μάλιστα, η άποψη ότι η σύνταξη αναλογιστικής μελέτης επιβάλλεται από το άρθρο 22 παρ. 5¹²⁴, ώστε να προκύπτουν με όσο το δυνατό περισσότερα επιστημονικά δεδομένα η οικονομική βιωσιμότητα των προτεινόμενων μέτρων και οι

¹²¹ Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 568-570

¹²² ΣτΕ 2747/81 και ΣτΕ 2253/1976, βλ. Γ. Κατρούγκαλος, *Τα συνταγματικά όρια της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης*, ΘΠΔΔ 6/2009, σελ. 670

¹²³ Την κατάρτιση τους προβλέπει το άρθρο 71 του ν. 2084/1992 (Α'165).

¹²⁴ Ενδεικτικά ΣτΕ 240/2007, ΘΠΔΔ 4/2008, σελ. 422

επιπτώσεις στα δικαιώματα των ασφαλισμένων. Μολαταύτα, η νομολογία αρκείται και με την ύπαρξη οικονομικής μελέτης¹²⁵. Σε περίοδο οικονομικής κρίσης, μάλιστα τα ελληνικά δικαστήρια έκριναν την μη αναγκαιότητα εκπόνησης αναλογιστικών μελετών σε γενικού χαρακτήρα μέτρα που αφορούν συνταξιοδοτικές περικοπές και στοχεύουν στην δημοσιονομική εξυγίανση¹²⁶, επικυρώνοντας τα μνημόνια χωρίς τη διασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας των ασφαλιστικών οργανισμών.

1.5 Η καθιέρωση του κοινωνικού κεκτημένου

Υπό την έννοια του κοινωνικού δικαιώματος με κανονιστικό περιεχόμενο, θεωρείται ότι το άρθρο 22 παρ. 5 θεμελιώνει ένα σχετικό κοινωνικό κεκτημένο. Εφόσον ο νομοθέτης ανταποκρίθηκε στη συνταγματική εντολή που του δόθηκε και εξειδίκευσε -στον έναν ή τον άλλο βαθμό- ένα κοινωνικό δικαίωμα, έχει τη δυνατότητα στο μέλλον με κάποιο νεότερο νόμο να ρυθμίσει διαφορετικά, περιορίζοντας επιμέρους στοιχεία της κοινωνικής παροχής, από τη στιγμή που διατηρείται το συνολικό προστατευτικό αποτέλεσμα. Δεν είναι απόλυτο κοινωνικό κεκτημένο¹²⁷, καθώς ο νομοθέτης είναι ελεύθερος να διαμορφώνει το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα, ανάλογα με τις εκάστοτε οικονομικές συνθήκες, και μπορεί να διαμορφώνει το ύψος των παροχών είτε προς τα πάνω είτε προς τα κάτω, καθότι δεν υπάρχει κατοχυρωμένο κοινωνικοασφαλιστικό δικαίωμα ορισμένου ύψους στο Σύνταγμα¹²⁸. Το σχετικό κοινωνικό κεκτημένο έχει την έννοια ότι η επιδείνωση του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου οφείλει να μην είναι αυθαίρετη, να δικαιολογείται από σοβαρούς οικονομικούς λόγους των δημόσιων ασφαλιστικών ταμείων και προστασίας του ασφαλιστικού κεφαλαίου και να μην θίγει τον πυρήνα του δικαιώματος¹²⁹. Πάντως η νομολογία, ακόμη, δεν δέχεται την έννοια του κοινωνικού κεκτημένου.

1.6 Ο σκοπός της προαγωγής της κοινωνικής ασφάλισης

Το άρθρο 22 παρ. 5 δεν κατοχυρώνει μόνο ένα minimum ασφαλιστικής προστασίας που δεσμεύει τον νομοθέτη ως κοινωνικό κεκτημένο, αλλά τείνει συνεχώς προς τα υψηλότερα δυνατά επίπεδα προστασίας (optimum), με βάση την

¹²⁵ ΣτΕ Ολ. 2199/2010, ΕΔΚΑ 2010, σελ. 1109

¹²⁶ ΣτΕ (Ολ.)1285/2012, ΕΔΚΑ 2012, σελ. 920 και 668/2012 ΕΔΚΑ 2012, σελ. 567

¹²⁷ Απόλυτο κεκτημένο γίνεται δεκτό μόνο στο περιβάλλον και την πολεοδομία Βλ. Β. Παπαρηγορίου, *Πολεοδομία (εισαγωγή, θεσμοί, πολιτική), δ' έκδοση*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2011, σελ. 192

¹²⁸ Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 564

¹²⁹ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 152

οικονομική κατάσταση των ασφαλιστικών φορέων και γενικότερα της εθνικής οικονομίας. Η πλευρά αυτή του δικαιώματος επιτάσσει την αναζήτηση της καλύτερης δυνατής -αποτελεσματικότερης- προστασίας κοινωνικής ασφάλισης εντός των δεδομένων υφιστάμενων πόρων του συστήματος. Η ερμηνεία αυτή συναντάται και στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη στο άρθρο 12 παρ. 3 για την κοινωνική ασφάλιση, όπου γίνεται δεκτή η προσπάθεια για αναβάθμιση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης των μερών.¹³⁰

Αναμφίβολα, οι υψηλές δημόσιες δαπάνες της κοινωνικής ασφάλισης συμβάλλουν στη μη καθιέρωση της προαγωγής σε απόλυτη μορφή. Περισσότερο δεκτή γίνεται η έμμεση προαγωγή με την ανύψωση του βιοτικού επιπέδου και των εισοδημάτων. Επιπλέον, οι μειώσεις των παροχών που γίνονται για λόγους δημόσιας ωφέλειας εξαιτίας της οικονομικής κρίσης δεν μπορεί άνευ άλλου να θεωρούνται παραβίαση της προαγωγής. Η υποχρέωση προαγωγής παραβιάζεται όταν το κράτος δεν επεδίωξε με κάθε πρόσφορο μέσο – π.χ. άνιση κατανομή των θυσιών μεταξύ των ασφαλισμένων- την επίτευξη των αναγκαίων προϋποθέσεων που οδηγούν στην αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος.

1.7 Η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης ως αντίβαρο της ανταποδοτικότητας των εισφορών.

Ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης δεν καλύπτει μόνο την αναπλήρωση του επαγγελματικού εισοδήματος σε περιπτώσεις επέλευσης συγκεκριμένων κινδύνων, αλλά, όπως αναφέρθηκε, εγγυάται ταυτόχρονα ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης των ασφαλισμένων. Πρόκειται για την ενσωμάτωση στον πυρήνα της κοινωνικής ασφάλισης -μέσω και της προστασίας της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 Συντ.)- της αρχής της κοινωνικής αλληλεγγύης. Εξάλλου, τα κοινωνικά δικαιώματα ανάγονται σε δικαιώματα του πολίτη καθώς έχουν συμμετοχική λειτουργία, δηλαδή επιχειρούν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα στα άτομα, ώστε να συμμετέχουν στο κοινωνικό σύνολο¹³¹. Κατά συνέπεια, χαρακτηρίζονται ως αντισυνταγματικές εκείνες οι επιλογές του νομοθέτη που περιορίζουν υπέρμετρα το minimum όριο διαβίωσης, καθιστώντας ουσιαστικά αδύνατη ή ιδιαίτερα δυσχερή τη δημιουργία αξιώσεων για παροχές από την πλευρά του ασφαλισμένου.

¹³⁰ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 158

¹³¹ Α. Μιχαλοπούλου, *Η επίδραση των μνημονίων στα κοινωνικά δικαιώματα- Προοπτικές προστασίας με βάση την πρόσφατη νομολογία του Σ.Τ.Ε. και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 9/11/2017)

Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι και η διεύρυνση της κοινωνικής διάστασης του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης υπό το πρίσμα της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. α' Συντ.) αναδεικνύει τη θεμελίωση ενός δικαιώματος σε ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα για κάθε άτομο, καλύπτοντας τον πρωταρχικό σκοπό της κοινωνικής ασφάλισης¹³². Παρόλα αυτά, το *minimum* διαβίωσης που οφείλει να εξασφαλίζει η κοινωνική ασφάλιση δεν περιορίζεται μόνο στα μέσα βασικής διαβίωσης, που επιτυγχάνεται μέσω των προνοιακών βοηθημάτων, αλλά αφορά τη διατήρηση του βιοτικού επιπέδου που είχε ο συνταξιούχος όταν εργαζόταν, σαν αναπλήρωση εισοδήματος.

Μολαταύτα, σε καμία απόφαση του ΣτΕ δεν γίνεται αναφορά στην κοινωνική αλληλεγγύη ως συστατικό του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης. Η αλληλεγγύη χρησιμοποιείται κυρίως ως αντίβαρο της ανταποδοτικότητας των παροχών. Πιο συγκεκριμένα, αλληλεγγύη σημαίνει άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων και ανισοτήτων στο εσωτερικό της ασφαλιστικής κοινότητας και εξασθένιση προς τα άνω και προς τα κάτω της αντιστοιχίας εισφορών-παροχών.¹³³ Με την κοινωνική αλληλεγγύη επιτυγχάνεται η άσκηση κοινωνικής πολιτικής και αναδιανέμεται το εισόδημα στους ασφαλισμένους. Η κοινωνική αλληλεγγύη διασφαλίζεται με την υποχρεωτικότητα της κοινωνικής ασφάλισης και με την εγγύηση της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού συστήματος με απώτερο σκοπό τη διασφάλιση αξιοπρεπούς εισοδήματος με την έλευση του ασφαλιστικού κινδύνου.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω ο νομοθέτης διαθέτει μεγάλη ευχέρεια στη ρύθμιση των κοινωνικοασφαλιστικών θεμάτων. Ζήτημα τέθηκε ως προς το αν η ανταποδοτικότητα μεταξύ εισφορών και παροχών περιορίζει το νομοθέτη στο έργο του. Όπως δέχεται και η νομολογία¹³⁴ δεν προκύπτει ότι η ύπαρξη αναλογίας μεταξύ εισφορών και ασφαλιστικών παροχών προστατεύεται από το Σύνταγμα. Για τον λόγο αυτό επιτρέπονται η θέσπιση ανωτάτου ορίου παροχών, η απονομή συντάξεως επί εργατικού ατυχήματος ανεξαρτήτως καταβολής εισφορών ή η μη χορήγηση συντάξεως, παρά την καταβολή εισφορών, σε περίπτωση μη θεμελίωσης του

¹³² Α. Στεργίου, *Η συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994 σελ. 53

¹³³ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 167

¹³⁴ ΣτΕ 3145/2013 και 2913/2013, διαθέσιμες στην ιστοσελίδα www.lawdb.intrasoftnet.com (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

ασφαλιστικού δικαιώματος¹³⁵, αποδεικνύοντας, ως εκ τούτου, την χαλαρότητα της αναλογίας.

Δέχονται, ωστόσο, τα δικαστήρια ότι δεν μπορεί να παρέμβει με δυσανάλογο τρόπο ο νομοθέτης όταν υπάρχει προσδοκία για μια παροχή ανάλογη των εισφορών που έχει καταβάλει ο ασφαλισμένος. Αυτό γιατί η υποβάθμιση της ανταποδοτικότητας υπονομεύει την οικονομική λειτουργία του θεσμού της κοινωνικής ασφάλισης και τον εξομοιώνει με τον θεσμό της κοινωνικής πρόνοιας.¹³⁶ Αναμφίβολα, όμως, μετριάζεται η στενή αναλογία εισφορών - παροχών¹³⁷ χάριν της κοινωνικής αλληλεγγύης. Πράγματι, ο ανταποδοτικός χαρακτήρας της ασφαλιστικής αρχής εξασθενεί μπροστά στο κοινωνικό κράτος και τη διασφάλιση ενός ελάχιστου ορίου διαβίωσης με την αναλογικά μεγαλύτερη επιβάρυνση των υψηλόμισθων, καθώς και με τη συμμετοχή εργοδοτών και κράτους¹³⁸. Έτσι το ποσό αναπλήρωσης των συντάξεων μπορεί να είναι μεγαλύτερο για τους χαμηλοσυνταξιούχους, χωρίς να αναιρείται η ανταποδοτική αρχή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ

Σύμφωνα με τα ανωτέρω μία από τις βασικές αρχές της κοινωνικής ασφάλισης, η οποία αποκρυσταλλώθηκε από την νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, είναι ότι ο νομοθέτης είναι ελεύθερος να καθορίζει το ύψος των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών, αρκεί να σέβεται τις αρχές της ισότητας, της αναλογικότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης και να κινείται μέσα στα όρια του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης και του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου. Γνώμονας του δικαστηρίου πρέπει να είναι η προστασία του ασφαλιστικού κεφαλαίου των ταμείων και η προαγωγή της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων.¹³⁹ Γύρω από αυτό το σκεπτικό κινούνται οι περισσότερες δικαστικές αποφάσεις.

¹³⁵ ΣτΕ 2287/2015 σκ. 7 διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.dsanet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹³⁶ Π. Παπαρηγοπούλου- Πεχλιβανίδη, *Οικονομική Βιωσιμότητα και ανταποδοτικότητα ως συνταγματικές αρχές της κοινωνικής ασφάλισης. Ανάγκη νομολογιακής καθιέρωσης τους*, ΘΠΔΔ 2/2012, σελ. 114

¹³⁷ Α. Πετρόγλου, *Η αρχή της αναλογίας των παροχών προς τις εισφορές και τον χρόνο ασφαλίσεως*, ΕΔΚΑ, 1978, σελ. 673 επ.

¹³⁸ Α. Στεργίου, *Η συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994 σελ 342

¹³⁹ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, 2^η Έκδοση*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 158

2.1 Νομολογία της κοινωνικής ασφάλισης μέσα από τις αρχές της ισότητας, της αναλογικότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης

2.1.1 Αρχή της ισότητας

Αγώγιμη αξίωση για μια κοινωνικοασφαλιστική παροχή μπορεί να προκύψει, όταν η μη χορήγηση ή η μερική χορήγηση μιας παροχής προσκρούει στη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας. Η αρχή της ισότητας (αρ. 4 Συντάγματος) επιβάλλει την όμοια μεταχείριση όμοιων καταστάσεων και την ανόμοια μεταχείριση ανόμοιων καταστάσεων, καθώς και την κατανομή των επιβαρύνσεων σε όλες τις κατηγορίες πολιτών ανάλογα με τις δυνάμεις τους (4 παρ. 5)¹⁴⁰. Η αρχή της ισότητας συνηθίζεται να εφαρμόζεται από τα δικαστήρια συνδυαστικά με το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση, του οποίου η ικανοποίηση, άλλωστε, επιτυγχάνεται μέσα από την προστασία της αρχής της ισότητας.

Στην κοινωνική ασφάλιση, η αρχή της ισότητας, με την τυπική έννοια, επιβάλλει τη με ίσους όρους συμμετοχή των ασφαλισμένων στο σύστημα παροχών και αντιπαροχών της κοινωνικής ασφάλισης. Με την ίδια έννοια, καθένας θα λάβει παροχές ανάλογα με τη συμβολή του στην παραγωγή εθνικού πλούτου μέσω της εργασίας του, που αντιστοιχεί στις ασφαλιστικές εισφορές που έχει καταβάλλει. Καθώς, όμως, η κοινωνική ασφάλιση είναι ένα κοινωνικό δικαίωμα με στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη, η ουσιαστική ισότητα επιτάσσει την υλοποίηση της κοινωνικής αλληλεγγύης¹⁴¹ και την κάμψη της τυπικής ισότητας προς όφελος της αναδιανομής του εισοδήματος. Το έργο, συνεπώς, του δικαστή, που δεν προβαίνει σε έλεγχο σκοπιμότητας, είναι να βρει ποιο είναι ακριβώς εκείνο το οριακό σημείο, το οποίο εξισορροπεί την αναλογική με την πραγματική ισότητα, δηλαδή πόσο εκτενής μπορεί να είναι η διανομή και αναδιανομή του εισοδήματος.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η ίση μεταχείριση επικεντρώνεται, μάλλον, στην ανυπαρξία λόγου ικανού να δικαιολογήσει την άνιση μεταχείριση. Επιτρεπτά θεσπίζονται για συγκεκριμένες κατηγορίες προσώπων ευνοϊκότερες ρυθμίσεις των γενικών ισχυουσών, όπως η καθιέρωση μειωμένου ορίου ηλικίας εξόδου από την ενεργό ασφάλιση ή η αναγνώριση πλασματικού χρόνου ασφάλισης χωρίς εξαγορά,

¹⁴⁰Β. Ανδρουλάκης, *Σύνταγμα: Κατ' άρθρο ερμηνεία*, υπό την επιστημονική διεύθυνση Φ. Σπυρόπουλου, Ξ. Κοντιάδη, Χ. Ανθόπουλου, Γ. Γεραπετρίτη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2017, σελ. 586

¹⁴¹Α. Στεργίου, Η αρχή της ισότητας στην κοινωνική ασφάλιση, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

εφόσον αυτό επιβάλλεται από λόγους δημοσίου συμφέροντος και παραλλήλως λαμβάνεται μέριμνα για τη διαφύλαξη του ασφαλιστικού κεφαλαίου κατ' άρθρο 22 παρ. 5. Από την άλλη, ο σκοπός της περιστολής των δαπανών, που εξυπηρετεί αποκλειστικά τη δημοσιονομική πολιτική της χώρας και το ταμειακό συμφέρον του κράτους, δεν αρκεί από μόνος του για να δικαιολογήσει την επιβολή μιας άνισης μεταχείρισης.

2.1.2 Αρχή της αναλογικότητας

Η αρχή της αναλογικότητας (αρ. 25 παρ. 1) αποτελεί, επίσης, τροχοπέδη στη διακινδύνευση της αξιοπρεπούς διαβίωσης σε περίπτωση που επιβάλλονται νομοθετικοί περιορισμοί μη επιτρεπτοί. Χωρίς να υποκαθιστά το σεβασμό του ελάχιστου περιεχομένου του δικαιώματος, εξισορροπεί αποτελεσματικά τη βιωσιμότητα του θεσμού με τα δικαιώματα του ασφαλισμένου σε κάθε περιορισμό του δικαιώματος για λόγους ασφαλιστικού συμφέροντος¹⁴². Συγκεκριμένα, ελέγχει την προσφορότητα του μέτρου για τον επιδιωκόμενο σκοπό, την αναγκαιότητα του σε σχέση με άλλα μέσα, που θα περιόριζαν λιγότερο το δικαίωμα, και την εν στενή έννοια αναλογία του μέτρου με τον σκοπό.¹⁴³

Παρόλο που η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί πολύ σημαντικό εργαλείο οριοθέτησης του περιεχομένου των δικαιωμάτων, στο χώρο της κοινωνικής ασφάλισης η νομολογία μέχρι τώρα δεν την χρησιμοποιεί ανάλογα. Σε πολλές περιπτώσεις ο δικαστής δεν θέλει να προβεί σε έλεγχο σκοπιμότητας, αποφεύγοντας την πολιτικοποίηση του δικαστικού ελέγχου.¹⁴⁴ Στα κοινωνικά δικαιώματα, ωστόσο, δεν αρκεί η αρχή της αναλογικότητας να κάνει μόνο οριακό έλεγχο, αλλά πρέπει να συγκεκριμενοποιεί το κανονιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος, ώστε να ενεργοποιηθεί ο κοινός νομοθέτης¹⁴⁵. Είναι γνωστό το ευρύ περιθώριο εκτίμησης που έχει ο νομοθέτης στην κοινωνική και οικονομική πολιτική και συνεπώς το έργο του δικαστή είναι αναπόφευκτα και έλεγχος σκοπιμότητας καθώς οφείλει να εισέρχεται και στην αναγκαιότητα και στην αναλογικότητα με τη στενή έννοια, ώστε να εξετάζει την ύπαρξη άλλων ηπιότερων και προσφορότερων εναλλακτικών επιλογών.

¹⁴² Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 90

¹⁴³ Ελ.Συν. (Ολ) 2437/07, ΘΠΔΔ 1/2008, σελ. 122

Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 179

¹⁴⁵ Ξ. Κοντιάδης, *Δημοσιονομική κρίση και κοινωνικά δικαιώματα: Αναζητώντας νέα ερμηνευτικά εργαλεία*, ΔτΑ Νο 53/2012, σελ. 28-51

Η παραβίαση της αρχής της αναλογικότητας οδηγεί και στην παραβίαση του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης. Τα δυσανάλογα και επαχθή για τον ασφαλισμένο μέτρα είναι αντίθετα με τον σκοπό της κοινωνικής ασφάλισης. Έτσι, διάταξη που προέβλεπε απώλεια συνταξιοδοτικού δικαιώματος δημοσίων υπαλλήλων λόγω απόλυσης τους από την υπηρεσία εξαιτίας αδικαιολόγητης αποχής από τα καθήκοντα τους κρίθηκε αντισυνταγματική¹⁴⁶. Η απώλεια της σύνταξης ήταν υπέρμετρα επαχθές και δυσανάλογο μέτρο σε συνάρτηση με το σκοπό της εύρυθμης λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας, Στην περίπτωση αυτή η αναγκαιότητα εξαντλήθηκε με την απόλυση του δημοσίου υπαλλήλου.

2.1.3 Αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης

Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης έχει την έννοια της μη αιφνίδιας κατάργησης δικαιώματος ή ανατροπής μιας ώριμης προσδοκίας από το νομοθέτη για τον ασφαλισμένο που δικαιολογημένα επεδείξε εμπιστοσύνη στη σταθερότητα του καθεστώτος. Η αρχή αυτή βρίσκει έρεισμα στην αρχή του κράτους δικαίου και στα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος και έχει ιδιαίτερη σημασία και στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης. Οι αιφνιδιασμοί δημιουργούν ανασφάλεια στους ασφαλισμένους που έρχεται σε αντίθεση με τον σκοπό του άρθρου 22 παρ. 5. Η υποχρεωτική καταβολή ασφαλιστικών εισφορών δημιουργεί την πεποίθηση ότι θα αναπληρωθεί το εισόδημα με την επέλευση ενός κινδύνου και αποτελεί αφετηρία σχεδιασμού και προγραμματισμού της ζωής του ατόμου, που αν ανατραπεί αυτό θα υπάρχουν σοβαρές βιοποριστικές συνέπειες.¹⁴⁷ Οι αρχές του κράτους δικαίου και της ασφάλειας δικαίου οφείλουν να προστατεύουν τον πολίτη από απρόβλεπτες μεταβολές του νομικού καθεστώτος. Σε περίπτωσης επιβεβλημένης νομοθετικής μεταβολής στο ασφαλιστικό καθεστώς οφείλει ο νομοθέτης να λαμβάνει μέριμνα για την ομαλή και βαθμιαία μετάβαση στο νέο καθεστώς, καθιερώνοντας μεταβατικές διατάξεις για την προστασία των ασφαλισμένων από τις αλλαγές, που αντιβαίνουν στην αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης.

Επιπλέον, σε περιπτώσεις επιβολής δυσμενέστερων νόμων, που πιθανώς να θίγονται γεγεννημένα δικαιώματα ή και ασφαλιστικές προσδοκίες πρέπει να ελέγχεται ο σεβασμός της αρχής της προστατευόμενης εμπιστοσύνης. Εξάλλου, εκτός από τα

¹⁴⁶ Ελ. Συν. (Ολ.) 440/2012, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.elsyn.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁴⁷ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 180-182

γεννημένα δικαιώματα πλέον και οι ώριμες ασφαλιστικές προσδοκίες, που στηρίζονται στο εσωτερικό δίκαιο ή την παγιωμένη νομολογία των δικαστηρίων, μετά την απόφαση του ΕΔΔΑ *Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας*¹⁴⁸, αναγνωρίζονται ως περιουσιακό δικαίωμα κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου¹⁴⁹ και δεν επιτρέπεται να καταργηθούν ή να περιοριστούν με αναδρομική ουσιαστική ρύθμιση αν δεν συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος. Η λειτουργία της αρχής της προστατευόμενης εμπιστοσύνης δεν συνίσταται στο να εμποδίζει την οποιαδήποτε μεταρρύθμιση του καθεστώτος, αλλά, σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικότητας, να σταθμίζει τόσο τη ζημία του ασφαλισμένου από το επιβαλλόμενο μέτρο όσο και τη σημασία του μέτρου για το γενικό συμφέρον, ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση¹⁵⁰.

2.2 Η κρίση για τη συνταγματικότητα ή μη της επιβολής πλαφόν σε κοινωνικοασφαλιστικές παροχές μέσα από τη νομολογία

Ένα από τα πρώτα θέματα κοινωνικής ασφάλισης που απασχόλησε τα δικαστήρια είναι το κατά πόσο η νομοθετική επιβολή ανώτατου ορίου εφάπαξ αντιβαίνει στο συνταγματικό δικαίωμα της ισότητας και άρα στο ίδιο δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης. Για την απάντηση στο θέμα αυτό τα δικαστήρια εξέταζαν το κοινωνικοασφαλιστικό δικαίωμα και την τήρηση της αρχής της ισότητας μέσα από την ύπαρξη ανταποδοτικής σχέσης μεταξύ προηγούμενων εισφορών και παροχής. Έτσι, αντισυνταγματική κρίθηκε η επιβολή ανώτατου ορίου εφάπαξ παροχής, εκτός αν υποχωρεί ο ανταποδοτικός χαρακτήρας λόγω συγχρηματοδότησης από το κράτος ή τον εργοδότη. Στις αποφάσεις 3,4,5/2007¹⁵¹ το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο έκρινε αντισυνταγματική τη νομοθετική επέμβαση στο ανώτατο ύψος των εφάπαξ –πλαφόν- λόγω αδικαιολόγητης διακριτικής μεταχείρισης των ασφαλισμένων των ταμείων των Τραπεζικών Υπαλλήλων που αντιβαίνει στο αρ. 4 παρ. 5 Σ, καθώς έκρινε ότι το εφάπαξ που καταβάλλεται από ασφαλιστικό κεφάλαιο που σχηματίζεται είτε αποκλειστικά από εργαζόμενους είτε από εργαζόμενους και εργοδότες στα πλαίσια σχέσης εργασίας ως μισθός του εργαζόμενου, έχει αμιγώς ανταποδοτικό χαρακτήρα

¹⁴⁸ ΕΔΔΑ, απόφαση της 19.6.2008, *Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας* (Αρ. προσφυγής 12045/06) σκ.50,51,57 διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁴⁹ Ενδεικτικά στην απόφαση του ΣτΕ 121/2012, ΕΔΚΑ 2013, σελ. 25, γίνεται σύνδεση της νόμιμης προσδοκίας με την περιουσία έστω κι αν στη συγκεκριμένη περίπτωση καταλήγει ότι δεν υφίσταται θεμελιωμένο συνταξιοδοτικό δικαίωμα ούτε οικονομικό συμφέρον με επαρκές έρεισμα στο εσωτερικό δίκαιο για την απόληψη εφ' άπαξ βοηθήματος χωρίς προηγούμενη απονομή συντάξεως, και άρα δεν υπάρχει περιουσιακό δικαίωμα κατά την έννοια του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου

¹⁵⁰ Α. Στεργίου, *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 182-184

¹⁵¹ ΑΕΔ 3-5/2007, ΕΔΚΑ 2007, σελ. 350- 359

και ως εκ τούτου η επιβολή πλαφόν αντιβαίνει στην αρχή της ισότητας¹⁵². Όταν η χρηματοδότηση του εφάπαξ γίνεται από κρατικούς πόρους ή επιβάρυνση τρίτων θεωρεί ότι δεν υπάρχει ανταποδοτικός χαρακτήρας και συνεπώς δεν είναι πιθανή η παραβίαση της αρχής της ισότητας. Με παρόμοιο σχετικό η 9/1980 απόφαση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου¹⁵³ είχε κρίνει ότι τα έσοδα των Ταμείων στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν προέρχονταν αποκλειστικά από εισφορές ασφαλισμένων και έτσι αίρεται ο αμιγώς ανταποδοτικός χαρακτήρας της παροχής και ως εκ τούτου δεν υπάρχει παραβίαση της αρχής της ισότητας.

Συνδέουν, δηλαδή, οι εν λόγω αποφάσεις, την κρατική χρηματοδότηση με την ύπαρξη στοιχείων κοινωνικής αλληλεγγύης, ωστόσο, δεν αποτελεί αυτό, ασφαλές κριτήριο για την κατάφαση της συνταγματικότητας ή μη της επιβολής ανώτατου ορίου στο εφάπαξ βοήθημα¹⁵⁴, καθώς η μερική χρηματοδότηση από φόρους δεν αναιρεί αυτόματα τον ανταποδοτικό χαρακτήρα της εισφοράς. Άλλη πλημμέλεια είναι ότι δεν προσφέρουν επαρκή δικαιολόγηση ως προς την πλήρη εξομοίωση όλων των ασφαλισμένων, οι οποίοι δεν καταβάλλουν ίδιες εισφορές και συνεπώς δεν βρίσκονται στην ίδια κατάσταση που να δικαιολογεί την ίδια αντιμετώπιση¹⁵⁵. Επιπλέον, η κρίση περί ανταποδοτικότητας ή μη είναι δύσκολη από τη στιγμή που δεν υπάρχει ατομικός λογαριασμός για κάθε ασφαλισμένο (όπως στα κεφαλαιοποιητικά συστήματα), ώστε να υπολογιστεί το ποσό της παροχής που πρέπει να καταβληθεί με βάση τις αντίστοιχες καταβληθείσες εισφορές. Ακόμη οι αποφάσεις αυτές είναι προβληματικές καθώς έθεσαν σε αμφισβήτηση την προηγούμενη νομολογία των δικαστηρίων, που έκριναν ότι τα άρθρα 22 παρ. 5 και 4 παρ. 1 δεν θεμελιώνουν αξίωση για συγκεκριμένου ύψους ή είδους παροχής¹⁵⁶.

Τέλος, αυτό που παρατηρούμε στις ανωτέρω υποθέσεις είναι ότι οι δικαστές αγνόησαν τις παραδοχές της υπερνομοθετικής ισχύος διάταξης της ΕΣΔΑ και συγκεκριμένα το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου σε συνδυασμό με το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, οι οποίες εξετάζουν την αντικειμενική και εύλογη αιτιολογία σε

¹⁵² Β. Ανδρουλάκης, *Σύνταγμα: Κατ' άρθρο ερμηνεία*, υπό την επιστημονική διεύθυνση Φ. Σπυρόπουλου, Ξ. Κοντιάδη, Χ. Ανθόπουλου, Γ. Γεραπετρίτη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2017, σελ. 587

¹⁵³ ΔΕΔ 9/1980, ΤοΣ 7/1981, σελ. 261 επ.

¹⁵⁴ Α. Στεργίου, *Η αρχή της ισότητας στην κοινωνική ασφάλιση*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 6/6/2017)

¹⁵⁵ Α. Ράκος, *Συνταγματικό Δίκαιο Θεμελιώδη Δικαιώματα*, 2^{ος} τόμος, 3^η έκδοση, Αθήνα, 2008, Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 463

¹⁵⁶ Π. Στάγκος, *Η εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις ενοχικές αξιώσεις για κοινωνικές παροχές. Παρατηρήσεις με αφορμή τις αποφάσεις 3,4 και 5/2007 του Α.Ε.Δ. για το πλαφόν στο εφάπαξ βοήθημα των Τραπεζικών Υπαλλήλων*, ΕΔΚΑ τόμος 2008, σελ. 617-630

περιπτώσεις άνιση μεταχείρισης των δικαιούχων παροχών, αλλά και περιορισμού του δικαιώματος απόλαυσης της περιουσίας τους, δίχως να χρειάζεται να εξετάσουν το ανταποδοτικό ή μη της παροχής¹⁵⁷. Αντί' αυτών, επέμεναν στο δυσδιάκριτο διαχωρισμό των παροχών σε ανταποδοτικές και μη και στην εξέταση της αρχή της ισότητας, υποπίπτοντας σε λάθη.

Είναι, άλλωστε δεδομένη η αρχική στάση του Έλληνα δικαστή να αποφεύγει την αναφορά στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, ως περιττή, όταν μπορούσε να καταφύγει απευθείας σε διάταξη του Συντάγματος, καθώς αυτό θεωρούνταν ότι υπερίσχυε της ΕΣΔΑ. Εξάλλου, τότε ακόμη η έννοια της περιουσίας ήταν συνυφασμένη με τα εμπράγματα δικαιώματα μόνο και δεν μπορούσαν να υπαχθούν σε αυτή ενοχικές αξιώσεις, όπως οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές¹⁵⁸.

2.3 Αναγνώριση του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην νομολογία για τις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές.

Στη συνέχεια, σταθμό στην εξέλιξη της ελληνικής νομολογίας αποτελεί η απόφαση 40/1998 του Άρειου Πάγου που αναγνώρισε την υπερνομοθετική προστασία και των ενοχικών δικαιωμάτων ως περιουσία¹⁵⁹. Η απόφαση αυτή έκρινε ότι η με νόμο κατάργηση των εκκρεμών δικών και η παραγραφή δικαστικώς αναγνωρισμένων αξιώσεων, που από τη γέννηση τους αποτελούν περιουσία, είναι αντισυνταγματικές διότι αντιβαίνουν την αρχή της διάκρισης των εξουσιών και, επιπλέον, δεν είναι συμβατές με το αρ. 1 του Πρωτοκόλλου, αφού η αποστέρηση της περιουσίας των αφορούντων προσώπων είναι αδικαιολόγητη¹⁶⁰.

Μετά την αναγνώριση από τον έλληνα δικαστή του αρ. 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου που προστατεύει και τα ενοχικά δικαιώματα, ακολούθως, υιοθετήθηκε η αναγνώριση του δικαιώματος καταβολής σύνταξης στον δικαιούχο ως περιουσιακό δικαίωμα κατ' άρθρον 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Επιπλέον, το Ελεγκτικό Συνέδριο σε απόφαση του έκρινε ότι η νομοθετική διάκριση βάση εθνικότητας αποτελεί διαφοροποίηση άνευ αντικειμενικής και εύλογης δικαιολογίας –εν προκειμένω υπήρχε άρνηση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους να

¹⁵⁷ Στ. Κτιστάκη, *Οι κοινωνικές παροχές υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 6/2009 σελ. 662-663

¹⁵⁸ Α. Τσαμπάζη, *Η κατοχύρωση των χρηματικών παροχών κοινωνικής ασφάλισης κατά το Σύνταγμα και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΕΔΚΑ 2001, σελ. 486 επ.

¹⁵⁹ Κ. Χρυσόγονος, *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*, έκδοση 3^η, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006, σελ. 372-373

¹⁶⁰ Α. Τσαμπάζη, *Η κατοχύρωση των χρηματικών παροχών κοινωνικής ασφάλισης κατά το Σύνταγμα και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, ΕΔΚΑ 2001, σελ. 486 επ.

καταβάλλει σύνταξη σε αλλοδαπή σύζυγο θανόντος Έλληνα δημοσίου υπαλλήλου και η διάκριση αυτή ήταν αντίθετη στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου¹⁶¹. Η απόφαση αυτή αποτέλεσε σημαντική τομή στη νομολογία, σχετικά με τη μη συνεκτίμηση της ελληνικής ιθαγένειας ως προϋπόθεση για την κτήση συνταξιοδοτικού δικαιώματος. Πάντως, αφορά κοινωνικοασφαλιστική παροχή ανταποδοτικού χαρακτήρα, καθώς για την καταβολή της σύνταξης έπαιξε ρόλο η προηγούμενη παροχή υπηρεσιών του δημοσίου υπαλλήλου.

Πράγματι, έως πρόσφατα τα ελληνικά δικαστήρια αναγνώριζαν μόνο τις ανταποδοτικές κοινωνικές παροχές ως αξιώσεις σύμφωνες με την ΕΣΔΑ. Με την αλλαγή πλεύσης του ΕΔΔΑ, ωστόσο, προσαρμόστηκαν κι αυτά και μετέπειτα άρχισαν να αναγνωρίζουν και τις μη ανταποδοτικές παροχές, ως περιουσιακό δικαίωμα του αρ. 1 του Πρωτοκόλλου¹⁶². Στην περίπτωση αυτή υπάγονται και τα πολυτεχνικά επιδόματα, τα οποία ωστόσο απασχόλησαν αρκετά τα δικαστήρια έως να αποκρυσταλλωθεί η νομολογία. Νόμος του 2003 έθετε ως προϋπόθεση για την απονομή του επιδόματος πολυτέκνων σε πολύτεκνες μητέρες το κριτήριο της ελληνικής ιθαγένειας των τέκνων τους. Κατά το αρχικό σκεπτικό του ΣτΕ η παροχή αυτή αφενός είχε τον χαρακτήρα κινήτρου για τη δημιουργία πολύτεκνων οικογενειών και κατ' επέκταση την επίλυση του δημογραφικού προβλήματος της χώρας, αφετέρου, δε, έκρινε ότι δεν συνιστούσε λόγο διάκρισης μη επαρκή και αντικειμενικό και συνεπώς δεν παραβιάζονταν ούτε το Σύνταγμα ούτε η ΕΣΔΑ. Μετά από καταδικαστικές αποφάσεις της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ για το εν λόγω ζήτημα και συγκεκριμένα για την νομοθετική διάταξη, η οποία θέτει ως προϋπόθεση χορήγησης πολυτεχνικού επιδόματος την ιθαγένεια¹⁶³, παρόλο που το δημογραφικό πρόβλημα είναι, κυρίως, κοινωνικό και όχι εθνο-φυλετικό χαρακτήρα για να δικαιολογεί τη συγκεκριμένη προϋπόθεση, τίθεται ζήτημα εναρμόνισης των ελληνικών δικαστηρίων με την νομολογία της ΕΣΔΑ, κατά την οποία η μη θεμιτή διάκριση, που ερείδεται αποκλειστικά στην ιθαγένεια, αντιβαίνει στο αρ. 14 ΕΣΔΑ.

¹⁶¹ΕλΣυν. 1617/1998, βλ. αφέρωμα Στ. Κτιστάκη, *Οι κοινωνικές παροχές υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου 6/2009, σελ. 666

¹⁶²Ενδ. ΣτΕ 1022/2005, ΕΔΚΑ 2005, σελ. 654 και 4338/2009 διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <http://www.lawdb.intrasoftnet.com> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁶³ΕΔΔΑ, απόφαση της 9.7.2009 *Zeibek κατά Ελλάδας* (Αρ. Προσφυγής 46368/06), σκ. 45 και της 28ης. 10. 2010, *Fawsie κατά Ελλάδας* (Αρ. Προσφυγής 40080/07), σκ. 35-40, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

Ένα άλλο θέμα, με το οποίο τα ελληνικά δικαστήρια εναρμονίστηκαν πια με τη θέση του ΕΔΔΑ¹⁶⁴, είναι οι υποθέσεις πλήρους στέρησης της σύνταξης υπαλλήλων λόγω ποινικής καταδίκης. Με διστακτικά και όχι σταθερά βήματα το Ελεγκτικό Συνέδριο έκανε στροφή -ήδη από το 2002- στη μέχρι τότε νομολογία του¹⁶⁵ και μετά από σχετικές καταδίκες. Μόνο μετά την απόφαση του ΕΔΔΑ *Αποστολάκης κατά Ελλάδος*¹⁶⁶, το Ελεγκτικό Συνέδριο, αναγνώρισε ότι η στέρηση της σύνταξης από δικαιούχο, λόγω καταδίκης, αντιβαίνει στο άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, καθώς είναι επέμβαση στο δικαίωμα παρουσίας μη δικαιολογημένη και δυσανάλογη, ιδίως αφού επιβάλλεται οριστικά, με τρόπο αυτοδίκαιο και μάλιστα στο σύνολο της σύνταξης. Το επαχθές αυτό μέτρο, τονίζει το δικαστήριο, είναι ισόβιο και θέτει σε κίνδυνο τη διαβίωση του συνταξιούχου, ενώ ο ίδιος σκοπός θα μπορούσε να επιτευχθεί με λιγότερο επαχθή μέσα¹⁶⁷. Το μέτρο αυτό, συνεπώς, αντιβαίνει στη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας (αρ. 25 Συντάγματος), διότι η απώλεια της σύνταξης δεν εξυπηρετεί την εύρυθμη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης και συνεπώς είναι δυσανάλογο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

3.1 Οικονομική κρίση και συντάξεις

Το 2010, η προσφυγή της Ελλάδας στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης, ο οποίος σχηματίστηκε από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Κεντρική Τράπεζα, καθώς και η εφαρμογή του Μνημονίου μεταξύ των δύο πλευρών απέτρεψε την χρεωκοπία και τις αρνητικές εξελίξεις οι οποίες έδειχναν αναπόφευκτες. Όμως, παρά την πρόοδο που συντελέστηκε κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα, οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή του προγράμματος, η οικονομική ύφεση αλλά και η αστάθεια του διεθνούς περιβάλλοντος επιδείνωσαν τη δυναμική του δημόσιου χρέους. Έτσι, απαιτήθηκε νέα χρηματοδότηση στήριξης από το Μηχανισμό Στήριξης προς το ελληνικό κράτος, συνοδευόμενη από πρόγραμμα οικονομικής

¹⁶⁴ ΕΔΔΑ, απόφαση της 28^{ης} 4.2004, *Αζίνας κατά Κύπρου* (Αρ. προσφυγής 56679/00), σκ. 35-46, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁶⁵ Ελ.Συν.1025/1992, ΕΔΚΑ 2003, σελ. 662

¹⁶⁶ ΕΔΔΑ, απόφαση της 22.10.2009, *Αποστολάκης κατά Ελλάδος* (Αρ. προσφυγής 39574/07), σκ. 39-42, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.hudoc.echr.coe.int> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁶⁷ Ελ.Συν 477/2014, ΕΔΚΑ 2015, σελ. 226 και 2248/2016, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.dsanet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

προσαρμογής για τη χρονική περίοδο 2012-2014. Επιπλέον η χρηματοδότηση συνοδεύτηκε από τη συμφωνία με τους ιδιώτες πιστωτές, ώστε το χρέος να αναδιρθρωθεί μέσω της ανταλλαγής ομολόγων, η οποία έγινε με βάση τους όρους συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα (PSI) που συμφωνήθηκαν το Φεβρουάριο του 2012. Οι ελληνικές κυβερνήσεις υιοθέτησαν σκληρά μέτρα λιτότητας που στράφηκαν πρώτα στους δημοσίους υπαλλήλους και τους συνταξιούχους, μειώνοντας τις αποδοχές τους και στη συνέχεια σε όλους τους πολίτες, επιβάλλοντας υψηλότερη φορολογία, ειδική εισφορά αλληλεγγύης, φόρο ακίνητης περιουσίας κλπ.

Η έλευση της οικονομικής κρίσης βρήκε τα συνταξιοδοτικά ταμεία με τεράστια ελλείμματα και γενικότερα προβλήματα. Τα κατακερματισμένα ταμεία δεν είχαν κατάλληλες μεθόδους ελέγχου με αποτέλεσμα η σπατάλη να είναι τεράστια, ενώ από την άλλη η απουσία εκπόνησης αναλογιστικών μελετών επέφερε αλλαγές επιβαρυντικές για το σύστημα και ανεπαρκή μέτρα για τη μακροπρόθεσμη διασφάλιση του ασφαλιστικού κεφαλαίου. Επιπρόσθετα, ο πληθυσμός της χώρας γηράσκει και, αναμφισβήτητα, η οικονομική και κοινωνική κρίση επιδείνωσε το πρόβλημα¹⁶⁸. Αντιμέτωποι με πληθώρα μέτρων που στόχευαν στο ύψος των συντάξεων και των εφάπαξ βοηθημάτων, σωρεία δημοσίων υπαλλήλων προτίμησε να υποβάλλει αίτηση για συνταξιοδότηση με την ελπίδα να προλάβει το «κούρεμα» των συντάξεων. Από την άλλη, ο ενεργός πληθυσμός της χώρας συνεχώς μειώνεται λόγω της ανεργίας που μαστίζει τη χώρα ή και της μετανάστευσης των νέων στο εξωτερικό προς αναζήτηση εργασίας. Λογικό επακόλουθο αυτών, τα δημόσια ταμεία να μην μπορούν να καλύψουν τις τρέχουσες συντάξεις και εν τέλει να γίνεται προσπάθεια αναδιάρθρωσης του συνταξιοδοτικού και κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος και η αναζήτηση βιώσιμης λύσης. Αναπόφευκτα, οι μειώσεις των συντάξεων, κύριων και επικουρικών, οι μειώσεις των εφάπαξ βοηθημάτων, η αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης στα 67 έτη και η αύξηση των εισφορών των ελεύθερων επαγγελματιών και των αγροτών, που επέβαλαν τα τρία μνημόνια, ήταν η επιβεβλημένη λύση. Δυστυχώς, όμως δεν προέβλεπαν αντίμετρα για την προστασία του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης και την καθιέρωση ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος των συνταξιούχων.

¹⁶⁸ COM(2010)365, *Πράσινη Βίβλος για επαρκή, βιώσιμα και ασφαλή ευρωπαϊκά συνταξιοδοτικά συστήματα*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα ec.europa.eu (ημερ. τελευτ. Πρόσβασης 16/7/2017)

3.2 Αρχική νομολογιακή τάση

Μετά την έλευση της οικονομικής κρίσης και τις μειώσεις στις συντάξεις, πολλοί είναι αυτοί που προσέφυγαν στα ελληνικά δικαστήρια επικαλούμενοι την προστασία του αρ. 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, καθώς το δικαίωμα τους στην περιουσία περιορίστηκε (σε πολλές περιπτώσεις η μείωση του μισθού ή της σύνταξης ανήλθε σε 40%), αλλά και την παραβίαση του αρ. 22 παρ. 5 για την κοινωνική ασφάλιση καθώς και των αρχών της αναλογικότητας και του κοινωνικού κράτους του αρ. 25 παρ. 1 και παρ. 4 του Συντάγματος και της αρχής της ισότητας και της ίσης μεταχείρισης στα φορολογικά βάρη του αρ. 4 παρ. 1 και 5 του Συντάγματος.

Τα δικαστήρια, ωστόσο, στην πλειονότητα των αποφάσεων, τουλάχιστον στην αρχή, συντάχθηκαν με το δημόσιο συμφέρον¹⁶⁹. Οι περικοπές στις κύριες και επικουρικές συντάξεις και στο εφάπαξ βοήθημα που επήλθαν το 2011 και 2012, λόγω της βαθιάς οικονομικής κρίσης, κρίθηκε σε ένα πρώτο κύμα αποφάσεων ότι ευρίσκουν έρεισμα στο νόμο και ότι εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα, αφενός για την αποκατάσταση της δημοσιονομικής ισορροπίας της Χώρας και, αφετέρου, για τη μεταρρύθμιση του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, χάριν της βιωσιμότητάς του, μεταρρύθμιση η οποία υπάγεται στο άρθ. 22 παρ. 5 Σ. Η θέσπιση δε των περικοπών αυτών κρίθηκε ότι εξυπηρετεί σκοπούς δημόσιου συμφέροντος και όχι απλώς το ταμειακό συμφέρον του Δημοσίου και των φορέων κοινωνικής ασφάλισης, ενώ δεν παραβιάζεται η αρχή της αναλογικότητας και η αρχή της ίσης μεταχείρισης στα φορολογικά βάρη. Οι αρχές της προστατευόμενης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου δεν εμποδίζουν τον νομοθέτη, ο οποίος υποχρεούται να μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων, να λαμβάνει μέτρα εντός του πλαισίου της συνταγματικής τάξης, όταν σημαντικές ανάγκες, όπως η πρωτοφανής οικονομική κρίση, το επιβάλλουν.

- Η απόφαση 668/2012 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας

Η απόφαση 668/2012 της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας ήταν από τις πρώτες αποφάσεις που επικύρωσε την ισχύ των μνημονίων. Έκρινε, συγκεκριμένα, ότι το πρώτο μνημόνιο αποτελούσε λόγο δημόσιας ωφέλειας και άρα ήταν συνταγματικό, καθώς ο νομοθέτης κινήθηκε εντός του περιθωρίου εκτίμησης του. Η

¹⁶⁹ Ολ. ΣτΕ 668/2012 σκ. 35 και 2307/2014 σκ. 23, διαθέσιμες στην ιστοσελίδα www.dsnet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

απόφαση παρέλειψε να αποφανθεί για την παραβίαση των δικαιωμάτων κοινωνικής ασφάλισης, αν και ήταν το κύριο αντικείμενο της δίκης. Ασχολήθηκε, ωστόσο, με το δικαίωμα της περιουσίας, με αναφορά στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, ακολουθώντας την παγιωμένη πλέον νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων και της απόφασης ΑΠ (Ολ) 40/1998. Σύμφωνα με την απόφαση, τα μέτρα των μειώσεων των μισθών και των συντάξεων, τα οποία δεν συνιστούσαν στέρηση -μέρους- των περιουσιακών δικαιωμάτων των προσφευγόντων, αλλά περιορισμό αυτών, ελήφθησαν για λόγους δημοσίου συμφέροντος, δηλαδή για λόγους εξυγίανσης του δημοσιονομικού ελλείμματος.

Ως προς την αρχή της ισότητας στα δημόσια βάρη έκρινε, ότι δεν παραβιάστηκε, καθώς δέχεται ότι τα μέτρα είχαν εξαιρετικό και προσωρινό χαρακτήρα, πέφτοντας σε αντίφαση, καθώς σε άλλο σημείο αναφέρθηκε στην μακροπρόθεσμη βελτίωση των οικονομικών της χώρας και συγκεκριμένα στην *«ευρύτερου προγράμματος δημοσιονομική προσαρμογή και προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων της ελληνικής οικονομίας, που συνολικώς εφαρμοζόμενη, αποσκοπεί τόσο στην αντιμετώπιση της κατά την εκτίμηση του νομοθέτη άμεσης ανάγκης καλύψεως οικονομικών αναγκών της χώρας όσο και στη βελτίωση της μελλοντικής δημοσιονομικής και οικονομικής της καταστάσεως»*.

Ως προς την αρχή της αναλογικότητας η ανωτέρω απόφαση δεν εξέτασε την τήρηση της (με τις συγκεκριμένες μορφές της αναγκαιότητας, προσφορότητας, με τη στενή έννοια αναλογικότητας) σε σχέση με τη συγκεκριμένη περίπτωση αλλά και σε σχέση με την κατηγορία πολιτών που ανήκαν. Ανέφερε ότι τα μέτρα δεν παρουσιάζονταν καταρχήν προδήλως απρόσφορα, ούτε μη αναγκαία, κατέληξε ωστόσο, ότι το δικαστήριο δεν μπορούσε να προβεί σε έλεγχο του νομοθέτη, παρά μόνο οριακό¹⁷⁰. Έκρινε, ακόμα, ότι δεν υπήρχαν ηπιότερα εναλλακτικά μέτρα που θα μπορούσε να είχε λάβει η κυβέρνηση.

Επιπλέον, παρατηρείται ότι σε 50 σελίδες από σύνολο 128 η απόφαση παραθέτει μια μακροσκελή πολιτική έκθεση περί της οικονομικής κατάστασης της χώρας, χωρίς την αιτιολόγηση που απαιτεί ο δικαστικός λόγος, με αποτέλεσμα να μην γίνεται αντιληπτό το πώς στοιχειοθετείται η έννοια του δημόσιου συμφέροντος και η

¹⁷⁰ Α. Μιχαλοπούλου, *Η επίδραση των μνημονίων στα κοινωνικά δικαιώματα- Προοπτικές προστασίας με βάση την πρόσφατη νομολογία του Σ.Τ.Ε. και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

αναγκαιότητα των επιβαλλόμενων μέτρων. Το σημαντικότερο, όμως, είναι ότι παρατίθενται στοιχεία χωρίς αξιολόγηση της αλήθειας τους με την συχνή αναφορά στην «εκτίμηση του νομοθέτη» και την αντιγραφή αποσπασμάτων από την αιτιολογική έκθεση του νόμου, τις διατάξεις του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης και τους σκοπούς του Νομισματικού Ταμείου. Και ενώ ο νομοθέτης και η κυβερνητική πολιτική εκφράζουν την παρούσα λαϊκή βούληση, ο δικαστής είναι επιφορτισμένος να διασφαλίζει τη σταθερότητα και βεβαιότητα του δικαίου ως φρουρός της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου, σεβόμενος πάντα τις δημοκρατικές αξίες, αρχές οι οποίες δεν φαίνεται να τηρήθηκαν στην προκειμένη περίπτωση.

Τέλος, το δικαστήριο δεν εξέτασε αν οι προσβαλλόμενες περικοπές παραβιάζουν σε ορισμένες κατηγορίες το κατώτερο όριο αξιοπρεπούς διαβίωσης, που προστατεύεται από συνταγματικές και υπερεθνικές διατάξεις, το οποίο εγγυάται το σεβασμό και την αξία της προσωπικότητας του ανθρώπου. Αν και το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου δεν κατοχυρώνει σύνταξη ή μισθό ορισμένου ύψους, όπως επανέλαβε η απόφαση, ωστόσο η διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντάγματος καθώς και τα άρθρα 2 και 3 της ΕΣΔΑ συνιστούν ασφαλιστική δικλείδα για τις ακραίες νομοθετικές παρεμβάσεις και εσφαλμένως το Δικαστήριο δεν τις έλαβε υπόψη.

Παρόμοιο σκεπτικό υιοθέτησε και η Ολ ΣτΕ 2307/2014, η οποία αφορούσε τα μέτρα του δεύτερου μνημονίου. Οι περιορισμοί στα κοινωνικά δικαιώματα κρίθηκαν συνταγματικοί, καθώς έγιναν υπέρ του δημοσίου συμφέροντος.¹⁷¹ Η μειοψηφία, πάντως, τόνισε τη σημασία των αναλογιστικών μελετών, οι οποίες δεν είχαν γίνει και κατέληξε στην παραβίαση του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης.

3.3 Αλλαγή στάσης νομολογίας – Συμβολή ΕΣΔΑ

Το ΣτΕ με την απόφαση 2192/2014¹⁷² υιοθέτησε διαφορετική στάση για μια ιδιαίτερη ομάδα μισθωτών και συγκεκριμένα τους δικαστές, τους ακαδημαϊκούς των Πανεπιστημίων και τα σώματα ασφαλείας, που έχουν ειδική μισθολογική μεταχείριση

¹⁷¹ Α. Μιχαλοπούλου, *Η επίδραση των μνημονίων στα κοινωνικά δικαιώματα- Προοπτικές προστασίας με βάση την πρόσφατη νομολογία του Σ.Τ.Ε. και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 9/11/2017)

¹⁷² Χ. Ακριβοπούλου, *Αναδρομικές μειώσεις συντάξεων στρατιωτικών*, ΔτΑ Νο 66/2015, σελ. 897-918

λόγω της ιδιαίτερης αποστολής τους, είτε ως δημόσιοι λειτουργοί, είτε ως άτομα επιφορτισμένα με ιδιαίτερο σκοπό. Αυτή η ιδιαίτερη αποστολή θεωρήθηκε ότι δεν λήφθηκε υπόψη κατά την λήψη των μέτρων λιτότητας που έπληξαν τους μισθούς των ανωτέρω ομάδων και ο νομοθέτης αντιμετώπισε όλα τα ειδικά αυτά μισθολόγια ως ενιαίο οικονομικό μέγεθος. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι παραβιάστηκε η αρχή της ίσης μεταχείρισης στα βάρη και η αρχή της αναλογικότητας (άρθρο 4 παρ. 5 και το άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος), καθώς έπρεπε να είχαν εξεταστεί ειδικά και εμπειριστατωμένα οι συνέπειες των μέτρων στις ομάδες αυτές αλλά και να είχαν αναζητηθεί εναλλακτικά μέτρα.

Άλλες σημαντικές αποφάσεις που υπογραμμίζουν την αλλαγή της στάσης της νομολογίας, η οποία συντελέστηκε με την απόφαση για τα ειδικά μισθολόγια αλλά σύντομα επεκτάθηκε σε όλους τους πληττόμενους, είναι οι αποφάσεις 2287-2290/2015¹⁷³ του ΣτΕ, οι οποίες αναγνωρίζουν ότι οι περαιτέρω περικοπές των συντάξεων που συνέβησαν το 2012 υποβαθμίζουν το επίπεδο ζωής των συνταξιούχων και αποτελούν παραβίαση του δικαιώματος της περιουσίας τους (αρ. 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου), καθώς και του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση (αρ. 22 παρ. 5), της ιδιοκτησίας (αρ. 17 παρ. 1), της ισότητας στα βάρη (αρ. 4 παρ. 5) και της αρχής της αναλογικότητας και της κοινωνικής αλληλεγγύης (αρ. 25 παρ.1 και 4). Πολύ σημαντικό στοιχείο στην επιχειρηματολογία του Δικαστηρίου ήταν η έλλειψη εξειδικευμένης αναλογικής μελέτης κατά την ψήφιση των προσβαλλόμενων νόμων ως προς τις οικονομικές συνέπειες τους στους ασφαλισμένους. Κι ενώ οι νόμοι του 2010 θεσπίστηκαν υπό έκτακτες και απρόβλεπτες συνθήκες και είχαν επείγοντα χαρακτήρα που δικαιολογούσε την απουσία των αναλογιστικών μελετών, οι μετέπειτα νόμοι επέβαλαν επιπρόσθετες μειώσεις, η αναγκαιότητα των οποίων έπρεπε να είχε δικαιολογηθεί μέσα από εξειδικευμένη μελέτη των συνεπειών τους στους ασφαλισμένους. Εξάλλου, μετά από τρία μνημόνια και πολλά χρόνια περικοπών και λιτότητας, κατέστη φανερό ότι τα μέτρα δεν ήταν προσωρινά και ότι το δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης είχε πληγεί σημαντικά. Η μειοψηφία στις αποφάσεις αυτές, μάλιστα, επιχείρησε να θέσει όριο στις περικοπές των συντάξεων, ορίζοντας ότι μείωση στο ήμισυ του εισοδήματος είτε μόνη της είτε σωρευτικά, είναι μη συνταγματικώς ανεκτή.¹⁷⁴

¹⁷³ ΣτΕ 2287-2290/2015, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.dsnet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

¹⁷⁴ Β. Ανδρουλάκης, *Σύνταγμα: Κατ' άρθρο ερμηνεία*, υπό την επιστημονική διεύθυνση Φ. Σπυρόπουλου, Ξ. Κοντιάδη, Χ. Ανθόπουλου, Γ. Γεραπετρίτη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2017, σελ. 590

Στο ίδιο πλαίσιο και η προσφάτως δημοσιευθείσα υπ' αριθμ. 244/2017 απόφαση του ΣτΕ, η οποία δικαιώνει τους προσφεύγοντες σχετικά με την ειδική εισφορά αλληλεγγύης, που επιβλήθηκε με διατάξεις νόμων στους συνταξιούχους του Δημοσίου. Η επιβολή της εισφοράς αυτής κρίθηκε ότι αντίκειται στην αρχή της ισότητας, στην αρχή της κοινωνικής ασφάλισης και την αρχή της αναλογικότητας, καθώς και στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και, επιπλέον, επιτάσσει συγκεκριμένη στάθμιση ως προς την τήρηση της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των μέτρων που επιβάλλονται κατ' επίκληση του δημοσίου συμφέροντος και της προσβολής της περιουσίας, η οποία δίκαιη ισορροπία στη συγκεκριμένη περίπτωση κρίνεται ότι δεν τηρήθηκε.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 2^{ΟΥ} ΜΕΡΟΥΣ

Από την ανωτέρω ανάλυση αναδεικνύεται η προστασία που παρέχεται στις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές από το Σύνταγμα. Η κοινωνική ασφάλιση έχει καθολικότερη έννοια από την εργασία, εξαρτημένη ή μη, καθώς η κοινωνική ασφάλιση καλύπτει εξίσου και πρόσωπα μη εργαζόμενα, όπως τα μέλη της οικογένειας του εργαζόμενου, τους συνταξιούχους ή αναπήρους, λόγω εργατικού ατυχήματος. Αποδέκτης του δικαιώματος είναι το Κράτος και, ως κοινωνικό δικαίωμα, στρέφεται προς αυτό με θετική αξίωση προς παροχή.

Το υπάρχον πλέγμα διατάξεων του Συντάγματος που αποτελείται από το άρθρο 22 παρ. 5, συνεπικουρούμενο από το άρθρο 2 παρ. 1 και τις αρχές της ισότητας, της αναλογικότητας και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης παρέχουν ικανοποιητική προστασία των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών. Επιπρόσθετα, τα δικαστήρια πλέον αναγνωρίζουν ότι η προηγούμενη καταβολή ασφαλιστικών εισφορών θεμελιώνει περιουσιακό δικαίωμα του ασφαλισμένου σε παροχή κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Το ατομικό αυτό δικαίωμα της περιουσίας, αναμφίβολα, ενισχύει τη δραστική προστασία του ασφαλισμένου, τη στιγμή που τα κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι εξίσου αποτελεσματικά.

Ως προς την επιρροή της οικονομικής κρίσης στις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές αναμφίβολα το δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης έχει πληγεί. Το ελληνικό κράτος μέσα στο εύρος του περιθωρίου εκτίμησης του, έδωσε προτεραιότητα στην επίτευξη των οικονομικών και δημοσιονομικών στόχων κατ' επιταγή των μνημονιακών

υποχρεώσεων που έλαβε, σε βάρος, όμως των κοινωνικών δικαιωμάτων. Στα συνταξιοδοτικά δικαιώματα, δε, προχώρησε πολλές φορές και εκτός περιθωρίου εκτίμησης, θέτοντας σε κίνδυνο την αξιοπρεπή διαβίωση των συνταξιούχων καθώς και τον πυρήνα του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης, ο οποίος απαρτίζεται από τις επιμέρους αρχές της. Επιπλέον, οι ασφαλισμένοι νιώθουν ότι έχει παραβιαστεί το αίσθημα της ισότητας λόγω της μεγάλης χαλαρότητας της αναλογίας μεταξύ εισφορών και παροχών.

Κι ενώ τα πρώτα δικαστήρια δίστασαν να λάβουν ουσιαστική κρίση μπροστά στη πρωτοφανή οικονομική συγκυρία της χώρας, επικυρώνοντας τις νομοθετικές επεμβάσεις που κατ' ουσία καταστρατηγούσαν τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα των πολιτών, στη συνέχεια παρατηρείται μια μεταστροφή στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, αναγνωρίζοντας ως αντισυνταγματικές τις νομοθετικές διατάξεις που μείωναν τις καταβαλλόμενες συντάξεις σε ανεπίτρεπτο βαθμό, χωρίς να έχουν συντάξει ειδικές και εμπειριστατωμένες αναλογικές μελέτες για τις επιπτώσεις των μέτρων στους ασφαλισμένους. Κι αυτό διότι μπορεί το Σύνταγμα να μην κατοχυρώνει παροχή σε ορισμένο ύψος, ωστόσο, προστατεύει την αξιοπρεπή διαβίωση των συνταξιούχων τουλάχιστον στο επίπεδο που ήταν πριν τη συνταξιοδότηση τους και μάλιστα λαμβάνει την ενδυμασία του κοινωνικού κεκτημένου που δεν επιτρέπει την αυθαίρετη και αδικαιολόγητη επιδείνωση του υφιστάμενου νομοθετικού πλαισίου.

Ευχής έργον θα ήταν να καθοδηγηθεί ο νομοθέτης από την πρόσφατη νομολογία, η οποία δεν δέχεται την υποβάθμιση του δικαιώματος για δημοσιονομικούς λόγους. Πολύ περισσότερο, θα έπρεπε να φροντίζει ο νομοθέτης για ένα optimum προστασίας της κοινωνικής ασφάλισης, κατά τις επιταγές των διεθνών κειμένων, και για την ανύψωση του γενικότερου επιπέδου διαβίωσης των πολιτών. Ωστόσο, χαρακτηριστική είναι η απροθυμία της πολιτικής εξουσίας να συμμορφωθεί με τις δικαστικές αποφάσεις, καθώς συνεχίζει να νομοθετεί με γνώμονα την επίτευξη των οικονομικών στόχων σε βάρος του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης έχει εξελιχθεί μέσα από την ιστορία με σκοπό την προστασία του εργαζόμενου από τυχόν επερχόμενους κινδύνους μέσω ενός συστήματος υποχρεωτικής και αυτοδίκαιης ασφάλισης, που θα συνεχίζει να του εξασφαλίζει ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης, ακόμη κι όταν δεν μπορεί να εργαστεί. Αποτελεί βασικό εργαλείο αναδιανομής του εισοδήματος, πραγμάτωση της αλληλεγγύης των γενεών, αλλά και της ευρύτερης κοινωνικής αλληλεγγύης και στήριξης. Οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές αποτελούν μέσο άσκησης της κυβερνητικής πολιτικής και υπόκεινται σε αυξήσεις ή μειώσεις κατ' επιλογή του νομοθέτη για το πώς θα διαθέσει τους περιορισμένους κρατικούς πόρους. Η κυβερνητική αυτή επιλογή, ωστόσο, δεν είναι απεριόριστη αλλά υπόκειται σε συνταγματικό έλεγχο, ώστε να μην θίγεται ο πυρήνας του προστατευόμενου κοινωνικού δικαιώματος του άρθρου 22 παρ. 5 του Συντάγματος, καθώς και το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που προστατεύει τις κοινωνικοασφαλιστικές παροχές ως περιουσιακό δικαίωμα. Επίσης, κάθε περιορισμός δεν πρέπει να είναι αυθαίρετος, αλλά να κινείται στα όρια της αναλογικότητας ως προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, της ισότητας μεταξύ των ασφαλισμένων και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στη νομική κατάσταση που έχει δημιουργηθεί. Αλλά και ο ίδιος ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης θέτει προϋποθέσεις στους νομοθετικούς περιορισμούς, καθώς σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ. 5 η μείωση των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών πρέπει να γίνεται μετά από αναλογιστική μελέτη των επιπτώσεων στους ασφαλισμένους και επιπρόσθετα να σέβεται τις βασικές αρχές του θεσμού, όπως αυτή της κοινωνικής αλληλεγγύης, της ανταποδοτικότητας και της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού κεφαλαίου.

Η συμβολή του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην ελληνική έννομη τάξη είναι βαρύνουσας σημασίας, καθώς εξασφαλίζει τη δυνατότητα στους κατοίκους ή τους προσωρινώς διαμένοντες της ελληνικής επικράτειας να διεκδικήσουν δικαστικά την προστασία του δικαιώματος τους δραστικότερα από την προστασία που παρέχει το κοινωνικό δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης. Η δυνατότητα αυτή αποκτάει άλλη σημασία εν μέσω οικονομικής κρίσης που έχει επηρεάσει βαθύτατα την κοινωνική ασφάλιση. Και τα λοιπά διεθνή όργανα, όμως, έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν την παρεχόμενη προστασία του δικαιώματος της

κοινωνικής ασφάλισης. Η πρόσφατη νομολογία κάνει δεκτό ότι η τήρηση των διεθνών υποχρεώσεων ενός κράτους, που αντιμετωπίζει βαθιά οικονομική κρίση, δεν μπορεί να παραμερίζει την υποχρέωση διατήρησης της παρεχόμενης κοινωνικής ασφάλισης σε ικανοποιητικό επίπεδο.

Το σύγχρονο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης έχει πληγεί ανεπανόρθωτα, καθώς, σε γενικές γραμμές, η οικονομική κρίση και η μη βιωσιμότητα των ασφαλιστικών ταμείων συμπαρασύρει το επίπεδο της παρεχόμενης κοινωνικοασφαλιστικής προστασίας, ενώ οι παροχές σε περίπτωση έλευσης του ασφαλιστικού κινδύνου, δεν συμβαδίζουν με τις καταβληθείσες ασφαλιστικές εισφορές κατά την αρχή της ανταποδοτικότητας. Αναμφισβήτητα, καθίσταται επιτακτική η ανάγκη αναμόρφωσης του θεσμού που θα σέβεται την αρχή της ανταποδοτικότητας, καθώς και τις κοινωνικές ιδιαιτερότητες των εργαζομένων και θα αποβλέπει στην οικονομική βιωσιμότητα του. Με αυτό τον τρόπο θα αναδειχθεί και η αξία και ο χαρακτήρας του θεσμού ως κοινωνικού, όπως οφείλει, άλλωστε, να είναι, για να πραγματωθεί ο προορισμός του κατά άρθρο 22 παρ. 5 του Συντάγματος. Επιπλέον, αναδύεται συνεχώς η ανάγκη συνταγματικής καθιέρωσης ενός κατώτατου ύψους των κοινωνικοασφαλιστικών παροχών που θα πλησιάζει στο εισόδημα που είχαν οι ασφαλισμένοι πριν την επέλευση του ασφαλιστικού κινδύνου και θα τους επιτρέπει να ζουν αξιοπρεπώς. Έως σήμερα αυτή η προστασία γίνεται έμμεσα μέσω άλλων διατάξεων όπως η προστασία της ανθρώπινης αξίας και η αρχή της κοινωνικής αλληλεγγύης και του κράτους δικαίου και δεν είναι πάντα αποτελεσματική. Τέλος, η επικύρωση του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και η υπογραφή των τελευταίων Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας από τη χώρα μας θα μπορέσουν αναμφισβήτητα, να συμβάλλουν, στην ανύψωση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση, παρά τη συνεχιζόμενη οικονομική δυσπραγία του τόπου μας.

Σε κάθε περίπτωση ο πυρήνας του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης δεν πρέπει να κινδυνεύει, ούτε πρέπει να χρησιμοποιείται ως πανάκεια το δημόσιο συμφέρον, για να δικαιολογηθεί κάθε παράβαση του δικαιώματος της κοινωνικής ασφάλισης. Η συνδρομή ενός γενικού συμφέροντος, όσο έντονου κι αν είναι, όπως η βιωσιμότητα του κοινωνικοασφαλιστικού συστήματος, δεν παραμερίζει παντελώς την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου και δεν μπορεί να τα συρρικνώσει ουσιαστικά. Εξάλλου, μία προτίμηση του συνόλου σε βάρος των ατομικών συμφερόντων εκμηδενίζει το ατομικό συμφέρον και απομακρύνει την κοινωνική

ασφάλιση από την αποστολή της που είναι να παρέχει προστασία στους εργαζομένους.

ΠΗΓΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δρόσος Γ., *Νομολογία Δικαστηρίου Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 2005*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006
2. Κατρούγκαλος Γ., *Θεσμοί κοινωνικής πολιτικής και προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009
3. Κρεμαλής Κ., *Δίκαιο κοινωνικών ασφαλίσεων*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2001
4. Κρεμαλής Κ., *Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλειας*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 1996,
5. Παπαρηγορίου Β., *Πολοδομία (εισαγωγή, θεσμοί, πολιτική), δ' έκδοση*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2011
6. Παπαρηγοπούλου - Πεχλιβανίδη Π., *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, 2^η Έκδοση*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016
7. Προβόπουλος Γ.Α., *Κοινωνική ασφάλιση: μακροοικονομικές όψεις του χρηματοδοτικού προβλήματος*, Εκδόσεις IOBE, Αθήνα, 1987
8. Ράικος Α., *Συνταγματικό Δίκαιο: Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2^{ος} τόμος, 3^η έκδοση*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2008
9. Στεργίου Α., *Η συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994
10. Στεργίου Α., *Δίκαιο κοινωνικής ασφάλισης, 2^η Έκδοση*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2014
11. Τζέμος Β. (επιμ.), *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2015
12. Χρυσόγονος Κ., *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, έκδοση 3^η*, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006
13. Heredero A.G., *Social security as a human right: The protection afforded by the European Convention on Human Rights*, Human Rights files, No 23, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2007
14. Kremalis K., *The framework of social protection rules, in the publishing series: Simplification and Systematisation of Social Protection Rules*, Sakkoulas Publishers, Athens, 1996

15. Schulte B., *Legal protection of social benefits and expectancies - social rights under international and national law, in the publishing series: Simplification and Systematisation of Social Protection Rules*, Sakkoulas Publishers, Athens, 1996
16. Ploug N., Kvist J., *Social security in Europe: Development or Dismantlement?*, Kluwer Law International, Hague, 1997

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αγγελοπούλου Ο., *Ο πυρήνας του κοινωνικοασφαλιστικού δικαιώματος ως όριο στις περικοπές συντάξεων. Σχόλιο στις αποφάσεις 2287/2015 και 2288/2015 της Ολομέλειας του Συμβουλίου Επικρατείας*, ΕΔΚΑ 2015, σελ. 456
2. Ακριβοπούλου Χ., *Αναδρομικές μειώσεις συντάξεων στρατιωτικών, Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ) Νο 66/2015*, σελ. 897-918
3. Ανδρουλάκης Β., *Σύνταγμα: Κατ' άρθρο ερμηνεία, υπό την επιστημονική διεύθυνση Σπυρόπουλου Φ., Κοντιάδη Ξ., Ανθόπουλου Χ., Γεραπετρίτη Γ.*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 572
4. Κατρούγκαλος Γ., *Τα συνταγματικά όρια της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ) 6/2009, σελ. 670
5. Κτιστάκη Στ., *Οι κοινωνικές παροχές υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ*, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ) 6/2009, σελ. 659
6. Κοντιάδης Ξ., *Δημοσιονομική κρίση και κοινωνικά δικαιώματα: Αναζητώντας νέα ερμηνευτικά εργαλεία*, Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ), Νο 53/2012, σελ. 28-51
7. Λευκόπουλος Γ., Παπαϊωάννου Δ., *Παρατηρήσεις στην υπόθεση Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας*, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ) 1/2009, σελ.122-123
8. Πέρβου Ι., *Η μείωση των αποδοχών (μισθών και συντάξεων), ως μέσο αντιμετώπισης δημοσιονομικής κρίσης και εξυγίανσης των δημοσιονομικών δεν παραβιάζει το δικαίωμα στην ιδιοκτησία*, Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ) 2/2013, σελ. 229
9. Πετρόγλου Α., *Η αρχή της αναλογίας των παροχών προς τας εισφορές και τον χρόνον ασφαλίσεως*, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 1978, σελ. 673
10. Πετρόγλου Ι., *Η έννοια της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 1995, σελ. 514
11. Πρεβεδούρου Ε., *Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σχέση ανταγωνισμού ή*

- αλληλοσυμπλήρωσης;», Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (ΕφημΔΔ) 2/2011, σελ. 279 επ.
12. Σκανδάλη Μ., *Οι κοινωνικοασφαλιστικές παροχές κατά το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Παρουσίαση νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΔτΑ) 41/2009, σελ. 77
 13. Σκορδά Αχ. - Σισυλιάνου Λ., (2000) *Προστατεύει το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ το ύψος των συνταξιοδοτικών παροχών;*, Νομικό Βήμα 2000, σελ. 1227
 14. Στάγκος Π., *Η εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις ενοχικές αξιώσεις για κοινωνικές παροχές. Παρατηρήσεις με αφορμή τις αποφάσεις 3,4 και 5/2007 του Α.Ε.Δ. για το πλαφόν στο εφάπαξ βοήθημα των Τραπεζικών Υπαλλήλων*, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2008, σελ. 617-630
 15. Τσαμπάση Α., *Η κατοχύρωση των χρηματικών παροχών κοινωνικής ασφάλισης κατά το Σύνταγμα και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2001, σελ. 486 επ.
 16. Garlicki L., *International Protection of Social Rights (A Judge-Made Part of the European Convention on Human Rights)*, International Journal of Constitutional Law, Volume 5, Issue 1, 2007, σελ. 44-68

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

1. Δεληγιάννη-Δημητράκου Χ., *Οι αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων για τα ελληνικά μέτρα λιτότητας και η αποτελεσματικότητά τους*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
2. Μιχαλοπούλου Α., *Η επίδραση των μνημονίων στα κοινωνικά δικαιώματα- Προοπτικές προστασίας με βάση την πρόσφατη νομολογία του Σ.Τ.Ε. και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
3. Στεργίου Α., *Οι περικοπές των συντάξεων υπό το πρίσμα του άρθρου 1 του Π.Π.Π. της ΕΣΔΑ*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
4. Στεργίου Α., *Η αρχή της ισότητας στην κοινωνική ασφάλιση*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.constitutionalism.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

5. COM(2010)365, Πράσινη Βίβλος για επαρκή, βιώσιμα και ασφαλή ευρωπαϊκά συνταξιοδοτικά συστήματα, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://ec.europa.eu> (ημερ. τελευτ. Πρόσβασης 16/7/2017)
6. V. Borger, *The ESM and the European Court's Predicament in Pringle*, German Law Journal, 2013 Vol. 14, No. 01, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.germanlawjournal.com> (Ημ. Τελευταίας πρόσβασης 30/8/2017)
7. International Labour Organisation, *World Social Protection Report 2014-2015, Building economic recovery, inclusive development and social justice*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.ilo.org> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
8. International Labour Organisation, *World Social Protection Report 2014-2015, Executive Summary*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.ilo.org> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
9. OECD Economic Surveys: *Greece 2016*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση του ΟΟΣΑ: <https://data.oecd.org/> (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
10. <http://www.dsanet.gr>
11. <http://hudoc.esc.coe.int>
12. <http://www.elsyn.gr>
13. <http://www.hudoc.echr.coe.int>
14. www.lawdb.intrasoftnet.com

NOMOLOGIA

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

1. ΣτΕ 5024/1987, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 1988, σελ. 234
2. ΣτΕ 1750/1993, Ελληνική Δικαιοσύνη (ΕλΔνη) 1994, σελ. 800
3. ΣτΕ 3251/1996, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 1997, σελ. 143
4. ΣτΕ 1022/2005, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2005, σελ. 654
5. ΣτΕ 240/2007, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ) 4/2008, σελ. 422
6. ΣτΕ 4338/2009, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.lawdb.intrasoftnet.com (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
7. ΣτΕ 2199/2010, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2010, σελ. 1109
8. ΣτΕ 668/2012, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2012, σελ. 567
9. ΣτΕ 1285/2012, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2012, σελ. 920
10. ΣτΕ 3145/2013, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.lawdb.intrasoftnet.com (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
11. ΣτΕ 2913/2013, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.lawdb.intrasoftnet.com (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
12. ΣτΕ 2307/2014 διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.dsanet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

13. ΣτΕ 2287-2290/2015, διαθέσιμες στην ιστοσελίδα www.dsanet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

ΑΝΩΤΑΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ

1. ΑΕΔ 16/1983, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 1984, σελ. 320
2. ΑΕΔ 9/1980, ΤοΣ 7/1981, σελ.261
3. ΑΕΔ 3-5/2007, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2007, σελ. 350-359

ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

1. Ελ. Συν. 1025/1992, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2003, σελ. 662
2. Ελ. Συν. 2437/2007, Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ) 1/2008, σελ. 88
3. Ελ. Συν. 440/2012, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.elsyn.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)
4. Ελ. Συν. 477/2014, Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΔΚΑ) 2015, σελ. 226
5. Ελ. Συν. 2248/2016, διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.dsanet.gr (ημερ. τελ. πρόσβασης 14/11/2017)

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

1. ΕΔΔΑ, απόφαση της 9ης.10.1979, *Airey κατά Ιρλανδίας* (Αρ. προσφυγής 6289/73)
2. ΕΔΔΑ, απόφαση της 29ης.5.1986, *Deumeland κατά Γερμανίας*, (Αρ. προσφυγής 9384/81)
3. ΕΔΔΑ, απόφαση της 26ης.2.1993, *Salesi κατά Ιταλίας* (Αρ. προσφυγής 13023/87)
4. ΕΔΔΑ, απόφαση της 29ης.5.1986, *Feldbrugge κατά Ολλανδίας* (Αρ. προσφυγής 8562/79)
5. ΕΔΔΑ, απόφαση της 16ης.9.1996, *Gaygusuz κατά Αυστρίας* (Αρ. προσφυγής 17371/90)
6. ΕΔΔΑ, απόφαση της 23ης.10.1997, *National and Provincial Building Society και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Αρ. Προσφυγών 117/1996/736/933-935)
7. ΕΔΔΑ, απόφαση της 28ης.10.1999, *Pancenko κατά Λετονίας*, (Αρ. προσφυγής 40772/98)
8. ΕΔΔΑ, απόφαση της 12ης.6.2001, *Tričković κατά Σλοβενίας* (Αρ. προσφυγής 39914/98)
9. ΕΔΔΑ, απόφαση της 23ης.4.2002, *Larioshina κατά Ρωσίας* (Αρ. προσφυγής 56869/00)
10. ΕΔΔΑ, απόφαση της 30ης.9.2003, *Koua Poirrez κατά Γαλλίας* (Αρ. Προσφυγής 40892/98)
11. ΕΔΔΑ, απόφαση της 28ης.4.2004, *Αζΐνας κατά Κύπρου*, (Αρ. προσφυγής 56679/00)
12. ΕΔΔΑ, απόφαση της 22ης.6.2004, *Broniowski κατά Πολωνίας*, (Αρ. προσφυγής 31443/96)

13. ΕΔΔΑ, απόφαση της 19ης.10.2005, *Roche κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Αρ. προσφυγής 32555/96)
14. ΕΔΔΑ, απόφαση της 25ης.10.2005, *Niedzwiecki κατά Γερμανίας* (Αρ. προσφυγής 58453/00)
15. ΕΔΔΑ, απόφαση της 25ης.10.2005, *Okpysz κατά Γερμανίας* (Αρ. προσφυγής 59140/00)
16. ΕΔΔΑ, απόφαση της 12ης.4.2006, *Stec και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Αρ. Προσφυγών 65731/01 και 65900/01)
17. ΕΔΔΑ, απόφαση της 23ης.8.2006, *Grant κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Αρ. προσφυγής 32570/03)
18. ΕΔΔΑ, απόφαση της 5ης.7.2007, *Levochkina κατά Ρωσίας* (Αρ. προσφυγής 944/02)
19. ΕΔΔΑ, απόφαση της 19ης.6.2008, *Ιχτιγιάρογλου κατά Ελλάδας* (Αρ. προσφυγής 12045/06)
20. ΕΔΔΑ, απόφαση της 18ης.2.2009, *Andrejeva κατά Λεττονίας* (Αρ. Προσφυγής 55707/00),
21. ΕΔΔΑ, απόφαση της 18ης.6.2009, *Budina κατά Ρωσίας*, (Αρ. προσφυγής 45603/05),
22. ΕΔΔΑ, απόφαση της 9ης.7.2009, *Zeibek κατά Ελλάδας* (Αρ. Προσφυγής 46368/06)
23. ΕΔΔΑ, απόφαση της 22ας.10.2009, *Αποστολάκης κατά Ελλάδος*, (Αρ. προσφυγής 39574/07),
24. ΕΔΔΑ, απόφαση της 28ης.10.2010, *Fawsie κατά Ελλάδας* (Αρ. Προσφυγής 40080/07)
25. ΕΔΔΑ, απόφαση της 21ης.1.2011, *Mss κατά Βελγίου και Ελλάδας*, (Αρ. προσφυγής 30696/09)
26. ΕΔΔΑ, απόφαση της 8ης.10.13, *Da Conçeição Mateus και Santos Januarie κατά Πορτογαλίας*, (Αρ. προσφυγών 62235/12 και 57725/12)
27. ΕΔΔΑ, απόφαση της 3ης.6.2013, *Κουφάκη και ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδας*, (Αρ. προσφυγών 57665/12 και 57657/12)
28. ΕΔΔΑ, απόφαση της 15ης.4.2014, *Stefanetti κατά Ιταλίας*, (Αρ. προσφυγών 21838/2010, 21849/2010, 21852/201, 21855/2010, 21860/2010, 21863/2010, 21869/2010 και 21870/2010)
29. ΕΔΔΑ, απόφαση της 1ης.9.2015, *Da Silva Carvalho Rico κατά Πορτογαλίας* (Αρ. προσφυγής 13341/14)

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

1. ΔΕΕ, απόφαση της 19^{ης}.9.2013, υπόθεση C-140/12, *Oberster Gerichtshof (Αυστρία) κατά Brey*
2. ΔΕΕ, απόφαση της 21^{ης}.6.2017, υπόθεση C-449/16, *Silva Κατά Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)*
3. ΔΕΕ, απόφαση της 24^{ης}.10.2013, υπόθεση C-177/12, *Caisse nationale des prestations familiales κατά Lachheb*
4. ΔΕΕ, απόφαση της 27ης.11.2012, υπόθεση C-370/2012, *Thomas Pringle κατά της Ιρλανδικής Κυβέρνησης, της Ιρλανδίας και του Γενικού Εισαγγελέα*
5. ΔΕΕ, *Γνώμη της Γενικής Εισαγγελέως Juliane Kokott, της 26^{ης}.10.2012*, υπόθεση C-370/12, *Thomas Pringle κατά της Ιρλανδικής Κυβέρνησης, της Ιρλανδίας και του Γενικού Εισαγγελέα*
6. ΔΕΕ, απόφαση της 21^{ης}.4.16 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-8/15, *P Ledra Advertising κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-9/15 *Ελευθερίου κ.λπ. κατά Επιτροπής και ΕΚΤ* και C-10/15 *P Θεοφίλου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*

7. ΔΕΕ απόφαση της 20^{ης}.9.16 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-105/15 *P Μαλλής και Μαλλή κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-106/15 *P Ταμείο Προνοίας Προσωπικού Τραπέζης Κύπρου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-107/15 *P Χατζηθωμά κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*, C-108/15 *P Χατζηιωάννου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ* και C-109/15 *P Νικολάου κατά Επιτροπής και ΕΚΤ*

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

1. ΕΕΚΔ, απόφαση της 23^{ης}.5.2013, *ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ και της ΑΔΕΔΥ κατά Ελλάδος* (Αριθμός προσφυγών 65 και 66/2011)
2. ΕΕΚΔ, απόφαση της 7^{ης}.12.2012, *ΙΚΑ- ΕΤΑΜ κατά Ελλάδος*, (Αριθμός προσφυγής 76/2011)